

รายงานการวิจัย

เรื่อง

รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา

The Buddhist Aspects of Sustainable Development of Life in Buddhist Concept.

โดย

พระมหานันทวิทย์ ธีรภทโท

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ.2558

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610658137

รายงานการวิจัย

เรื่อง

รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา

The Buddhist Aspects of Sustainable Development of Life in Buddhist Concept.

โดย พระมหานันทวิทย์ ธีรภทฺโท (แก้วบุตรดี)

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

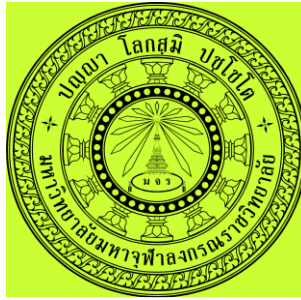
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ.2558

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610658137

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

The Buddhist Aspects of Sustainable Development of Life in Buddhist Concept

Phramaha Nuntawit Dhirabhaddo (Kaewbooddee)
Buddhsit Research Institute
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
B.E. 2558

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610658137

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย: รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทาง
พระพุทธศาสนา
ผู้วิจัย: พระมหานันทวิทย์ ธีรภทโท
ส่วนงาน: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ: 2558
ทุนอุดหนุนการวิจัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นการศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิต คุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนของชุมชน โดยเน้นการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในดำรงชีวิต ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาครั้งนี้ ๓ ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา 3) เพื่อศึกษาเสนอแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา

ประชากรกลุ่มตัวอย่างคือ ประชากรในชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง อ.เมือง จ.ลำปาง จำนวน 30 รูป/คน การวิเคราะห์ข้อมูลได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นรายบุคคลและจัดสัมมนาเชิงวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนากับคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน โดยใช้หลักของศีล 5 ในการน้อมนำและถอดรูปแบบของการประพฤติปฏิบัติของกลุ่มตัวอย่างจนได้รูปแบบและแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง ดังนี้

1. คุณภาพชีวิตที่ดีตามแนวทางพระพุทธศาสนาของชาวบ้านในชุมชนบ้านไร่ศิลาทองได้ยึดหลักแนวปฏิบัติที่ได้ยึดถือกันมาตั้งแต่อดีต โดยมีผู้นำทางด้านจิตวิญญาณเป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นผู้ชี้แนะ ชี้แนะให้ชาวบ้านได้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบอย่างสม่ำเสมอด้วยการรักษาศีล 5 ตามหลักไตรสิกขา ตลอดจนถึงการตระหนักรู้เท่าทันถึงปัญหาที่พบภายในชุมชนและร่วมมือกันแก้ไขปัญหา จนเป็นชุมชนต้นแบบให้ด้านปลอดยาเสพติด ละ เลิก สุราในงานศพและงานบุญต่าง ๆ ทำให้สุขภาพกายและใจของชาวบ้านในชุมชนดีขึ้น

2. รูปแบบของคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน บ้านไร่ศิลาทองคือชาวบ้านได้เห็นความสำคัญของการทำงานร่วมกัน รวมกลุ่มกันเกิดพลังของการทำงานร่วมกันในระบบ โดยใช้ความเป็นเครือญาติ ที่ต่างเอื้อเพื่อเอื้อซึ่งกันและกัน ร่วมแรงร่วมกันใจ ก่อตั้งกลุ่มต่าง ๆ จนสามารถพึ่งพาตนเองได้

3. แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ด้วยหลักยึดของ การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบของชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง โดยมีทุกภาคส่วนให้การสนับสนุนการสร้างองค์ความรู้ใหม่อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะระบบของผู้นำที่เป็นแบบอย่างที่ดีสามารถเอื้อให้การบริหารและพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนบ้านไร่ศิลาทองเป็นชุมชนต้นแบบได้อย่างสมบูรณ์แบบทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม

ข้อเสนอแนะ

คุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนาที่ชุมชนต้องการและกำลังร่วมกันดำเนินการคือการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ การพัฒนาอาชีพให้กับผู้สูงอายุ และการสร้างกองทุนสหกรณ์ในชุมชนเพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

Research Title: The Buddhist Aspects of Sustainable Development of Life in Buddhist Concept

Researchers: Phramaha Nuntawit Dhirabhaddo (Kaewbooddee)

Department: Buddhsit Research Institute
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Fiscal Year: 2558/2516

Research Scholarship: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The aspects of sustainable development of life in Buddhist concept is the study of the ways of life, the sustainable quality of life of community emphasizing on the application of Buddhist principle to perform in daily life. There are 3 aims of the study as.- 1) to study sustainable quality of life of the community in accordance with the Buddhist concept, 2) to study the aspects of sustainable quality of life of the community in accordance with the Buddhist concept, 3) to present the way to develop sustainable quality of life of the community in accordance with the Buddhist concept

The target of sampling group is the 30 persons of people in Baan Rai Silathong Muang district Lampang Province. The data analysis is from the deep interview of individual and academic discussion on Buddhism and sustainable development with the principle of Five Precepts to make the application form of sampling group and the ways of sustainable development of life in community of Baan Rai Silathong as follows.-

1.The quality of life in Buddhist concept of the villagers in Baan Rai Silathong is performed by the principles of practical ways from the past by the spiritual leaders who are the good model of these people and who are the instructors to encourage the people in the community to do good consistency in the principle of Five Precepts and Threefold Trainings added by acknowledgement of the problems and the ways to solve them and participation to solve the problems leading the make the community become the model in non-drug-society with the reduction, the abandon and the destruction whiskey-drinking in funeral ceremony and all activities of merit-making causing of their better physical and spiritual quality.

2.The aspect of sustainable quality of life in Buddhist concept occurring inside the community of Baan Rai Silathong because the villagers regarded in the importance of co-participation in working, the powerful systematic grouping by using the family's cousin for offering the advantages to each other and the way of harmony to create the various groups of activities supporting the self-living.

3. The ways of sustainable quality of life in Buddhist concept with the principle of right actions of the people in Baan Rai Silathong with the cooperation of all organizations to support the creation of new systematic knowledge-base especially the system of good leadership's model to do the administration and development of quality of life of the community of Baan Rai Silanthong as the Model of objective and subjective perfect community.

Suggestion

Sustainable Quality of life in Buddhist concept is needed by the people in community and they are performing to create it by organizing the Learning's Center for development of career and foundations of cooperation in the community for cultivate the sustainable self-development.

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย	ก
ABSTRACT	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย.....	1
1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย.....	4
1.4 ขอบเขตการวิจัย.....	4
1.5 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	5
1.7 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	5
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา.....	6
2.2 หลักธรรมเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต.....	8
2.3 แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต.....	19
2.4 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน.....	27
2.5 แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ชุมชนและสังคม.....	39
2.6 แนวคิดการสร้างชุมชนเข้มแข็ง.....	43
2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	49
2.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	58
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	59
3.1 รูปแบบการวิจัย.....	59
3.2 พื้นที่ในการเก็บข้อมูลและผู้ให้ข้อมูล.....	59
3.3 เครื่องมือในการวิจัย.....	60
3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	62
3.5 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล.....	62
บทที่ 4 ผลการวิจัย	64
4.1 วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ.....	64
4.2 วิเคราะห์การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนด้วยวิถีพุทธ.....	68
4.3 วิเคราะห์การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนมีประโยชน์และจำกัดต่อชุมชน.....	70
4.4 กระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวพุทธศาสนา.....	71
4.5 วิเคราะห์การนำหลักพุทธธรรมไปพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน.....	76

4.6 ผลของรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทาง พระพุทธศาสนา.....	78
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ.....	80
5.1 สรุปผลการวิจัย.....	81
5.2 อภิปรายผล.....	85
5.3 ข้อเสนอแนะ.....	88
บรรณานุกรม.....	90
ภาคผนวก.....	93
ภาคผนวก ก บทควมวิจัย.....	94
ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	107
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์โครงการวิจัย.....	109
ภาคผนวก ง แบบสรุปโครงการวิจัย.....	112
ภาคผนวก จ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	117
ภาคผนวก ฉ ภาพกิจกรรม.....	123
ประวัติผู้วิจัย	143

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยมีสถาบันหลักของชาติไทย ประกอบด้วย สถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์การดำรงส่งเสริมให้ประชาชนในชาติเกิดจิตสำนึกและตระหนักถึงความสำคัญของสถาบันหลัก ทั้ง 3 สถาบัน ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชาติ จึงเป็นหัวใจหลักที่จะกระตุ้นจิตสำนึกของพี่น้องประชาชนของชาติด้วยการดำเนินงานมิติศาสนาภายใต้สถาบันหลัก 3 สถาบัน การดำเนินงานให้ประชาชนในชาติร่วมกิจกรรมที่ผสมผสานกันอย่างแนบแน่นและมีความผูกพันกัน โดยมีหลักธรรมทางศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว และมีสถาบันชาติ และสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นองค์ประกอบหลักของกิจกรรม

มนุษย์เราทุกคนต้องศึกษาหาความรู้จนวาระสุดท้ายของชีวิต เพื่อเพิ่มพูนข้อมูลความรู้และความสามารถไว้ในความจำของตนเอง สำหรับใช้เป็นข้อมูลในการปฏิบัติงานและดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ การศึกษาวิชาการทางโลก มักจะมุ่งเน้นในเรื่องการเพิ่มพูนข้อมูลด้านสติปัญญาทางวิชาการ (ทางโลก) ในความจำ และใช้ข้อมูลดังกล่าวในการประกอบอาชีพ และการดำเนินชีวิต เพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัย 4 และอื่น ๆ สำหรับดับความทุกข์ทางร่างกายเป็นหลัก.

จากสภาพสังคมในปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและหลากหลายอันเนื่องมาจากความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสารต่างๆ แพร่หลายอย่างรวดเร็วทำให้แนวคิด วิถีชีวิต ค่านิยมของบุคคลในสังคมเกิดความเปลี่ยนแปลง เบี่ยงเบนไปจากหลักศีลธรรม จริยธรรมที่ดั่งตามหลักธรรมของพุทธศาสนา กลับขึ้นชมวัฒนธรรมตะวันตก ที่เน้นการบริโภควัตถุต่างๆ จนเกิดความสับสน ระบบสังคมที่เคยดั่งงามของไทยได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อันสืบเนื่องมาจากการให้ความสำคัญในด้านเศรษฐกิจซึ่งเป็นการพัฒนาทางด้านวัตถุมากกว่าพัฒนาสังคมในด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะการพัฒนาทางด้านจิตใจจึงทำให้เกิดปัญหาความย่อหย่อนของคุณธรรมจริยธรรม มีการประพฤติปฏิบัติที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม ยังส่งผล ไปยังปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย อาทิ เกิดปัญหาทุจริตคอร์รัปชัน ปัญหายาเสพติด และปัญหาหย่าร้าง ปัญหา นักเรียนตีกัน ปัญหาการรักร่วมเพศ การหลงมัวเมาในอบายมุข การปล่อยตัวปล่อยใจ ขาดระเบียบวินัย ไร้ทิศทางของชีวิต ฟุ่มเฟือย และอื่น ๆ อีกมากมาย หากปล่อยไว้จะเป็นผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศด้วย

ผลจากการพัฒนาประเทศในระยะที่ผ่านมาโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจทำให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจในอัตราสูง มีความก้าวหน้าทางวัตถุและเทคโนโลยีใหม่ ๆ อย่างรวดเร็ว ประกอบกับอิทธิพลจากวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามามีบทบาทในสังคมไทย ทำให้เกิดปัญหาสังคมที่สลับซับซ้อน

ระบบสังคมที่เคยดีงามของไทยได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ เป็น การพัฒนาทางด้านวัตถุมากกว่าพัฒนาสังคมในด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะการพัฒนาทางด้านจิตใจ จึงทำให้เกิดปัญหาความย่อหย่อนของคุณธรรม จริยธรรม มีการประพฤติปฏิบัติที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าส่วนรวม การขาดคุณธรรมจริยธรรม ทำให้เกิดปัญหาทุจริตคอร์รัปชัน ปัญหายาเสพติด และปัญหาอื่น ๆ อีกมากมาย หากปล่อยไว้จะเป็นผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศด้วย

จากการพัฒนาสมัยใหม่ประเทศไทยถูกมองว่าประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าวัดกันด้วยการเปลี่ยนแปลงระดับรายได้ต่อหัว และตัวชี้วัดทางประชากร รายงานการพัฒนา คนของประเทศไทย 2542 จัดทำขึ้นโดยสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ ซึ่งว่าประเทศไทย มีความก้าวหน้าอย่างมากในเรื่องการพัฒนาคนเมื่อประเมินจากการขยายบริการพื้นฐานทาง สาธารณสุข และการศึกษา และการลดลงของความยากจนเชิงรายได้ แต่ภายใต้การพัฒนาดังกล่าว กลับส่งผลกระทบต่อให้เกิดปัญหาตามรายงานที่กล่าวถึงประกอบด้วย¹ 1) การพัฒนาที่ไม่สมดุล ความไม่ เท่าเทียมและความลำเอียงระหว่างชาย-หญิง และความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงบริการทางสังคม และสาธารณูปโภคต่างๆ 2) ความแตกแยกเชิงโครงสร้างและความสัมพันธ์ทางสังคม การกีดกันของ ต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรม 3) ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของคนไทยในสังคมให้เป็นคนดี จึงเป็นเรื่องที่จำเป็น เพราะคน ในสังคมต่างเรียกร้องในเรื่องคุณธรรมจริยธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมไทยแม้เป็น เรื่องที่มีความยากเป็นอย่าง ยิง เพราะเป็นกระบวนการที่มีความสลับซับซ้อน และมีองค์ประกอบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง รัฐบาล ได้ พิจารณาถึงความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการ ในเรื่องการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งเป็นเครื่องมือใน การกำหนดความสงบสุขของสังคมไทย จากการที่ได้วิเคราะห์แล้ว พบว่า สังคมใดมีผู้เพียบพร้อม ด้วย คุณธรรมจริยธรรม สังคมนั้นจะมีแต่ความสงบสุข ในขณะที่เดียวกัน หากคนในสังคมใดมีความ บกพร่อง ด้านจิตใจ ขาดคุณธรรมและจริยธรรม แม้สังคมนั้นจะมีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ก็หาความสงบ สุขได้ ยาก สรุปรูปภาพรวมของปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นกับคนในชาติทุกกลุ่มเป้าหมาย นับวันจะรุนแรงและทวีคุณ มากขึ้น ที่มีผลต่อประเทศและสังคมไทยโดยรวม

จากการประเมินสถานะคนและสังคมไทยประกอบกับบริบทการเปลี่ยนแปลงที่จะมี ผลกระทบต่อการพัฒนาในอนาคต รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทาง พระพุทธศาสนา จึงมุ่งพัฒนาคนและสังคมไทยครอบคลุม 3 เรื่องหลัก คือ การพัฒนาคนไทยให้มี คุณธรรมนำความรู้ โดยพัฒนาจิตใจควบคู่กับการพัฒนาการเรียนรู้ของคนทุกกลุ่มทุกวัยตลอดชีวิต ตั้งแต่วัยเด็กให้มีความรู้พื้นฐานเข้มแข็ง มีทักษะชีวิต พัฒนาสมรรถนะ ทักษะของกำลังแรงงานให้ สอดคล้องกับความต้องการ พร้อมก้าวสู่โลกของการทำงานและการแข่งขันอย่างมีคุณภาพ สร้างและ พัฒนากำลังคนที่เป็นเลิศโดยเฉพาะในการสร้างสรรค์นวัตกรรมและองค์ความรู้ ส่งเสริมให้คนไทยเกิด การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต จัดการองค์ความรู้ทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้สมัยใหม่

¹ ฉันทนา บรรพศิริโชติ หวันแก้ว, ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับสันติวิธีและธรรมชาติของ ความขัดแย้งในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 24.

ตั้งแต่ระดับชุมชนถึงประเทศ สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การเสริมสร้างสุขภาวะคนไทยให้มีสุขภาพแข็งแรงทั้งกายและใจ เน้นการพัฒนาาระบบสุขภาพอย่างครบวงจร มุ่งการดูแลสุขภาพเชิงป้องกัน การฟื้นฟูสภาพร่างกายและจิตใจ เสริมสร้างคนไทยให้มีความมั่นคงทางอาหารและการบริโภคอาหารที่ปลอดภัย ลด ละ เลิกพฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาพ และการเสริมสร้างคนไทยให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข โดยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีของคนในสังคมบนฐานของความมีเหตุผล ดำรงชีวิตอย่างมั่นคงทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน พัฒนาระบบการคุ้มครองทางเศรษฐกิจและสังคมที่หลากหลายและครอบคลุมทั่วถึง สร้างโอกาสในการเข้าถึงแหล่งทุน ส่งเสริมการดำรงชีวิตที่มีความปลอดภัย น่ายุ่ บนพื้นฐานของความยุติธรรมในสังคม เสริมสร้างกระบวนการยุติธรรมแบบบูรณาการและการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจังควบคู่กับการเสริมสร้างจิตสำนึกด้านสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองและความตระหนักถึงคุณค่าและเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เพื่อลดความขัดแย้ง

จากการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาได้ข้อสรุปว่าประเทศไทยมุ่งพัฒนาที่มองข้ามภูมิปัญญาท้องถิ่น ปัจจุบันหลายฝ่ายได้มองเห็นคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นถือเป็นรากเหง้าที่สำคัญซึ่งเป็นฐานในการพัฒนาประเทศ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่นด้านต่างๆ ดังนี้²

- 1) การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างงาน สร้างอาชีพและเพิ่มรายได้ให้แก่คนในท้องถิ่น
- 2) การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างเสริมสุขภาพของคนในท้องถิ่นให้ดีขึ้น
- 3) การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างความสามัคคี และกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น
- 4) การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม
- 5) การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว
- 6) การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์วัฒนธรรม
- 7) การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาเทคโนโลยีชุมชน
- 8) การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการกระบวนการผลิตสินค้า
- 9) การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการแก้ปัญหาหาเสพติด

ฉะนั้นการดำเนินชีวิตที่มีความเป็นอยู่สอดคล้องกับระดับความต้องการขั้นพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์อย่างมีคุณค่า โดยเป็นชีวิตที่มีการกินอยู่ดีถูกต้องตามสุขลักษณะมีสุขภาพอนามัยที่แข็งแรงสมบูรณ์มีงานทำที่สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ โดยไม่ต้องให้ผู้อื่นมาเป็นภาระช่วยเหลือ สำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบของตนเองที่มีต่อตนเอง ต่อครอบครัว และต่อสังคม โดยมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมได้เต็มที่ต้องการกำลังความสามารถและสภาพภาพของตนเองและสามารถดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข ซึ่งเป็นชีวิตที่พึงปรารถนาสำหรับทุกคนอย่างไรก็ตามในความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่าการที่จะดำเนินชีวิตตามความต้องการ

² เทิดชาย ช่วยบำรุง, ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างสร้างสรรค์,(กรุงเทพมหานคร : เอ.พี.กราฟิค ดีไซน์และการพิมพ์, 2554), หน้า 50-52.

และความปรารถนาของตนเองได้ไม่ว่าจะเป็นระดับบุคคลหรือระดับชุมชนนั้นจะต้องมีหลักการหลักธรรมสำคัญในการยึดเหนี่ยวเพื่อให้บุคคลสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

ดังนั้นด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้นนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต คุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนของชุมชนที่ได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิต รวมถึงรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตภายใต้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาซึ่งนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนไทยอย่างยั่งยืนต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา
- 2) เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา
- 3) เพื่อศึกษาเสนอแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทาง

พระพุทธศาสนา

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา” ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัย ดังนี้

ขอบเขตด้านเนื้อหา มุ่งเน้นการศึกษาในมิติต่างๆ คือ

- 1) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับรูปแบบคุณภาพชีวิตและการพัฒนารูปแบบคุณภาพชีวิตทั้งตะวันตก จากเอกสาร ตำราวิชาการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- 2) ศึกษากระบวนการและเครือข่ายการสร้างและพัฒนารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนและพระสงฆ์ตามแนวพระพุทธศาสนาในสังคมไทย
- 3) ศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สามารถประยุกต์เข้ากับการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของชุมชนไทย
- 4) สร้างและพัฒนารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของภาคประชาชนด้วยวิถีแห่งวัฒนธรรมเชิงพุทธบูรณาการ
- 5) การวิเคราะห์ถึงกระบวนการเสริมสร้างรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของภาคประชาชนด้วยวัฒนธรรมเชิงพุทธบูรณาการ

ขอบเขตด้านพื้นที่ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง สนใจศึกษาถึงวัดและพระสงฆ์ที่มีกระบวนการจัดรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตในรูปแบบต่างๆ จากตัวแทนคณะสงฆ์ และองค์กรเครือข่ายการจัดรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตของพระสงฆ์และชุมชนตามแนวพระพุทธศาสนา เพื่อให้เห็นการพัฒนารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตของภาคประชาชนด้วยวิถีแห่งวัฒนธรรมเชิงพุทธ

บูรณาการ ในเขตภาคเหนือ จังหวัดลำปาง โดยการศึกษา ชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง โดยมี พระอธิการไตรณรงค์ ฐิตธมโม เป็นเจ้าอาวาสวัดบ้านไร่ศิลาทอง

1.4 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

การพัฒนา หมายถึง ความเปลี่ยนแปลงความเจริญก้าวหน้าของชุมชนในทางที่ดีขึ้นไม่ว่าจะเป็นสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชนนั้น ๆ เป็นการพัฒนาที่สนองความต้องการของปัจจุบันโดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถของเขาในการที่จะสนองความต้องการของเขาเอง

คุณภาพชีวิต หมายถึง การได้รับหลักประกันด้านสิทธิ ความปลอดภัย การตอบสนองตามความจำเป็นขั้นพื้นฐาน การสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี ตลอดจนได้รับโอกาสอย่างเท่าเทียมกันในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง ในด้านที่อยู่อาศัย ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการศึกษา ด้านรายได้และสวัสดิการ ด้านครอบครัว และความเป็นอยู่ของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพทางเศรษฐกิจ ตามลักษณะสิ่งแวดล้อมทางชีวกายภาพ เชื้อชาติ วัฒนธรรมและวิธีการเลี้ยงดูตามความเป็นจริงของชีวิตมนุษย์แล้วคุณภาพชีวิตนั้นขึ้นอยู่กับความพอใจของคน ๆ นั้น

หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา หมายถึง หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริและพระราชทานไว้ให้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศแก่คนไทย ได้แก่ หลักมัชฌิมาปฏิปทา (การปฏิบัติตนในทางสายกลาง) การรู้จักการดำเนินชีวิตให้เกิดความพอดี เป็นแนวทางของการแก้ทุกข์ที่เรียกว่า “อริยมรรคมีองค์ 8” หลักศีล 5 ในการดำเนินชีวิต

1.5 ประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย

- 1) ได้ทราบการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนในสังคมไทย
- 2) ได้ทราบแนวทางและกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา
- 3) ได้รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา
- 4) ได้กระบวนการเสริมสร้างพลังชุมชนด้วยรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนาของชุมชนในสังคมไทย

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา” ผู้วิจัยได้กำหนดแนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา
- 2.2 หลักธรรมเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต
- 2.4 แนวคิดการพัฒนายั่งยืน
- 2.5 แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนและสังคม
- 2.6 แนวคิดการสร้างชุมชนเข้มแข็ง
- 2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา

การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงของสังคมเป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะต้องเกิดขึ้นอันเนื่องมาจากความต้องการของมนุษย์ที่อยากเห็นสิ่งดี ๆ เกิดขึ้นในสังคมของตนเองการเปลี่ยนแปลงของสังคมไปในทางที่ดีขึ้นที่เราเรียกกันว่า “การพัฒนา (Development)” หรืออาจให้คำจำกัดความของการพัฒนาได้ว่าเป็น กระบวนการเพื่อเพิ่มความสามารถของคนส่วนใหญ่ที่จะปรับปรุงคุณภาพชีวิตของตนโดยต่อเนื่องภายใต้คำจำกัดความดังกล่าวเนื้อหาสาระสำคัญของการพัฒนาจึงอยู่ที่ความสามารถของคนส่วนใหญ่ส่วนกลไกหรือกระบวนการนั้นเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะนำมาใช้ในการดำเนินงาน นอกจากนั้น การดำเนินงานควรจะต้องทำผลอย่างต่อเนื่องอีกด้วยกระบวนการพัฒนาจึงจำเป็นที่จะต้องเป็นกระบวนการระยะยาวและจากการตรวจสอบเอกสาร มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของการพัฒนาทั้งเหมือนและแตกต่างกันไป ดังนี้

พระราชวรมนี (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายและอธิบายไว้ว่า การพัฒนา มาจากคำภาษาบาลีว่า วัฒนฺะ แปลว่า เจริญ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ การพัฒนาคน เรียกว่า ภาวนา กับการพัฒนาสิ่งอื่น ๆ ที่ไม่ใช่คน เช่น วัตถุและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เรียกว่า พัฒนา หรือ วัฒนา เช่น การสร้างถนน บ่อน้ำ อ่างเก็บน้ำ เป็นต้น^๑

สนรยา พลศรี ให้แนวคิดการพัฒนาชุมชน ดังต่อไปนี้

---

^๑ พระราชวรมนี (ป.อ. ปยุตโต), ทางสายกลางของการศึกษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2427), หน้า 16-18.

- 1) คนเป็นทรัพยากรที่สำคัญมากที่สุดของชุมชน ในการพัฒนาชุมชนต้องเชื่อมั่นและศรัทธาของมนุษย์ เพราะมนุษย์สามารถพัฒนาตนเองและชุมชนจนมีมาตรฐานคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น
- 2) การมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาชุมชนเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้ร่วมแสดงแนวคิด ร่วมปฏิบัติและรับผิดชอบร่วมกัน ทำให้การพัฒนาชุมชนเป็นหน้าที่ของประชาชนเพราะการพัฒนาเป็นของประชาชน เพื่อประชาชน โดยประชาชน เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขต่อตนเองและสังคม
- 3) การช่วยเหลือตัวเองและชุมชน ในการพัฒนาเป็นการเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนให้สามารถพัฒนาตัวเองและชุมชน การขอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชนต้องเป็นสิ่งที่ไม่ลดขีดความสามารถของประชาชนในชุมชน
- 4) การใช้ทรัพยากรในชุมชน การพัฒนาย่อมเกิดประโยชน์แก่ชุมชน โดยการใช้ทรัพยากรในชุมชน เช่น คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาที่มีอยู่ในชุมชนของตนเอง โดยไม่หวังพึ่งพาจากภายนอกชุมชน เพราะชุมชนอื่นๆ ก็ต้องมีการนำทรัพยากรเพื่อพัฒนาชุมชนเช่นกัน และเป็นการผลักดันเพื่อปลุกจิตสำนึกการเรียนรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชนของตน
- 4) การริเริ่มของประชาชนในชุมชน การพัฒนาเป็นสิทธิเสรีภาพของคนในการพัฒนาชุมชน ต้องเกิดจากความต้องการพัฒนาอย่างแท้จริง โดยประชาชนได้ริเริ่มในการจัด การโครงการต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างให้ชุมชนสามารถที่จะคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาของชุมชนตนเอง โดยมีหวังจะพึ่งพาอาศัยองค์กรจากรัฐหรือชุมชนภายนอก
- 6) ขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล การพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นพัฒนาคนและทรัพยากรในท้องถิ่น เพราะรัฐบาลมีความจำกัดด้านขีดความสามารถ ทั้งบุคลากร งบประมาณหรือทรัพยากร ส่วนขีดจำกัดของชุมชนในเรื่องความไม่พร้อมของคน และทรัพยากรไม่เพียงพอ
- 7) การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน การพัฒนาชุมชนจำเป็นที่จะต้องมีการประสานงานในระหว่างชุมชนและรัฐบาลเพื่อจะให้การพัฒนาประสบความสำเร็จ โดยไม่ปล่อยให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งรับผิดชอบงานเพียงฝ่ายเดียว เพราะรัฐบาลและชุมชนต่างมีขีดจำกัดความสามารถในการพัฒนาที่แตกต่างกัน
- 8) การพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ การพัฒนาชุมชนต้องดำเนินการไปพร้อมกัน หลายด้านจะมุ่งเพียงด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้ เพราะการพัฒนาที่มีหลายกิจกรรมทำให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ต้องสอดคล้องและเป็นแนวทางเดียวกัน เพื่อประหยัดแรงงาน งบประมาณ และเวลาที่ใช้ การพัฒนาจึงต้องประสานงานกันหลายด้าน ทั้งตัวบุคคล หน่วยงาน และองค์กรต่าง ๆ
- 9) การสมดุลในการพัฒนา การพัฒนามีกิจกรรมต้องทำอยู่หลายด้านไม่ใช่มีเพียงกิจกรรมเดียว ทำให้การดำเนินการต้องเป็นไปพร้อมกันทุกด้าน ไม่ให้เรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะเพราะกิจกรรมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด จึงต้องคำนึงถึงความสมดุลในการพัฒนาด้วย เช่น ความสมดุลระหว่างคนกับชุมชน ชุมชนกับสิ่งแวดล้อม และความสมดุลระหว่างรูปธรรมและนามธรรม
- 10) การศึกษาภาคชีวิต การพัฒนาชุมชนมีลักษณะที่ให้การศึกษแก่ประชาชนในชุมชนทุกเพศทุกวัยอย่างต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต การพัฒนาชุมชนจึงต้องมีลักษณะที่เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง

ต่อปฏิกิริยาของชุมชน เป็นวิธีการที่นำไปสู่เป้าหมายที่วางไว้และสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล เป็นโครงการที่มีแผนงานมุ่งเน้นความคิดของชุมชนเพื่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนา และเป็นขบวนการทางสังคมที่คอยกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวในการพัฒนาชุมชนตลอดเวลา^๒

ด้านสมพร เทพสิทธา ให้แนวคิดในการพัฒนา ดังต่อไปนี้ “การพัฒนาเป็นการทำให้เกิดความเจริญขึ้นหรือดีขึ้น ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจจึงจะเรียกได้ว่าเป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์ เพราะชีวิตประกอบด้วยกายและจิตใจ ฉะนั้นหากได้รับการพัฒนาจะขาดส่วนหนึ่งไป ก็ไม่สามารถที่จะเรียกว่าเป็นการพัฒนาที่ดีหรือเป็นชีวิตที่สมบูรณ์”^๓

2.2 หลักธรรมเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต

หลักพุทธธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต มีความจำเป็นที่พุทธศาสนิกชนจะต้องฝึกฝนตนเองตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อให้การดำรงอยู่ด้วยความไม่ประมาท ไม่เมาในชีวิตเมาในความมั่งมี เมาในสิ่งนั้นในสิ่งนี้ ถ้ารู้จักพัฒนาตนในการดำเนินชีวิตที่ดีแล้วย่อมดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพไปในตัวเอง หากจะกล่าวถึงหลักธรรมสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตแล้วตามหลักพระพุทธศาสนามีหลายประการด้วยกัน ซึ่งในเบื้องต้นได้แก่หลักการของศีลการพัฒนาตนเองด้วยหลักศีลนั้น โดยเนื้อหาสาระสำคัญ ก็เพื่อให้บุคคลสามารถดำรงตนให้อยู่ร่วมกับสังคม หรืออยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างปกติสุข ทั้งศีลที่เป็นสิกขาบททั่วไป และศีลที่เป็นองค์มรรค คือ อธิศีลสิกขา ดังจะได้กล่าวถึงคำแปล ความหมาย และประเภทของศีลไปตามลำดับ ดังต่อไปนี้

ศีลกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต

คำว่า ศีล มีคำแปลหลายอย่าง ได้แก่ แปลว่า เคียง หมายความว่า ศีระะ ถ้าคนมีศีระะขาดก็ตาย ถ้าศีระะขาดเจ็บก็ไม่สบาย ฉนใด ถ้าคนศีลขาดก็ตายจากความดีต่าง ๆ ศีล แปลว่า ปกติ หมายความว่า รักษากาย วาจา ให้เรียบร้อยดีเป็นปกติ ศีล แปลว่า เย็น หมายความว่า เย็นกาย เย็นใจ ไม่มีภัย ไม่มีเวร ไม่มีศัตรู ไม่มีความเดือดร้อน มีแต่ความสุขสงบ ศีล แปลว่า เกษม หมายความว่า ปลอดภัย ไม่มีอันตราย มีแต่ความสุขกาย สบายใจอยู่เสมอ ศีล แปลว่า ตั้งกายกรรม วชิกรรม ไว้ด้วยดี หมายความว่า รักษากายให้ตั้งอยู่ในสุจริต 3 รักษาวาจาให้ตั้งอยู่ในวจีสุจริต 4 ไว้เป็นปกติ ศีล แปลว่า เข้าไปรับรองกุศลกรรมไว้หมายความว่า เมื่อบุคคลมีศีลดีแล้ว คุณธรรมอื่น ๆ ที่ตั้งงาม เช่น ขันติ เมตตา สัจจะ สันโดษ วิริยะ ปัญญา เป็นต้น ก็เกิดขึ้นมาตามลำดับ^๔

^๒ สนธยา พลศรี ผศ., ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2444), หน้า 44-44.

^๓ สมพร เทพสิทธา, การพัฒนาแบบยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สมชายการพิมพ์, 2436), หน้า 3.

^๔ พระธรรมธีรราชมหามุนี, (โชดก ญาณสิทธิ), วิปัสสนาญาณโสภณ, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : ศรีอนันต์การพิมพ์, 2446), หน้า 74 - 74.

ในความหมายของการฝึกฝนตน คือ การฝึกฝนอบรมตนซึ่งเรียกว่า อธิศีล หรือ ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง หรือ การฝึกฝนอบรมความประพฤติทางกาย วาจา คือ ระเบียบวินัย การอยู่ร่วมกับผู้อื่น และในสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ด้วยดี ให้เกื้อกูลไม่เบียดเบียน ไม่ทำลาย เป็นพื้นฐานแห่งการฝึกอบรมจิตใจในอธิจิตตสิกขา เรียกสั้น ๆ ว่า ศีล 16 และศีลยังหมายถึง ระเบียบความประพฤติ หรือระเบียบความเป็นอยู่ทั้งส่วนตัว และที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางกาย วาจา ตลอดถึงท่ามาหาเลี้ยงชีพ ซึ่งได้กำหนดวางไว้เพื่อทำให้ความเป็นอยู่นั้น กลายเป็นสภาพอันเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติหน้าที่การงานต่าง ๆ ประจําวัน โดยเป็นไปเพื่อความหมายอันดีงาม นั่นคือ การทำให้คนในสังคม หรือ ชุมชนมีระเบียบวินัย ขณะเดียวกันศีลก็เป็นเครื่องป้องกันความชั่วไปในตัว อีกโสดหนึ่งด้วย แล้วศีลยังช่วยส่งเสริมโอกาสสำหรับทำความดี โดยฝึกคนให้รู้จักสร้างความสัมพันธ์ ด้วยกายวาจาที่ดีงาม กับสภาพแวดล้อม ในทางอุดมคติแล้วศีลนั้น ต้องการให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ปราศจากการเบียดเบียนทำร้ายกันและกัน และช่วยเหลือกันตามฐานะทางสังคมจะอำนวยให้อีกด้วย^๕ นอกจากนี้ ศีลครอบคลุมไปถึง การไม่ละเมิดระเบียบวินัย หรือการไม่เจตนาล่วงเกินเบียดเบียนผู้อื่น ถ้ามองในด้านการกระทำ ศีล จึงหมายถึง ความไม่ละเมิด และการไม่เบียดเบียน สาระของศีลอยู่ที่ความสำรวม หมายถึง การสำรวมระวังคอยปิดกั้น หลีกเว้นไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้นนั่นเองเป็นศีล และสภาพจิตของผู้ไม่คิดจะละเมิด ไม่คิดเบียดเบียนใครนั้นแหละเป็นตัวศีล

ในแง่ของการพัฒนาตนเองสูงสุด ศีลเป็นเหตุให้พัฒนาตนเองจนถึงขั้นวิมุตติหลุดพ้น ทำให้เกิดสภาพความเป็นอยู่ที่เกื้อกูลแก่การปฏิบัติกิจต่าง ๆ เพื่อเข้าถึงจุดหมายที่ดีงามโดยลำดับ ไปจนถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิต ในกัมมัตถยสูตร กล่าวถึงสาระสำคัญของกุศลศีล ว่าสามารถเป็นเหตุให้ดับทุกข์ได้ โดยพระอานนทีได้ทูลถามพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับผลแห่งศีลที่เป็นกุศล และพระองค์ได้ตรัสตอบว่าศีลที่เป็นกุศล ทำให้สามารถดับทุกข์ได้ มีลำดับการพัฒนา ได้แก่ ศีลที่เป็นกุศล เป็นเหตุให้เกิดอวิปปฏิสาร (ความไม่เดือดร้อนใจ) อวิปปฏิสาร เป็นเหตุให้เกิดปราโมทย์ ปราโมทย์ เป็นเหตุให้เกิดปีติ ปีติ เป็นเหตุให้เกิดปัสสัทธิ ปัสสัทธิ เป็นเหตุให้เกิดสุข สุข เป็นเหตุให้เกิดสมาธิ สมาธิ เป็นเหตุให้เกิดยถาภูตญาณทัสสนะ ยถาภูตญาณทัสสนะ เป็นเหตุให้เกิดนิพพิทาและวิราคะ นิพพิทาและวิราคะ เป็นเหตุให้เกิดวิมุตติญาณทัสสนะ วิมุตติญาณทัสสนะ เป็นธรรมสูงสุด

ในแง่ของการเป็นระเบียบวินัยสำหรับสังคม ศีล หมายถึง กฎระเบียบข้อบังคับที่กำหนดวางกันขึ้นเป็นบัญญัติทางสังคม เพื่อกำกับความประพฤติของบุคคล ตามความมุ่งหมายเฉพาะของหมู่ชน หรือ ชุมชนนั้น โดยมากมุ่งเพื่อสนับสนุนการปฏิบัติตามธรรมให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น และผู้ฝ่าฝืน ต้องได้รับโทษตามความรับผิดชอบต่อชุมชน หรือ สังคมนั้นอีกชั้นหนึ่ง ต่างจากผลทางจิตใจตามกฎธรรมชาติ นั่นคือ วิธีฝึกคนให้มีศีล ซึ่งเป้าหมายของวินัยที่เป็นศีล^๖ ได้แก่ ศีลระดับสังคมสงฆ์ มี

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยาย. พิมพ์ครั้งที่ 32. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ผลิตธรรม, 2555)., หน้า 419.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า 768.

เป้าหมายที่สำคัญอยู่ 10 ประการ คือ เพื่อความดีงามที่เป็นไปโดยความเห็นชอบร่วมกันของสงฆ์ ความผาสุกแห่งสงฆ์ กิาราบคนหน้าด้านไม่รู้จักกาย ความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม ปิดกั้นความเสื่อมเสีย ความทุกข์ ความเดือดร้อนที่จะมีในปัจจุบัน บำบัดความเสื่อมเสีย ความทุกข์ ความเดือดร้อนที่จะมีในภายหลัง ความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่ยังไม่เลื่อมใส ความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนผู้เลื่อมใสแล้ว ความดำรงมั่นแห่งสังฆธรรม และส่งเสริมความเป็นระเบียบเรียบร้อย สนับสนุนวินัยให้นักแน่น

อย่างไรก็ตามในระดับพื้นฐานของชาวพุทธการดำรงชีวิตตามวิถีของศีล 4 หรือที่เรียกว่าเบญจศีล ก็กล่าวได้ว่าเป็นผู้มีความประพฤติดีทางกายและวาจา การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การหาเลี้ยงชีพที่ปราศจากการเบียดเบียนทั้งตนเองและบุคคลอื่น โดย 4 ข้อเป็นพื้นฐาน คือ

1) เว้นปาณาติบาต คือ ไม่ทำลายชีวิต ได้แก่ ความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านชีวิตร่างกาย

2) เว้นอทินนาทานา คือ การไม่เอาของที่เขาไม่ได้ให้ การไม่ลักขโมย และความไม่ประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านทรัพย์สิน และกรรมสิทธิ์

3) เว้นกาเมสุมิจฉาจารา การไม่ประพฤติผิดในกามทั้งหลาย ได้แก่ ความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านคู่ครอง บุคคลที่รักหวงแหน ไม่ผิดประเพณีทางเพศ ไม่นอกใจในคู่ครองของตนเอง

4) เว้นมฺสุวาทา คือ การไม่พูดเท็จ ได้แก่ ความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นด้วยวาจาเท็จ โกหกหลอกลวงตัดรอนประโยชน์หรือแกล้งทำลาย

4) เว้นจากของเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ได้แก่ ไม่เสพของมีนเมา ได้แก่ ความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากความประมาท พลังพลาด มัวเมาเนื่องจากการใช้สิ่งเสพติดที่ทำให้เสียสติสัมปชัญญะ

มรรคกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต

การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยหลักของมรรค อาจกล่าวได้ว่าเป็นการฝึกฝนอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีวะ ในระดับการพัฒนาศีล เรียกว่า อริสสิลสิกขา เรียกกันสั้น ๆ ว่า ศีล วิธีแก้ปัญหโดยวิธีนี้ เป็นวิธีของอารยชนระดับพื้นฐาน เรียกตามบาลีว่าหลักของอริยมรรค แปลว่า ทางดำเนินสู่ความดับทุกข์ที่ทำให้เป็นอริยชน หรือ วิธีดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ อริยมรรคในระดับการพัฒนาคุณภาพชีวิตมี 3 ข้อที่สำคัญ คือ สัมมาวาจา สัมมาภังคะ และสัมมาอาชีวะ ซึ่งมีความละเอียดดังต่อไปนี้

สัมมาวาจา เจรจาชอบ หมายถึง การพูดหรือเจรจาชอบ มี 4 ประการ คือ ละมฺสุวาทา คือ เว้นการพูดเท็จ ขณะเดียวกันให้พูดคำจริง เรียกว่า สัจจวาจา ละปิสุณาวาจา คือ เว้นการพูดส่อเสียด ขณะเดียวกันให้พูดคำสมานสามัคคี เรียกว่า สมัคคกรณฺีวาจา ละมฺรฺสุวาจา คือ เว้นจากพูดคำหยาบคาย ขณะเดียวกันก็ให้พูดแต่คำอ่อนหวานสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ที่เรียกว่า สันหฺวาจา ละสํมฺผั

ปลาปะ คือ เว้นการพูดเพื่อเจ้า เหลวไหล ไร้สาระ ขณะเดียว กันก็ให้พูดแต่คำมีประโยชน์ สร้างสรรค์ นำมาแต่คุณธรรมปฐจติใจให้ ร่าเริง เบิกบาน เรียกว่าอัตถสัณหิตาวาจา ดังพระพุทธพจน์ตรัสแสดง สัมมาวาจาว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัมมาวาจา เป็นไฉน ? นี้เรียกว่าสัมมาวาจา คือ เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนางดเว้นจากวาจาสุ่อเสียด เจตนางดเว้นจากวาจาหยาบ เจตนางดเว้นจากการพูดเพื่อเจ้า”^๑

สัมมากัมมันตะ การงานชอบ คือ การกระทำชอบมี 3 ประการ ได้แก่ การละจาก ปาณาติบาต หมายถึง เว้นการทำลายชีวิตทั้งคนและสัตว์ทุกจำพวก ขณะเดียวกันก็ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่กัน ละอทินนาทาน คือ เว้นการเอาทรัพย์สินสมบัติ สิ่งของคนอื่นที่ไม่อนุญาต หรือ ไม่ได้มีเจตนาที่จะให้ ขณะเดียวกัน ก็ควรจะบริจาคทรัพย์ให้ทานตามโอกาส และฐานะ ละกาเมสุมิฉฉาจารา คือ เว้นความประพฤติผิดในกาม หมายถึง ไม่ล่วงเกินในสามี ภรรยาอันเป็นที่รักยิ่งของคนอื่น ขณะเดียวกัน ก็ประพฤติ สหการสันโดษ คือ พอใจในคู่ครองของตนเองเท่านั้น ดังพระพุทธพจน์ตรัสสัมมากัมมันตะ ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัมมากัมมันตะ เป็นไฉน ? นี้เรียกว่า สัมมากัมมันตะ คือ เจตนางดเว้นจากการตรองชีวิตเจตนางดเว้นจากการถือเอาของที่เรามิได้ให้เจตนางดเว้นจากการประพฤติผิดในกามทั้งหลาย”^๒

สัมมาอาชีพะ การเลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ ละมิฉฉาชีพ เลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาชีพ ขณะเดียวกันก็ มีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ การงาน หน้าที่อันสุจริต เช่นทำงานไม่ให้อากุล หมายถึง ไม่ค้ำงาน ไม่ผิดผ่อนงาน ไม่จับจดงาน ไม่ยุ่งเหยิงสับสน เป็นต้น

เมื่อกล่าวถึงหลักการของสัมมาอาชีพะนั้น พงเข้าใจว่าเป็นการแสวงหาทรัพย์แล้วใช้สอย ทรัพย์นั้นโดยชอบธรรม ตั้งแต่ปัจจัย 4 อันเป็นพื้นฐานในการครองชีพ และผลตอบแทนในด้านจิตใจ ด้วย ไม่ใช่ทำงานเพื่อวัตถุหรือเพียงเพื่อได้ทรัพย์เท่านั้น มีประเด็นควรพิจารณา ดังต่อไปนี้

1) มุ่งให้คนมีปัจจัย 4 ที่พอเพียงที่จะเป็นอยู่ได้ แต่ไม่ได้มุ่งว่าจะมีมากหรือ น้อย คือ มุ่งให้คนทำงานเป็นมากกว่าจะมานั่งนับทรัพย์สิน ซึ่งเป็นผลของการทำงานอีกต่อหนึ่ง มิใช่เป้าหมายของพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จาก ธรรมะที่เกี่ยวกับการปกครองบ้านเมือง หน้าที่ของพระเจ้าแผ่นดินข้อที่หนึ่ง 30 คือ ทาน หมายถึง การช่วยเหลือด้วยวัตถุสิ่งของแก่ประชาชน คือนำสิ่งของไปช่วยเหลือชาวบ้าน ไม่ให้เก็บไว้จนเต็มท้องพระคลังหลวง ถ้าพิจารณาให้ครบด้าน จะเห็นว่า ก็เป็นการ รายได้หลวงบริหารประเทศให้พลเมืองอยู่ดี กินดี และดำรงชีวิตได้ ด้วยองค์การของรัฐเข้า ประคับประคอง

2) ความสมบูรณ์ด้วยทรัพย์ มิใช่จุดมุ่งหมายแสวงหา แต่เป็นเพียงสิ่งเป็นอุปการะแก่ การดำรงชีวิต อันเนื่องมาจากศีลเป็นตัวผลิตให้ ด้วยการทำงานสุจริตนั้น จุดมุ่งหมายจริง ๆ ก็คือ ต้องการให้เกิดการพัฒนาด้านจิตใจและปัญญา มากกว่ามาประกอบอาชีพเพื่อหาทรัพย์มาบำรุงตนฝ่ายเดียว แต่ทรัพย์ภายในอย่างอื่นต้องแสวงหาเพิ่มด้วยเช่นกัน

^๑ ม.ม. (ไทย) 12/134/126 - 128

^๒ ม.ม. (ไทย) 12/134/126

3) สัมมาชีพ มิได้หมายถึง มีหน้าที่ในการใช้แรงงาน เพื่อให้เกิดทรัพย์สินสมบัติเท่านั้น แต่ยังหมายถึง การทำหน้าที่ การดำรงตำแหน่ง การมีคุณธรรม ศีลธรรมในหน้าที่ กิจการงานของตนเอง เช่น เป็นครู ก็มีธรรมะสำหรับครู เป็นต้น ไม่ใช่สอนเพื่อหวังแต่เงินเดือนตอบแทนเพียงอย่างเดียว ขณะเดียวกันจะต้องถ่ายทอดความรู้ ความสามารถวิชาการที่ก้าวหน้าแก่ศิษย์ ตามหน้าที่จัดว่าเป็นสัมมาชีพของครู คือ มีการใช้แรงงานการสอนวิชาการ และมีผลผลิต คือ รายได้ต่อเดือนเพื่อนำไปเลี้ยงตนและคนที่เกี่ยวข้อง และเสียภาษีช่วยรัฐ

4) สัมมาอาชีพะโดยทางธรรม หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานกับอาชีพะและผลตอบแทน โดยพิจารณาแบ่งเป็น 2 อย่าง คือ สำหรับคฤหัสถ์ ได้แก่ การใช้แรงงานในหน้าที่เป็นเรื่องของอาชีพะโดยตรง คือเป็นไปเพื่อได้ผลตอบแทนเป็นทรัพย์สินเงินทอง ใช้เป็นปัจจัยเลี้ยงชีพ เช่นอาชีพกรรมกร ครู ทหาร ตำรวจ อัยการ ผู้พิพากษา นายกรัฐมนตรี เป็นต้น ส่วนของพระสงฆ์ ได้แก่ การใช้แรงงานในหน้าที่ไม่เป็นเรื่องของอาชีพะ ไม่มีความมุ่งหมายในด้านอาชีพะ คือ ไม่เกี่ยวกับอาชีพะเลย เพราะไม่เป็นไปเพื่อได้ผลตอบแทนเป็นปัจจัยเครื่องยังชีพ แต่ปฏิบัติงานเพื่อธรรมและเพื่อผดุงธรรมในโลก ถ้าเอาแรงงานที่พึงใช้ในหน้าที่ มาใช้ในการแสวงหาปัจจัยเครื่องยังชีพ จัดว่าเป็นมิฉฉาชีพ^๕

4) สัมมาอาชีพะในแง่การพัฒนาจิตใจและปัญญา ได้แก่ การรู้จักทำงาน ใช้แรงงานเมื่อได้ทรัพย์อันเกิดจากกิจกรรมนั้น ๆ แล้ว ก็รู้จักวิจิตรวิธีปฏิบัติต่อทรัพย์ คือ ให้มีความรู้ ความเข้าใจคุณค่าแท้ คุณค่าเทียม และเป็นไปด้วยนิสสรณปัญญา หมายถึง การรู้เท่าทันต่อทรัพย์ไม่ตกเป็นทาสของทรัพย์สิน ไม่หลงมัวเมาในสมบัติที่ตนหาได้แล้วนั้น คือ ให้เป็นนายทรัพย์ ต่อจากนั้น ก็นำทรัพย์ที่หามาได้ ทำให้เกิดประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ แก่ตนเอง ครอบครัว สังคมประเทศชาติ ตามลำดับ มีหลักในการปฏิบัติ คือ การแสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม ไม่ข่มเหง หรือ เบียดเบียนเขาได้มา ส่วนการใช้ทรัพย์ คือ บริหารทรัพย์ เป็น 3 ส่วน ได้แก่ เลี้ยงตน (และคนที่เกี่ยวข้องกับตน) ให้เป็นสุข ช่วยเหลือแบ่งปันแก่คนอื่น เช่น บริจาคเสื้อผ้า ข้าวสารแก่ผู้ประสบภัยพิบัติ เป็นต้น และบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ เช่น สร้างเครื่องมือแพทย์แก่โรงพยาบาล สร้างโรงเรียน สร้างสะพานข้ามแม่น้ำขุดบ่อน้ำขุดสระน้ำ เป็นต้น^๖

6) สัมมาอาชีพะที่มีคุณค่าทางจิตใจและปัญญา ได้แก่ เมื่อมีทรัพย์ก็ไม่มัวเมา ไม่ใช่จ่ายทรัพย์ไปในทางให้โทษแก่ตนและสังคม เช่น เล่นการพนันฟุตบอล หวย ไก่ชน เสพยาเสพติด นำไปลงทุนทางผิดต่อศีลธรรม และกฎหมาย เป็นต้น ดังนั้น ทรัพย์จึงมีผลต่อจิตใจและปัญญาเพื่อการดำรงชีพอยู่อย่างปกติสุข ถ้าขาดหลักสัมมาอาชีพะ ย่อมผิดศีลได้เช่นกัน

7) สัมมาอาชีพะในความหมายฝ่ายคฤหัสถ์ ได้แก่ สัมมาอาชีพะสำหรับคฤหัสถ์ ผู้ครองเรือนทางพระพุทธศาสนาก็สอนให้รู้จักพัฒนาด้านสัมมาอาชีพะ คือ ให้รู้จักการหาทรัพย์ การใช้จ่ายทรัพย์ และความสุขที่เกิดจากการใช้ทรัพย์ มีความหมายโดยสาระทางพุทธธรรม คือ หลักการแสวงหาทรัพย์

^๕ ม.อ.(บาลี) 14/274/186

^๖ อ.ทสก.(บาลี) 24/91/194

มีอยู่ 4 ประการ ได้แก่ (อุฏฐานสัมปทา) ความขยันหมั่นเพียรในการแสวงหา ไม่ เกียจคร้านกิจการงาน ทุกอย่าง ทำงานไม่ทอดทิ้งงาน ไม่อาภูล ไม่จับจด (อารักขสัมปทา) รู้จักวิถีรักษาทรัพย์ที่ได้มานั้น รู้จัก บำรุงดูแล หาของใหม่มาแทนของเก่า รู้จักซ่อมแซมปรับปรุงให้ใช้งานได้ดีและการบริหารทรัพย์ควรให้ คนมีความซื่อสัตย์ไว้ใจได้ดูแลทรัพย์สิน (กัลยาณมิตตา) การรู้จักคบหา เสวนา กับบัณฑิต หรือสัตบุรุษ คนดี ผู้มีศีล เว้นคนทุศีล โจร ผู้ก่อการร้าย ผู้มีอิทธิพลซึ่งเป็นภัยต่อสังคมและประเทศชาติสมชีวิตา คือ ใช้จ่ายอย่างฉลาด ได้แก่มีรายได้รายรับ และรายเหลือ^{๑๑}

8) อาชีพที่ขัดต่อการพัฒนาด้านสัมมาอาชีวะสำหรับคฤหัสถ์ นอกจากการประกอบอาชีพที่ สุจริตแล้ว บุคคลผู้หวังความเจริญด้านสัมมาอาชีวะพึงหลีกเลี่ยงโทษ ในการประกอบอาชีพค้าขายสิ่งที่ไม่เหมาะให้โทษ 4 อย่าง คือ ค้าขายอาวุธ ค้าขายมนุษย์ ค้าขายเนื้อสัตว์ ค้าขายน้ำเมา (รวมถึงสิ่งเสพติดทุกประเภท เช่น ยาบ้า ฝิ่น เป็นต้น) และค้าขายยาพิษ^{๑๒}

สำหรับหลักธรรมอื่นๆ ที่มีความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ได้แก่

หลักสังคหวัตถุ หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคลและ ประสานหมู่ชนไว้ในความสามัคคีกันเอาไว้ มี 4 ประการ ดังนี้

1) ทาน ได้แก่ การให้ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอด ถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

2) ปิยวาจา หรือ ปิยวาจา ได้แก่ วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดต็มน้ำใจ วาจาซาบซึ้งใจ คือ กล่าว คำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดง ประโยชน์ด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจงใจให้นิยมยอมตาม

3) อัถถจริยา ได้แก่ การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการบำเพ็ญ สาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุง ส่งเสริมในทางจริยธรรม

4) สมานัตตตา ได้แก่ ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติอย่าง สม่าเสมอกันในบุคคลทั่วไป และเสมอในสุขทุกข์โดยร่วมรับรู้ปัญหา ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสม แก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี^{๑๓}

หลักสุจริต 3 หาเลี้ยงชีวิตด้วยสุจริตชื่อตรงตามหลักพระพุทธศาสนานั้นครอบคลุมการ ดำเนินชีวิตทั้ง 3 ด้าน คือ

1) การหาเลี้ยงชีวิตชอบทางกาย เรียก กายสุจริต 3 อย่าง คือ

1.1) เว้นจากฆ่าสัตว์

1.2) เว้นจากลักขโมย

1.3) เว้นจากประพฤติผิดในกาม

^{๑๑} อัง.อุฎฐก. (บาลี) 23/144/289

^{๑๒} อัง.ปณจก.(บาลี) 22/177/233

^{๑๓} อัง.จตุกก. (ไทย) 21/32/22.

- 2) การหาเลี้ยงชีวิตชอบทางวาจา เรียกว่า วิสสุจริต 4 อย่าง คือ
  - 2.1) เว้นจากพูดเท็จ
  - 2.2) เว้นจากพูดส่อเสียด
  - 2.3) เว้นจากพูดคำหยาบ
  - 2.4) เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ
- 3) การหาเลี้ยงชีวิตชอบทางใจ เรียกว่า มโนสุจริต 3 อย่างคือ
  - 3.1) ไม่โลภอยากได้ของเขา
  - 3.2) ไม่พยาบาทปองร้ายเขา
  - 3.3) เห็นชอบตามครรลองคลองธรรม

ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตที่ดีตามแนวพุทธศาสนา

สำหรับการวัดคุณภาพชีวิตตามแนวทางพระพุทธศาสนานั้นมีหลักธรรมที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นตัวชี้วัดดังกล่าวได้ ดังต่อไปนี้

พหุการธรรม 4 คือ ธรรมมีอุปการะมาก เป็นเครื่องช่วยให้สามารถสร้างสมความดีอื่น ๆ ทุกอย่าง และช่วยให้ประสบความสำเร็จก้าวหน้าในชีวิต ซึ่งจะนำมาใช้ในการวัดคุณภาพชีวิตว่า มีการพัฒนาทาง ศิล จิตและปัญญา เพื่อนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีแล้วหรือยัง โดยพหุการธรรม 4 ประกอบด้วย

1. ปฏิรูปเทสวาสะ : การอยู่ในถิ่นที่ดี มีสิ่งแวดล้อมเหมาะสม เป็นสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการดำเนินชีวิต เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตของตนเอง มีความสงบ สามารถปฏิบัติธรรมได้
2. สัมปยุตตสัมมาสัมมาสนะ : การสมาคมกับสัตบุรุษ สัตบุรุษ คือคนดีหรือคนสงบ เหมือนดังเช่นคำกล่าวที่ว่า “คบคนพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล ” การที่มีเพื่อนที่ดีก็เป็นตัวชี้วัดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในวัยรุ่นเพื่อนถือว่าเป็นอิทธิพลต่อเราในการตัดสินใจหรือหาสิ่งต่างๆ
3. อุตตสัมมาปณิธิ : การตั้งตนไว้ชอบ ตั้งจิตมุ่งหมายนำตนไปถูกทาง คือ การตั้งตนให้อยู่ในศีลธรรม ดำเนินชีวิตไปในทางที่ดีมีเป้าหมายชัดเจน มีเส้นทางเดินที่มั่นคง มีแบบอย่างที่ถูกต้อง ไม่ตั้งตนไว้ในทางที่ผิด คือ เว้นจากการประพฤตินุจริต ให้ดำรงมั่นอยู่ในคุณธรรมนั่นเอง
4. ปุพเพกตปุญญตา : ความเป็นผู้ได้ทำความดีไว้ก่อนแล้ว การทำความดีไม่ว่าจะเป็นการทานบุญ ตักบาตร การไหว้พระหรือนั่งสมาธิ ล้วนเป็นการประพฤตินุจริตที่ดีทั้งนั้น นอกจากนี้เรายังทำความดีได้อีกหลายอย่าง เช่นการช่วยเหลือผู้อื่น การให้กำลังใจคน การเคารพผู้ใหญ่หรือแม้กระทั่งการยกมือไหว้ผู้ที่สูงอายุกว่าก็ถือว่าเป็นความดี

ธรรมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตแบบองค์รวม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบาย กระบวนการพัฒนามนุษย์ ในหนังสือพุทธธรรมมีสาระสำคัญของการศึกษา มีองค์ประกอบ 3 ประการ เรียกว่า ไตรสิกขา คำว่า สิกขา แปลว่า

การศึกษา การสำเหนียก การฝึก ฝึกปรีอ ฝึกอบรม ได้แก่ การปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับฝึกอบรมกาย วาจา ใจ ดังนี้

1) อธิศีลสิกขา การฝึกอบรมในด้านการประพฤติ ระเบียบวินัย ให้มีสุจริตทางกายวาจา และอาชีวะ การดำรงตนอยู่ด้วยดี มีชีวิตที่เกื้อกูล ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ตนมีส่วนช่วย สร้างสรรค์ รักษาให้อื้ออำนวยแก่การมีชีวิตที่ดีงามร่วมกัน เป็นพื้นฐานที่ดีสำหรับการพัฒนาคุณภาพจิตและ ปัญญา

2) อธิจิตตสิกขา การฝึกอบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพจิต และ รู้จักฝึกสมาธิ การพัฒนาคุณภาพจิต หรือการปรับปรุงจิตให้มีคุณภาพและสมรรถภาพสูง ซึ่งเอื้อแก่การ มีชีวิตที่ดีงามและพร้อมที่จะใช้งานในทางปัญญาอย่างได้ผลดีที่สุด

3) อธิปัญญาสิกขา การฝึกอบรมทางปัญญาอย่างสูง ทำให้เกิดความรู้แจ้งที่สามารถชำระ จิตให้บริสุทธิ์หลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ คือ การมองดูรู้จักและเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หรือรู้เท่าทันธรรมชาติของสังขารธรรมทั้งหลาย ที่ทำให้เป็นอยู่และทำการต่างๆด้วยปัญญา คือ รู้จัก วางใจวางท่าทีและปฏิบัติต่อโลกและชีวิตได้อย่างเหมาะสม ในทางที่เป็นเพื่อแผ่ขยายประโยชน์สุข มี จิตใจผ่องใส ไร้ทุกข์ เป็นอิสระเสรี และสดชื่นเบิกบาน^{๓๔}

ส่วนการพัฒนายั่งยืนแนวพุทธต้องมีการพัฒนาแยกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งคือ การพัฒนาคน เรียกว่า ภาวนา และอีกส่วนหนึ่งคือ การพัฒนาวัตถุ พัฒนาสภาพแวดล้อมเรียกว่า วัฒนา หรือพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธว่า องค์ประกอบฝ่ายมนุษย์มีความสำคัญยิ่ง การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องให้ความสำคัญกับ เรื่องการพัฒนาคนเป็นแกนกลาง โดยหลักการเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) แนวพุทธ คือ การพัฒนาตามหลักการทางพระพุทธศาสนาด้วยการพัฒนาระบบการดำเนินชีวิตทั้งสาม ด้านให้เป็นเต็มทั้งคนก่อน จึงจะเป็นการพัฒนาที่ได้ผล คือ ระบบแห่งไตรสิกขาได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยมีแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนายั่งยืนแนวพุทธ 4 อย่างคือ

1) พระพุทธศาสนาองสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นธรรมชาติที่มีอยู่และเป็นไปตามธรรมดาในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยและมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยนั้น

2) ชีวิตและการกระทำของมนุษย์ย่อมเป็นไปตามระดับความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยและทำให้เกิดผลตามระบบเหตุปัจจัยนั้นด้วย

3) มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และต้องฝึกเป็นสัตว์ที่พัฒนาได้ ซึ่งแนวคิดรากฐานที่สำคัญที่สุด การเกิดระบบจริยธรรมในพระพุทธศาสนาก็เพราะหลักการสำคัญนี้ คือ ไตรสิกขาจริยธรรม จึงมีความหมายเท่ากับการศึกษา เมื่อมนุษย์พัฒนาแล้วก็สามารถเข้าถึงอิสรภาพและความสุขที่เกิดจาก ภายในของมนุษย์เองได้จริง

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย, กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา และสถาบันบันลือธรรม, 2556), หน้า 34.

4) ศักยภาพของการพัฒนาคือ การทำให้คนสามารถทำให้ความขัดแย้งมีความหมายเป็น ความประสานเสริมกลมกลืนซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความสมบูรณ์และดุลยภาพ ซึ่งความสามารถของ มนุษย์ที่พัฒนาแล้ว จะประยุกต์เข้ากับปัญหาสภาพแวดล้อมทั้งหมดได้^{๑๕}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๑๖} อธิบายว่า การพัฒนา การทำให้เจริญขึ้น โดยมิ คุณภาพเพิ่มขึ้น การพัฒนาชีวิต การทำให้ชีวิตให้เจริญงอกงามขึ้นไปจนกว่าจะถึงจุดมุ่งหมายแห่งความ เป็นอิสระ คือ อิสระภาพ หรือ ภาวะไร้ปัญหา ไร้ทุกข์ ประกอบด้วยความเต็มอ้อม ไม่มีความพร่อง ไม่มี ความขาดแคลน เป็นชีวิตที่มีความเต็มในตัวของมันเอง "ในทางพระพุทธศาสนานั้น การพัฒนาชีวิตให้ ดำเนินไปอย่างถูกต้องนั้นแหละเป็นธรรมอยู่ในตัววิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงามนั้นเราเรียกกันว่า มรรค ...เป็น ของคู่กันกับหลักการอีกอย่างหนึ่ง คือ สิกขา คือต้องมีการฝึกฝนหรือฝึกหัดที่ภาษาไทยเราเรียกว่า ศึกษา เพราะฉะนั้น การศึกษา ก็คือการฝึกฝนให้ชีวิตดำเนินไปในวิถีที่ถูกต้องดีงาม มรรคเป็นวิถีชีวิตที่ ดีงามถูกต้อง หรือตัวการดำเนินชีวิต ส่วนการศึกษา เป็นการทำให้เกิดการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง หรือการฝึกฝนคนให้เข้าสู่วิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงามนั่นเอง ในทางพุทธศาสนาก็เลยใช้การฝึกฝน การพัฒนา ชีวิตก็คือการศึกษานั่นเอง เพราะฉะนั้น การศึกษาก็คือการพัฒนาชีวิต ให้ดำเนินไปในวิถีชีวิตที่ถูกต้อง ดีงาม トラบโดชีวิตของเรายังไม่สมบูรณ์ ยังมีความพร่อง ยังมีความไม่เต็ม ยังมีทุกข์ ยังมีปัญหา トラบ นั้นเราก็กัง ต้องพัฒนาชีวิตกันเรื่อยไป หมายความว่าเรายังต้องมีการศึกษากันเรื่อยไปตลอดชีวิต จนกว่าจะถึงจุดหมายดังกล่าว หลักการใหญ่ในการพัฒนาชีวิต ในทางพระพุทธศาสนามีคำที่มี ความหมายว่าทำให้เจริญงอกงามหรือฝึกฝนให้เจริญยิ่งขึ้นไป ที่ใช้กับการทำให้ชีวิตให้เจริญงอกงาม ได้แก่ คำว่า ภาวนา เมื่อได้ศัพท์เฉพาะสำหรับการพัฒนาชีวิตแล้ว เราก็กังแยกการใช้ถ้อยคำกังออกไปให้ชัดเจน ได้ไม่สับสน คือ ถ้าพัฒนาสิ่งที่เป็นรูปธรรมภายนอก เช่น พัฒนาวัตถุ พัฒนาสังคม พัฒนาบ้านเมือง พัฒนากิจการต่าง ๆ กังใช้คำว่า พัฒนา ถ้าพัฒนาชีวิต หรือพัฒนาคน พัฒนามนุษย์ กังใช้คำว่า "ภาวนา" ในพระพุทธศาสนานั้น ท่านแสดง ภาวนา หรือ การพัฒนาชีวิตไว้ 4 อย่างด้วยกัน

1. ภาวนา แปลว่า การทำให้กายให้เจริญ หรือพูดอย่างภาษาปัจจุบัน คือ การพัฒนา กาย ...1) การทำให้ร่างกายเจริญเติบโต แข็งแรง หรือการมีสุขภาพกายที่ดี...2) การพัฒนาทักษะ การ ฝึกฝนการใช้ร่างกาย การใช้มือ ใช้อวัยวะ ให้มีความคล่องแคล่วชำนาญในการที่จะประกอบกิจการต่าง ๆ ซึ่งมุ่งหมายไปในทางอาชีพ ...3) การพัฒนาอินทรีย์ มี ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ที่ใช้สำหรับสัมพันธ์กับ โลกภายนอก ให้ได้ผลดี. ทั้งในแง่การใช้งาน มีความละเอียดคม ละเอียดอ่อน ไว คล่อง จัดเจน.และในแง่ การรู้จักเลือกรับเอาสิ่งที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์ เข้ามาให้แก่ชีวิต ป้องกันไม่ให้รับเอาสิ่งที่ไม่ดีหรือเป็น โทษเข้ามา ในทางพระพุทธศาสนาให้ความหมายของการพัฒนาภายในแง่ที่ว่ามานี้ คือ พัฒนา ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ให้เป็นไปในทางที่เกิดประโยชน์แก่ชีวิต โดยมี

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาดนที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ 19, (กรุงเทพมหานคร: โรง พิมพ์สหธรรมิกจำกัด, 2554).

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), ธรรมกับการพัฒนาชีวิต, (กรุงเทพมหานคร ธรรมสภา, 2556).

ความสัมพันธ์ที่ดีกับวัตถุ สิ่งแวดล้อม เริ่มแต่ปัจจัย 4 จนถึงความสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อม โดยทั่วไปให้มีความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างชีวิตของเรากับธรรมชาติ

2. ศิลภาวนา แปลว่า การพัฒนาศีล ศีลเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ในสังคม .ในด้านการมีชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม .ศีลเป็น สภาพหรือคุณสมบัติของตัวบุคคล .เป็นเรื่องของการที่บุคคลนั้นมีระเบียบในการดำเนินชีวิตและในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยความมีระเบียบหรือประพฤติตนอยู่ในระเบียบอย่างนี้เรียกว่า ศีล ส่วนวินัยนั้นเป็นการจัดระเบียบ ทั้งการจัดระเบียบชีวิตของตนเองและการจัดระเบียบ ในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ตลอดจนการจัดระบบสังคมทั้งหมด ศีลกับวินัย จึงเป็นของคู่กัน คือวินัยทำให้เกิดศีล ถ้าเรารักษาวินัยเราก็เป็นผู้มีศีล ทางพระตามปกติจะเรียกคนว่าเป็นผู้มีศีลแต่ในภาษาไทยเรานิยมใช้คำว่า มีวินัย.วินัยนั้นเนื่องอยู่กับสังคม.เพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยดีในสังคมซึ่งเป็นเรื่องสมมุติ ศีลคือ การที่คนนั้นเขามีระเบียบชีวิตอย่างนั้น หรือประพฤติตนอยู่ในระเบียบอย่างนั้น เรื่องศีลภาวนา . การพัฒนาคนให้มีระเบียบในการดำเนินชีวิต และในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม.แยกคร่าว ๆ ได้หลายระดับ 1) ความมีระเบียบระบบในการเป็นอยู่ ในการดำเนินชีวิต โดยที่ไม่ให้มีการเบียดเบียนกัน.ในทางชีวิตร่างกาย ทรัพย์สิน คู่ครอง วาจา ตลอดจนไม่เบียดเบียนสติสัมปชัญญะของตนเอง ... ความหมายขยายออกไปถึงความสุจริต 2) มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน. 3) การฝึกฝนควบคุมตนในทางกายวาจา เพื่อเป็นพื้นฐานของการฝึกจิตใจ

3. จิตภาวนา การพัฒนาจิต หรือการทำจิตให้เจริญงอกงาม. แบ่งเป็น 3 ด้าน คือ 1) การพัฒนาคุณภาพจิต.เริ่มแต่มีคุณธรรมต่าง ๆ ที่ทำให้จิตใจประณีตดีงาม เช่น มีเมตตา กรุณา มีศรัทธา มีความกตัญญูตถเวทิตี เป็นต้น 2) การพัฒนาสมรรถภาพจิตหรือสมรรถภาพ ของจิตใจซึ่งมีความเข้มแข็งที่จะเอาไปใช้งานได้ดี. คือ.มีสมาธิ.มีสติ.มีวิริยะ คือความเพียรพยายาม ความกล้าสู้ ความเอาใจใส่ รับผิดชอบ ความเข้มแข็ง ความอดทน เป็นต้น 3) การพัฒนาสุขภาพจิต นอกจากมีคุณธรรม มีคุณภาพ และ สมรรถภาพ...ต้องมีสุขภาพจิตด้วย คือ จิตใจนั้นมีความสุข เป็นจิตที่มีความเบิกบาน มีปีติ มีความอิ่มใจ มีปราโมทย์ มีความร่าเริงบันเทิงใจ เป็นต้น

4. ปัญญาภาวนา การทำปัญญาให้เจริญงอกงามในระดับต่าง ๆ 1) รับรู้เข้ามาเป็นประสบการณ์ตรงตามสภาพของมัน. รับรู้ตามความเป็นจริง.ไม่บิดเบือน. ประู่งแต่ง. คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง. ได้ความรู้ที่ถูกต้อง 2) การคิดการวินิจฉัยหรือวางแผนต่าง ๆ อย่างถูกต้องตรงตามสภาพ โดยบริสุทธิ์.ไม่ตกอยู่ในอำนาจครอบงำของอคติ (ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ และ ภยาคติ) เป็นปัญญาที่บริสุทธิ์อิสระ. 3) ความสามารถที่จะนำความรู้มาใช้มาจัดแจง จัดทำดำเนินการต่างๆ ให้สำเร็จผลตามที่ต้องการ โดยเฉพาะในการ แก้ปัญหาต่าง ๆ ให้สำเร็จ. ปัญญาในระดับของการเอามาใช้ คือ ใช้แก้ปัญหา ใช้จัดทำดำเนินการให้สำเร็จผล. ความสามารถที่จะสืบค้นเหตุ ปัจจัย และแยกแยะวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นตัวเอื้ออำนวยในการที่จะแก้ปัญหา และทำกิจการให้สำเร็จผลได้ 4) ความรู้เท่าทันโลกและ ชีวิตตามเป็นจริง ซึ่งจะส่งผลย้อนกลับมาช่วยจิตใจ ทำให้จิตใจเป็นอิสระ (ไม่)หลงวิ่งไปตามอำนาจชักจูงของสิ่งต่างๆ ที่ปรากฏแก่ตนซึ่งเข้ามากระทบจากโลกภายนอกด้วยความยินดียินร้ายต่างๆ แล้วก็เกิดทุกข์กับปัญหาต่างๆ มีความยึดติดในสิ่งต่างๆ อย่างน้อยก็คอยสร้างตัวตน ขึ้นมารับ

กระทบกระทั่งจากอารมณ์และความคิดปรุงแต่งต่างๆ ก่อปัญหาแก่ตนเอง ไม่สามารถจัดการ ดำเนินการกับสิ่งเหล่านั้นด้วยปัญญาที่แท้จริง เพราะจะเอาแต่ความปรารถนาของตัวเองเป็นหลักหรือเป็นตัวกำหนด คือจะให้สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามความอยาก ความปรารถนาของตน แต่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ไม่ได้เป็นไปตามความอยากปรารถนาของเรา ใจที่อยากของเราก็ถูกขัดถูกฝืน เกิดความ ขัดแย้ง ตัวเราก็เกิดความบีบคั้น เกิดปัญหา เป็นทุกข์ แต่พอมีปัญญา รู้ เข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริง ก็จะไปถึงขั้นสุดท้าย คือ เป็น ปัญญาที่ทำให้จิตใจเป็นอิสระออกมาจากสิ่งต่างๆ คือไม่ยึดติดถือมั่นในโลก หมายความว่า สิ่งอะไรเข้ามา เราก็รับรู้ตามเป็นจริง ปฏิบัติ ต่อมันตามเหตุผล ด้วยความรู้เท่าทันต่อเหตุปัจจัย แต่ไม่มีความยึดติดถือมั่นที่จะมาบีบคั้นตัวเอง เรียกว่าไม่ทำให้เกิดทุกข์ โยงมาแต่ขั้นต้นทีเดียว คือ ถ้าคนมีปัญญาถึงขั้นทำให้จิตใจเป็นอิสระ การรับรู้ต่าง ๆ ก็บริสุทธิ์ไปด้วย การรับรู้สิ่งที่เข้ามา ก็จะตรงตามสภาพที่เป็นจริงทั้งหมดนี้เป็นปัญญาในระดับต่าง ๆ ซึ่งจะเห็นว่าในทางพระพุทธศาสนาต้องมีการพัฒนาปัญญานี้หลายชั้นหลายตอนจนกว่าจะบรรลุจุดหมาย สุดท้าย คือมีปัญญาที่รู้เท่าทันโลกและชีวิต ซึ่งส่งผลให้จิตใจเป็นอิสระ เมื่อปัญญาเจริญอย่างถูกต้องก็จะส่งผลแก่จิตใจ ทำให้จิตใจดีงาม มีความสุข เป็นอิสระและเข้าถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิต เมื่อใดมีภavanaครบ 4 ประการนี้โดยสมบูรณ์ ท่านเรียกว่าเป็นพระอรหันต์ คือบุคคลที่ "ได้พัฒนาสี่ด้านนี้ครบถ้วนบริบูรณ์"

พระไพศาล วิสาโล^{๑๓} ให้ทรรศนะในการพัฒนาสุขภาพส่วนบุคคลและสังคมที่เน้นการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและความผาสุกทั้งทางร่างกาย จิตใจสังคม และธรรมชาติ โดยให้คำจำกัดความของสุขภาวะองค์รวมว่า "การคิดแบบองค์รวม เป็นการเชื่อมโยงชีวิตของผู้คนกับสังคม สิ่งแวดล้อม การเมือง เศรษฐกิจวัฒนธรรม ศาสนา จึงควรปรับทรรศนะเรื่องสุขภาพทั้งหมดของประชาชนและสาธารณะรวมถึงศึกษาวิจัยการแพทย์พหุลักษณะทุกด้านโดยเน้นความเข้าใจวิถีคิดของประชาชน จึงเป็นการศึกษาระบบคิดหรือศึกษาวัฒนธรรมในทรรศนะคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการพัฒนาที่มีเป้าหมายให้เกิดความหลากหลายที่บูรณาการขึ้น ดังนั้นสุขภาพองค์รวมจึงเกี่ยวข้องกับเรื่องวัฒนธรรม ความหลากหลายของท้องถิ่น การส่งเสริมให้มีองค์กรชุมชนเพื่อให้ชุมชนเป็นตัวของตัวเอง"

ประเวศ วะสี, 2550^{๑๔} สุขภาวะองค์รวมวิถีพุทธการพัฒนาสุขภาวะองค์รวมตามแนววิถีพุทธเป็นการพัฒนาสู่สุขภาวะ โดยใช้ฐานความคิดทางพุทธศาสนา ให้เกิดสุขภาวะองค์รวมทางกาย ทางใจ ทางสังคม และทางจิตวิญญาณ การเข้าถึงภาวะของสุขภาวะทางจิตวิญญาณ หมายถึง ภาวะการเข้าถึงจิตขั้นสูงคือจิตที่ลดความเห็นแก่ตัว จิตที่เห็นแก่ผู้อื่น จิตที่เข้าถึงสิ่งสูงสุดคือภาวะสะอาด(วิสุทธิ) มีความสว่าง (วิชา) มีอิสระเสรี (วิมุตติ) มีความสงบ(สันติ) เป็นจิตวิญญาณแห่งพุทธะ

^{๑๓} ประเวศ วะสี อ้างถึงใน อุ่นเอื้อ สิงห์คำ, "กระบวนการและผลของการสร้างเสริมสุขภาวะองค์รวมวิถีพุทธ", วารสารสมาคมนักวิจัย ปีที่ 19 ฉบับที่ 1 มกราคม - เมษายน 2557 หน้า 73-85.

^{๑๔} พระไพศาล วิสาโล, สุขภาพองค์รวมกับสุขภาพสังคม, เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ ประจำปี การพัฒนาและรับรองคุณภาพโรงพยาบาลครั้งที่ 8 วันที่ 13-16 มีนาคม 2550 ณ ศูนย์การประชุม IMPACT เมืองทองธานี.

คือ เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน หากใครไม่เคยพบความสุขทางจิตวิญญาณ (Spiritual Happiness) ย่อมไม่เคยพบความสุขที่แท้จริง

พุทธปรัชญาในสภาวะองค์รวมวิถีพุทธเป็นพื้นฐานมุมมองด้านสุขภาพและความเจ็บป่วยของคนไทย คำสอนทางพุทธศาสนาได้กล่าวถึง การเกิดเป็นมนุษย์ซึ่งต้องวนเวียนเกี่ยวข้องกับความสุขทุกข์ ซึ่งมีทั้งความสุขที่สามารถหลีกเลี่ยงได้และหลีกเลี่ยงไม่ได้ทุกคนไม่สามารถหลีกเลี่ยงความสุขจากความเจ็บป่วยได้ แต่ละบุคคลต้องรับผิดชอบต่อสุขภาพและความเจ็บป่วยของตนเอง พุทธศาสนาเชื่อว่าภาวะความเจ็บป่วยขึ้นอยู่กับการกระทำกรรม หากทำกรรมดีจะนำไปสู่สุขภาพที่ดี ขณะที่ทำกรรมไม่ดีจะนำไปสู่ความเจ็บป่วย เพราะสุขภาพเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางชีววิทยา ปัจจัยทางสิ่งแวดล้อม และวิถีการดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคลที่ก่อให้เกิดสุขภาพดี หรือเจ็บป่วยซึ่งเป็นผลลัพธ์ของกรรมในอดีตทั้งหมด ดังนั้นสุขภาพจึงขึ้นกับวิถีการดำเนินชีวิตในปัจจุบันของแต่ละบุคคลหากมีทุกข์เกิดขึ้น พระพุทธเจ้าทรงใช้หลักธรรมะในการปฏิบัติเพื่อการพ้นทุกข์เป็นสำคัญ

การเข้าถึงศาสนา ทุกศาสนาล้วนสอนให้คนเป็นคนดี โดยอาจจะใช้พิธีกรรมต่างๆ เป็นสื่อในการทำให้มนุษย์ทำความดีแต่แท้จริงแล้วแก่นแท้ของศาสนาคือหลักธรรมคำสอนมนุษย์ที่มีโอกาสในการศึกษาศาสนา ก็จะมีแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ดี รู้จักทำตนเองให้มีความสุขรู้จักความพอใจในชีวิต รู้จักคุณค่าและความหมายของชีวิต การเข้าใจหลักคำสอน การเข้าใจและตีความหลักคำสอนอย่างถูกต้อง จะทำให้เรามีแนวปฏิบัติในชีวิตที่ดี หากเราเข้าใจในหลักคำสอนผิดไป หรือปฏิบัติจนเกินความพอดี ไม่เดินทางสายกลาง อาจจะทำให้เกิดความทุกข์แทนคุณภาพชีวิตก็จะแย่งลง

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตให้ความสำคัญกับการดำรงอยู่ของผู้คนในสังคมโดยมองว่าผู้คนที่อยู่ในสังคมและชุมชนควรมีโอกาสที่จะมีคุณภาพชีวิตที่ดีซึ่งเป็นความต้องการพื้นฐานทั่วไปของมนุษย์ซึ่งจากการสังเคราะห์เอกสารได้มีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตไว้อย่างหลากหลายด้วยกัน ซึ่งสามารถประมวลโดยสังเขปได้ดังนี้

ความหมายของคุณภาพชีวิต

เกษม จันทรแก้ว ให้ความหมายว่า คุณภาพชีวิต หมายถึง ความเป็นอยู่ของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพทางการศึกษา อนามัย เศรษฐกิจ ตามลักษณะสิ่งแวดล้อมทางชีวกายภาพ เชื้อชาติ วัฒนธรรมและวิธีการเลี้ยงดู ตามความเป็นจริงของชีวิตมนุษย์แล้ว คุณภาพชีวิตนั้นขึ้นอยู่กับความพอใจของคน ๆ นั้น ซึ่งความเป็นจริงอาจมีข้อแตกต่างกันไประหว่างคนหนึ่งกับอีกคนหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปรียบเทียบระหว่างคนสองคน เพราะมีลักษณะสิ่งแวดล้อมทางชีวกายภาพที่ต่างกัน เชื้อชาติต่างกัน วัฒนธรรมต่างกัน และวิธีการเลี้ยงดูต่างกันคุณภาพชีวิตมีความเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมอย่างมาก ถ้าสิ่งแวดล้อมดีก็มีส่วนส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีได้ด้วย เพราะสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยสำคัญในการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นปัจจัยสี่ซึ่งมนุษย์ทุก ๆ คนมีความต้องการเป็นขั้นพื้นฐาน คุณภาพชีวิตของมนุษย์ย่อมมีความแตกต่างกัน แต่มิได้เป็นสิ่งที่บ่งบอกว่ากลุ่มใดมีคุณภาพ

ชีวิตแล้วได้หรือเปรียบเทียบได้ ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลจึงได้กำหนดในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 ให้เน้นแก้ไขความยากจนของประเทศไทยที่มีอยู่ทั่วประเทศ ประมาณ 10 ล้านคน โดย การดำเนินการให้บุคคลเหล่านี้ได้พึ่งพิงได้ปัจจัยสี่เป็นอย่างดีจะเป็นการยอมรับว่ามีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นกว่าที่ว่าเป็นมาได้^{๑๙}

พระราชวรมุณี^{๒๐} ได้กล่าวสรุปแนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตไว้ว่า คุณภาพชีวิตหรือชีวิตที่มีคุณภาพ หรือการมีชีวิตที่ดีในสมัยกรีกสามารถสรุปได้ว่า ชีวิตที่ดีนั้น ขึ้นอยู่กับตัวมนุษย์เอง ภายใต้กฎเกณฑ์ของสังคมเท่านั้น การมีชีวิตที่ดีตามแนวคิด ปรัชญาของศาสนาต่างๆ เช่น ศาสนาพุทธ กล่าวถึงชีวิตที่ดีว่า ชีวิตที่ดีของบุคคลต้องสอดคล้องกับสภาพสังคมที่ดี ทำตัวเองให้ดี รักตัวเอง และรักผู้อื่นด้วย ทางด้านศาสนาคริสต์ได้กล่าวถึงชีวิตที่ดีว่า การดำเนินชีวิตที่ดีนั้นคือ ชีวิตที่มีความรักอันเสียสละ ซึ่งความรักนั้นแบ่งออกเป็น 2 ด้านคือ ความรักต่อพระเจ้า และความรักต่อเพื่อนมนุษย์ เมื่อมนุษย์มีความรักดังกล่าวแล้วชีวิตก็มีความสุข และแนวคิดปรัชญาชีวิตที่ดีในศาสนาอิสลามกล่าวไว้ว่าชีวิตที่ดีนั้นขึ้นอยู่กับตัวมนุษย์ โดยภายในตัวมนุษย์นั่นเอง ต้องประกอบด้วย 3 ดหาน คือ ด้านความศรัทธา ด้านความรู้ และด้านการกระทำในสิ่งที่ดีงาม ถูกต้องตามคำสอนของศาสนาอิสลาม แล้วมนุษย์จะมีชีวิตที่ดี

ขณะที่กุหลาบ รัตนสังธรรม และคณะ ได้ให้ความหมายของคุณภาพชีวิตไว้กว้าง ซึ่งดูเหมือนจะพยายามให้ความหมายของคุณภาพชีวิตให้สมบูรณ์และครอบคลุมให้มากที่สุด ดังนี้ คุณภาพชีวิต หมายถึง สภาพเป็นอยู่ของบุคคลทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม ความคิด และจิตใจ ซึ่งรวมเอาทุกด้านของชีวิตไว้หมด ซึ่งชีวิตบุคคลสามารถดำรงอยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างเหมาะสม โดยสามารถแสดงมิติต่างๆ ของคุณภาพชีวิตไว้ ดังนี้ คือ คุณภาพชีวิตด้านร่างกาย หมายถึง อาหาร น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย สุขภาพอนามัย พลังงานการออมทรัพย์ สิ่งอำนวยความสะดวกในครอบครัว และในการประกอบอาชีพ โดยคุณภาพชีวิตด้านอารมณ์ หมายถึง การพักผ่อนหย่อนใจที่มีคุณประโยชน์ ความนิยมชมชอบในศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่น ความอบรมในครอบครัวและในชุมชน ความรักและความเป็นเจ้าของที่มีต่อหมู่คณะ คุณภาพชีวิตด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ หมายถึง ภาวะแวดล้อมที่บริสุทธิ์ สะอาดและเป็นระเบียบปราศจากมลภาวะในดิน น้ำ อากาศ และเสียง มีทรัพยากรที่จำเป็นแก่การดำรงชีพ และการคมนาคมที่สะดวก คุณภาพชีวิตด้านสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม หมายถึง โอกาสในการศึกษาและการประกอบอาชีพที่เท่าเทียมกัน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ ความปลอดภัยในชีวิตร่างกายและทรัพย์สิน การปกครองที่ให้สิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค ความเป็นธรรมด้านรายได้และสังคม ความร่วมมือร่วมใจในสังคม ความเป็นระเบียบ

^{๑๙} เกษม จันทรแก้ว, วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2444), หน้า 3.

^{๒๐} พระราชวรมุณี อ่างโน สนั่น ราชทิพย์, “แนวทางเสริมสร้างคุณภาพชีวิตในการสอนของครูโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดนนทบุรี”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาการบริหารการศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร, 2441), หน้า 46.

วินัย มีความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน และมีค่านิยมที่สอดคล้องกับหลักธรรมในศาสนา คุณธรรม
ชีวิตด้านความคิด หมายถึง ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโลก ชีวิตและชุมชน การศึกษา วิชาชีพ
ความสามารถในการป้องกันแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของตัวเอง การยอมรับตัวเอง และการมีเป้าหมายใน
ชีวิตที่เหมาะสม คุณภาพชีวิตด้านจิตใจ หมายถึง การมีคุณธรรมในตัวและสังคม เช่น ความซื่อสัตย์
สุจริต เมตตา กรุณา ช่วยเหลือเกื้อกูล กตัญญูกตเวทิตี ความจงรักภักดีต่อชาติ ความศรัทธาในศาสนา
ความเสียสละ และการละเว้นจากอบายมุข^{๒๑}

วอลตัน (Walton)^{๒๒} เป็นบุคคลหนึ่งที่ได้ทำการศึกษา เรื่อง คุณภาพชีวิตในการทำงาน
อย่างจริงจัง โดยพิจารณาจากคุณลักษณะของบุคคลเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต เน้นแนวทางความเป็นมนุษย์
(humanistic) ศึกษาสภาพแวดล้อมตัวบุคคลและสังคมที่ส่งผลทำให้การทำงานประสบความสำเร็จ
ผลผลิตที่ได้รับตอบสนองความต้องการ และความพึงพอใจของบุคคลในการทำงาน โดย Walton ได้
ชี้ให้เห็นถึงปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างคุณภาพชีวิตในการทำงานนั้นว่าประกอบไปด้วยเงื่อนไขต่าง ๆ อยู่
8 ประการ ดังนี้

1. การได้รับค่าตอบแทนในการทำงานที่เพียงพอและยุติธรรม (adequate and fair
compensation) คือ ค่าตอบแทนที่ได้รับจากการปฏิบัติงานนั้น จะต้องมีความเพียงพอในการ
ดำรงชีวิตตามมาตรฐานการครองชีพที่สมเหตุสมผลในสังคมนั้น ๆ สำหรับค่าตอบแทนที่มีความ
ยุติธรรม ก็เกิดจากการเปรียบเทียบค่าตอบแทนจากการทำงานในตำแหน่งหน้าที่และความรับผิดชอบ
ที่คล้ายคลึงกัน หรือเปรียบเทียบจากผลการปฏิบัติงานที่เท่าเทียมกัน

2. สภาพการทำงานที่คำนึงถึงความปลอดภัยและส่งเสริมสุขภาพ (safe and healthy
working condition) ผู้ปฏิบัติงานไม่ควรอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่ดี ทั้งต่อร่างกายและการทำงานควร
จะมีการกำหนดมาตรฐานเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมสุขภาพ ซึ่งรวมถึงการควบคุมเกี่ยวกับเสียง
การรบกวนทางสายตา

3. ความมั่นคงและความก้าวหน้าในงาน (growth and security) ควรให้ความสนใจการ
ให้พนักงานได้รักษาหรือเพิ่มความสามารถในการทำงานของเขามากกว่าที่จะคอยเป็นผู้นำให้เขาทำ
ตามจะต้องมีการมอบหมายงานใหม่หรืองานที่ต้องใช้ความรู้และทักษะที่เพิ่มขึ้นอีกในอนาคต จะต้อง
เปิดโอกาสให้มีการพัฒนาภายในองค์กร ในสายงาน รวมถึงสมาชิกในครอบครัวด้วย

4. โอกาสในการพัฒนาความสามารถของบุคคล (development of human capacities)
คือ โอกาสในการพัฒนาและการใช้ความสามารถของพนักงานในการปฏิบัติงานตามทักษะและความรู้ที่

^{๒๑} กุหลาบ รัตนัสัจจธรรม และคณะ, อ้างใน พ.อ. สัมพันธ์ พิทยทนาย, แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตในชุมชน
ค่ายทหารกองทัพภมุงสู่ชุมชนเข้มแข็ง, วิทยาลัยนิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
บูรพา, 2449), หน้า 9.

^{๒๒} วอลตัน (Walton), อ้างใน ภูษณิศ เมธาธรรมสาร, “คุณภาพชีวิตในการทำงานของนักบินบริษัทไทย
แอร์เอเชียจำกัด”, วิทยาลัยนิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2449),
หน้า 12-13.

มี ซึ่งจะทำให้พนักงานรู้สึกว่าคุณค่าและรู้สึกท้าทายในการทำงาน ได้ใช้ความสามารถในการทำงานเต็มที่ รวมทั้งความรู้สึกว่ามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน

4. การบูรณาการทางสังคม หรือ การทำงานร่วมกัน (social integration) คือ การที่ผู้ปฏิบัติงานรู้สึกว่าคุณค่าได้รับการยอมรับ และร่วมมือกันทำงานจากกลุ่มเพื่อนร่วมงาน รู้สึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มเพื่อนร่วมงาน มีการเปิดเผยตนเอง มีบรรยากาศในการทำงานที่ดี ไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะในหน่วยงาน ปราศจากการถือคติและการทำลายซึ่งกันและกัน

6. ประชาธิปไตยในองค์กร (constitutionalism) คือ พนักงานมีสิทธิอะไรบ้างและจะปกป้องสิทธิของตนเองได้อย่างไร ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมขององค์กรนั้น ๆ ว่ามีความเคารพในสิทธิส่วนตัวมากน้อยเพียงใด ยอมรับในความขัดแย้งทางความคิด รวมทั้งวางมาตรฐานการให้ผลตอบแทนที่ยุติธรรมแก่พนักงาน และมีการจัดเตรียมงานให้เกิดความเหมาะสมและมีความสัมพันธ์กัน

7. ความสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัว (total life space) คือ บุคคลจะต้องจัดความสมดุลให้เกิดขึ้นในชีวิต โดยจะต้องจัดสรรบทบาทให้สมดุล ได้แก่ การแบ่งเวลา อาชีพ การเดินทาง ซึ่งจะต้องมีสัดส่วนที่เหมาะสมระหว่างการใช้เวลาว่างของตนเองและครอบครัว รวมทั้งความก้าวหน้าในอาชีพ

นิพนธ์ คันธเสวี^{๒๓} ให้ความหมายว่า คุณภาพชีวิตคือ สภาพความเป็นอยู่ของบุคคลในด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม ความคิดและจิตใจ หากสภาพความเป็นอยู่ของบุคคลไม่ดีไม่น่าพอใจ ก็แสดงว่าคุณภาพชีวิตของบุคคลนี้ต่ำกว่าความคาดหวัง นอกจากนี้มิติต่างๆ ของคุณภาพชีวิตมี 6 ด้าน คือ มิติด้านร่างกาย มิติด้านอารมณ์ มิติด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ มิติด้านสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม มิติด้านความคิด และมิติทางด้านจิตใจ มิติที่ถือว่าจำเป็นและสำคัญที่คนเราในปัจจุบันขาดหายไปและพยายามแสวงหามากที่สุดคือ มิติทางด้านจิตใจ คือ การมีคุณธรรมในส่วนตัวและสังคม การมีจิตใจเรื่องสามารถเผชิญกับอุปสรรคปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นด้วยหลักพุทธธรรม

ป่วย อึ้งภากรณ์ ได้เสนอแนวคิดบทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการพัฒนาประเทศไว้ว่า ถ้าปราศจากศีลธรรมเสียแล้ว การพัฒนาประเทศไม่ว่าจะพัฒนาไปทำนองใด ย่อมจะบกพร่องและไม่สมบูรณ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะพัฒนาไปในด้านเป้าหมายซึ่งจะผิด ผลสุดท้ายอาจจะพัฒนาไปทำนองที่จะเห็นความเจริญทางวัตถุซึ่งเป็นเรื่องสำคัญยิ่งกว่าเรื่องที่สำคัญแท้ๆ คือ ความเจริญในทางปัญญาและในทางศีลธรรม การขาดจากศีลธรรมนั้น จะทำให้โลกเสื่อมโทรม พระพุทธศาสนาจะช่วยเหลือในการพัฒนาชาติได้ ดีนั้น ย่อมอาศัยพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสื่อสำหรับสืบพระศาสนาและการที่พุทธศาสนาจะช่วยให้มีการพัฒนาชาติได้จริงจัง ก็คืออาศัยหลักเกณฑ์บางประการ ดังนี้

^{๒๓} นิพนธ์ คันธเสวี, คุณภาพชีวิตใน “การศึกษาและวัฒนธรรม ประมวลบทความทางวิชาการ”, สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประชาชนจำกัด, 2426), หน้า 93 – 94.

1) ความเชื่อในพุทธศาสนา ต้องเป็นความเชื่อที่บริสุทธิ์ไม่เจือปนความเชื่อถือโศกลางทางไสยศาสตร์ พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “คนโง่นั้นมีวแต่พิเคราะห์ดวงดาว” ฉะนั้นในการที่จะทำให้มนุษย์โลกมีความสมบูรณ์ทั้งในด้านวัตถุและสติปัญญา ก็ควรที่จะพัฒนาศาสนาใหม่ให้เกิดความบริสุทธิ์

2) ความเชื่อในพุทธศาสนาเป็นความเชื่อที่มีมูลฐานตั้งอยู่ในเหตุผลและวิชาไม่ใช่ตั้งอยู่ในความเชื่อโดยมมายอย่างเดียว หรือวิชา พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “ท่านทั้งหลาย อย่าพึงเชื่อสิ่งใดเพียงเพราะที่ได้ฟังตามๆ กันมา หรือเพราะเคยเห็นเช่นนั้นๆ ต่อมาท่านจงเอาข้อที่ได้เห็นได้ฟังได้ตรึกตรองดูด้วยเหตุผลจนเกิดความชัดเจนแล้วจึงค่อยเชื่อ

3) การที่จะนำเอาคำสอนของพุทธศาสนามาประยุกต์กับสภาพปัจจุบัน ซึ่งลักษณะของสังคมได้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และมีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ จึงจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการประยุกต์พระธรรม ซึ่งเป็นอมตะอยู่แล้วมาใช้กับสภาพปัจจุบันซึ่งจะต้องมีการศึกษาและวิจัยอย่างถ่องแท้

4) การพัฒนานั้น จำเป็นที่ต้องใช้ทางโลกและทางธรรม เพราะฉะนั้นทางฝ่ายพระสงฆ์ก็ดี ทางฝ่ายบ้านเมืองก็จะต้องร่วมมือกันอย่างมากมายหลายกรณีที่บ้านเมืองเพิกเฉยต่อความสำคัญของวัดในชนบทและในเมืองและเพิกเฉยต่อความสำคัญของการเป็นผู้นำของพระสงฆ์ในหมู่บ้านถ้าความร่วมมือทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายฆราวาสดำเนินไปด้วยดี ก็จะเป็นประโยชน์ทั้ง 2 เปลี่ยนแปลงเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณภาพชีวิตนั้นมีความสำคัญกับทุกคนถ้าทุกคนมีคุณภาพชีวิตที่ดีก็จะทำให้อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข^{๒๔}

จากความหมายและความสำคัญของคุณภาพชีวิตดังกล่าวข้างต้นสามารถสรุปได้ว่าคุณภาพชีวิตคือลักษณะของความต้องการพื้นฐานของมนุษย์นั่นเองซึ่งมีลักษณะดังต่อไปนี้

1) ความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ทางกายภาพ ความต้องการทางกาย และจิตใจ เป็นเหตุปัจจัย ให้มีการพัฒนามนุษย์ให้ดีขึ้นหรือเลวลงได้ เนื่องจากความต้องการนั้น เข้าไปสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม ทั้งภายในและภายนอกมีดังต่อไปนี้

(1) ความต้องการทางร่างกาย หมายถึง ความต้องการปัจจัย 4 คือ ความต้องการทางเศรษฐกิจ ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค

(2) ความต้องการทางสังคม หมายถึง ความปรารถนาสร้างหลักฐานทางครอบครัวหลักฐานในหมู่คณะ ในชาติ และกว้างออกไปถึงความต้องการผูกพันระหว่างชาติ เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันชาติ เป็นต้น

(3) ความต้องการทางจิตใจหรือทางศาสนา หมายถึง ความจำเป็นต้องมีศีลคือการละเว้นจากความชั่ว และมีธรรม คือ การประพฤติปฏิบัติที่ดีงาม อันเป็นรากฐานของกิจการและต้องการให้หลักธรรมทางศาสนาเป็นเครื่องมือพัฒนาคน เพื่อควบคุมคนให้มีความประพฤติที่ดีงามแก่

^{๒๔} ปวย อึ้งภากรณ์, ศาสนธรรมกับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง , 2430), หน้า 61 - 64.

สังคมของตน ความกลัวเป็นพื้นฐาน เช่น ปราบกฏการณ์ธรรมชาติ บางอย่างทีอธิบาย ไม่ได้ก็ให้ ความสำคัญ เคารพนับถือ บูชา เช่น บูชาต้นไม้ ภูเขา เทพเจ้าต่างๆ เป็นต้น ความต้องการรู้แจ้งเห็นจริง หมายถึง การใช้เหตุผลเพื่อเข้าใจชีวิต ความต้องการรักษาผลประโยชน์ของหมู่คณะสังคมให้ปลอดภัย ความต้องการเสรีภาพในการดำเนินชีวิตไม่ตกเป็นเหยื่อของสิ่งใดและความต้องการให้ผู้มีความสามารถ ทำคุณประโยชน์แก่สังคม

2) วัตถุประสงค์หลักการพัฒนาคุณภาพชีวิต ก็เพื่อให้เกิดความรู้ และความเข้าใจเกี่ยวกับพัฒนาการของมนุษย์ จากความอยู่รอดด้วยกิเลส มาสู่ความเป็นอยู่ด้วยปัญญา นี้ นอกจากเป็นหลักและเป็นประโยชน์ในการพัฒนาตนเองแล้ว และยังทำให้เกิดความกรุณาต่อผู้อื่นด้วย คือ ทำให้เกิดความเข้าใจและเห็นอก เห็นใจกัน เพื่อนมนุษย์ คิดจะช่วยเหลือ ตลอดจนช่วยให้สามารถวางตนเป็นกัลยาณมิตร จึงสามารถคิดหาวิธีช่วยแก้ไขปัญหา วัตถุประสงค์ของการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีคือเพื่อฝึกฝนพัฒนาคนให้รู้จักปฏิบัติต่อชีวิตหรือ ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องมีความสุข โดยให้รู้จักในการแก้ปัญหาชีวิต และหาทางออก จากความทุกข์ได้ด้วยดี โดยไม่ก่อให้เกิดโทษพิษภัยแก่ผู้อื่นและแก่สังคม เพื่อให้รู้จักแสวงหา และเสพความสุขทางวัตถุอย่างถูกต้อง ปราศจากโทษพิษภัยไร้การเบียดเบียนและพร้อมที่จะใช้สิ่งอำนวยความสะดวกนั้นๆ ในทางที่เกื้อกูลแก่ ผู้อื่นและสังคมให้พร้อมทั้งความสามารถ บางอย่างในการที่จะเอื้ออำนวยความสุขแก่ผู้อื่น และแผ่ขยายความสุขออกไปในสังคม^{๒๕} ทั้งนี้วัตถุประสงค์แท้จริง ก็คือ เพื่อให้พึงตนเองได้ โดยไม่ต้องขึ้นต่อวัตถุภายนอกทุกอย่าง ไปจะพึงวัตถุภายนอกในกรณีที่เป็นต่อสุขภาพ อนามัย ความจำเป็นด้านปัจจัย 4 มีเครื่องนุ่งห่มอาหารที่อยู่อาศัยและ ยารักษาโรค แต่ไม่ใช่แสวงหาเพื่อมอมเมาจิตใจให้เกิดการสะสมจนไม่รู้จักเพียงพอ ฉะนั้น จุดมุ่งหมายเพื่อให้รู้ความสำคัญในการพัฒนาชีวิต จะได้แก้ปัญหาได้อย่างถูกต้อง รวดเร็ว และทันต่อเหตุการณ์ไม่ประมาทในการทำกิจการ โดยผ่านกระบวนการฝึกฝนอย่างเป็นระบบ เพื่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องได้ผลดี

ดัชนีคุณภาพชีวิตและสังคม

1.แนวคิดการจัดทำตัวชี้วัด “คุณภาพชีวิตและสังคม” แนวคิดการจัดทำตัวชี้วัดด้านคุณภาพชีวิตและสังคมนั้นได้รับการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องจากแนวคิดที่มองเห็นข้อจำกัดและความแตกต่างของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและการกระจายรายได้ โดยมี การนำแนวคิดของการพัฒนาที่ความสัมพันธ์กับการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม แล้วนำมาสร้างเป็น เครื่องชี้วัดและดัชนีชี้วัดในมิติที่เกี่ยวข้องทั้งในด้านความจำเป็นพื้นฐานและความเป็นอยู่ที่ดี ซึ่งการจัดทำดัชนีชี้วัด “คุณภาพชีวิตตามแนวคิดความจำเป็นพื้นฐาน” ได้เริ่มต้นในปี 1970 โดยมองว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจไม่ได้ช่วยให้ความยากจนในหลายประเทศลดลงแต่กลับยังคงเพิ่มสูงขึ้น ทำให้เกิดความไม่พอใจในแนวคิดความเติบโตทางเศรษฐกิจแพร่กระจายออกไป จนกระทั่งองค์การระหว่างประเทศโดยเฉพาะธนาคารโลก (World Bank) ได้หันมาให้ความสนใจกับการตอบสนองความจำเป็น

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก หมวตศึกษาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, 2443), หน้า 131.

พื้นฐานสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์แต่ละคนในสังคมแทนการขจัดปัญหาความยากจน เช่น ด้านการศึกษา สาธารณสุข และการพัฒนาที่อยู่อาศัย ความจำเป็นพื้นฐาน (Basic Need Approach) จึงเกี่ยวข้องกับการดูแลตอบสนองความต้องการขั้นต่ำของประชาชนที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตมากกว่า การคำนึงถึงรายได้ในภาพรวมเพื่อช่วยยกระดับความอยู่ดีมีสุขของประชาชน อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีความจำเป็นพื้นฐาน ยังให้ความสำคัญกับความต้องการพื้นฐานในรูปของสินค้าและบริการต่างๆ เท่านั้น ยังไม่ได้คำนึงถึงในเรื่องสิทธิเสรีภาพของประชาชนมากนัก^{๒๖} ในประเทศไทยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้เริ่มนำแนวคิดความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ.) มาใช้เป็นครั้งแรกปี พ.ศ.2524 และเก็บข้อมูลปี พ.ศ.2528 เพื่อแสดงถึงสภาพความจำเป็นของคนในครัวเรือนตามมาตรฐานคุณภาพชีวิตขั้นต่ำ ต่อมาปี พ.ศ.2530 ได้จัดทำเป็น “เครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตในระดับชาติ”

ส่วนการจัดทำดัชนีชี้วัด “ความเป็นอยู่ที่ดี (Well-Being)” เกิดขึ้นโดยมุ่งถึง “ความเป็นอยู่ที่ดีของสังคม” (Well-Being) ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและสังคมโดยรวม เพราะบุคคลย่อมเป็นส่วนประกอบสำคัญในการกำหนดความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชน ดังนั้น การประเมินถึงความเป็นอยู่ที่ดีโดยแท้จริงจึงไม่สามารถละเลยการวัดในระดับบุคคลได้ ในช่วงกลางทศวรรษ 1970 องค์การสหประชาชาติได้จัดตั้งโปรแกรมที่เน้น “การพัฒนาคนและสังคม” เพื่อทำให้เกิดการพัฒนาเครื่องชี้วัดทางสังคมในระดับนานาชาติที่เป็นระบบมากขึ้น และนิยามของตัวชี้วัดทางสังคม คือ “ความพยายามในการจัดการและการวัดองค์ประกอบของมิติต่างๆ ด้านสวัสดิการสังคม” แต่ยังคงมองว่าเป็นเพียงรายงานสถานะทางสังคมเท่านั้น ในช่วงปี 1974 องค์การความร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) ได้พยายามพัฒนาเครื่องชี้วัดทางสังคมระหว่างประเทศที่เรียกว่า “ดัชนีความเป็นอยู่ที่ดี” (WBI : Well-Being Index) ขึ้นมา เพื่อเป็นพื้นฐานของการพัฒนาตัวชี้วัดทางสังคม โดยเริ่มมีการจัดหมวดหมู่ ประเด็นการพัฒนาทางสังคมและความเป็นอยู่ของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ ซึ่งประเด็นทางสังคมที่จัดไว้ในตัวชี้วัด ได้แก่ ประชากร การศึกษา การจ้างงาน รายได้ สุขภาพ ที่อยู่อาศัย ความปลอดภัยทางด้านสาธารณะ และกิจกรรมนันทนาการ ซึ่งต่อมาได้เพิ่มความสนใจในประเด็นทางการเมือง การมีส่วนร่วมในการลงคะแนนเลือกตั้ง บรรยากาศทางธุรกิจ นิเวศวิทยา ด้านแรงงาน ความพึงพอใจในการทำงาน เยาวชน ศาสนาและประชากร และในปี 1976 OECD ได้วัดความเป็นอยู่ที่ดีของประเทศต่างๆ โดยศึกษาจาก 8 ด้าน ได้แก่ ด้านสุขภาพ ด้านการพัฒนาของปัจเจกบุคคลโดยการเรียนรู้ ด้านการจ้างงานและคุณภาพชีวิตการทำงาน เวลาและการใช้เวลาว่าง ด้านความต้องการในเรื่องสินค้าบริการต่างๆ ด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ด้านความปลอดภัยของบุคคลและด้านการบริหารกระบวนการยุติธรรม และต่อมาได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับการมีสุขภาพดี ชีวิตครอบครัว ความสงบของจิตใจ การใช้เวลาว่าง ระดับความเป็นอยู่ ชนชั้นและการเลื่อนชั้นทางสังคม สิ่งแวดล้อม สิทธิมนุษยชน สิทธิเสรีภาพ ด้านสังคมของประชาชน หรือประชาสังคม และเรื่องความร่วมมือของสตรีและบทบาททางเพศที่เท่าเทียมกันในครอบครัวและสังคมมาเป็นเครื่องชี้วัดทางสังคม ในกรณีของ

^{๒๖} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. ความอยู่ดีมีสุขของคนไทย 5 ปี หลังวิกฤตเศรษฐกิจ. (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2546).

ประเทศไทย ได้มีการนำแนวคิดด้าน “ความเป็นอยู่ที่ดี” หรือ “ความอยู่ดีมีสุข” (Well-Being) มา กอปรกัน เช่น ซึ่งมองว่าความอยู่ดีมีสุขควรชี้วัดจากบทบาทหน้าที่และความสามารถของผู้คน^{๒๗} โดยมี องค์ประกอบ 7 ด้าน 25 ตัวชี้วัด ได้แก่ องค์ประกอบด้านสุขภาพอนามัย ด้านความรู้ ด้านชีวิตการทำงาน ด้านรายได้และการกระจายรายได้ ด้านชีวิตครอบครัว ด้านสภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิต และด้านการบริหารจัดการที่ดีของรัฐ

2.การจัดทำดัชนีชี้วัด “คุณภาพชีวิต” แนวคิดด้านคุณภาพชีวิตได้มีการพัฒนาเพื่อแทนที่ การใช้ดัชนีผลผลิตมวลรวมประชาชาติต่อหัวประชากร ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากข้อเสนอของ สหประชาชาติในปี ค.ศ. 1973 ที่กล่าวถึงแนวคิดคุณภาพชีวิต แต่เป็นแนวคิดที่ไม่สามารถกำหนด นิยามของ “คุณภาพชีวิต” ให้ยอมรับกันเป็นสากลได้ จึงได้มีการให้คำนิยามไว้ในลักษณะต่างๆ กันไป ซึ่งโดยภาพรวมได้มีการนำเสนอใน 3 มิติ คือ ความสามารถในการกระทำ การรับรู้ และลักษณะ อารมณ์ต่างๆ ซึ่งแยกออกเป็นประเด็นย่อย คือ การกิจประจำวัน การปฏิบัติกิจกรรมทางด้านสังคม การ ใช้สติปัญญา อารมณ์และความรู้สึก สถานภาพทางเศรษฐกิจ สถานภาพทางด้านสุขภาพ ความเป็นอยู่ ที่ดี ความพึงพอใจในชีวิต โรคภัยต่างๆ^{๒๘} ต่อมาองค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่ง สหประชาชาติ (UNESCO) กำหนดเครื่องบ่งชี้คุณภาพชีวิตของประชากร 8 ด้านได้แก่ อาหารและ โภชนาการ สุขภาพ การศึกษา สภาพแวดล้อม รายได้ การมีงานทำ สถานภาพสตรี และที่อยู่ อาศัย ต่อมาคณะกรรมาธิการเศรษฐกิจและสังคมในภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิกแห่งสหประชาชาติ (UN-ESCAP) ได้นำแนวความคิด “คุณภาพชีวิต” มากำหนดเป็นเกณฑ์การวัดคุณภาพชีวิต หรือ **ดัชนีชี้วัดคุณภาพชีวิต (QLI: Quality of Life Index)** โดยมองคุณภาพชีวิตในฐานะที่เป็นภาพรวมของ องค์ประกอบต่างๆ ประกอบด้วย 7 ด้าน 28 ตัวชี้วัด คือ ด้านความมั่นคงปลอดภัยทางเศรษฐกิจ ด้าน สุขภาพ ด้านการศึกษา (การใช้สติปัญญา) ด้านชีวิตการทำงาน ด้านชีวิตครอบครัว ด้านชุมชน และ ด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ นอกจากนี้ องค์การสหประชาชาติ (UN: United Nations) ได้ กำหนด “เครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตของประชากรในกลุ่มประเทศภาคพื้นเอเชียและแปซิฟิก” ไว้ 9 หมวด 45 ตัวชี้วัด ได้แก่ ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการศึกษา ด้านการจ้างงานและชีวิตการทำงาน ด้านที่อยู่ อาศัย ด้านรายได้ ด้านสวัสดิการสังคม ด้านวัฒนธรรม ด้านความปลอดภัยของสาธารณะ และด้าน สิ่งแวดล้อม ต่อมาในปี 2005 ได้มีการพัฒนา “ดัชนีคุณภาพชีวิต” เปรียบเทียบระหว่างประเทศ โดย นิติสารนักเศรษฐศาสตร์ (The Economist) โดยแบ่งเป็น 9 องค์ประกอบ ได้แก่ ด้านความเป็นอยู่ที่ดี ทางวัตถุ ด้านสุขภาพ ด้านชีวิตครอบครัว ด้านชีวิตชุมชน ด้านสภาพภูมิศาสตร์และภูมิอากาศ ด้าน ความมั่นคงในการทำงาน ด้านเสถียรภาพและความมั่นคงปลอดภัยทางการเมือง ด้านเสรีภาพทาง การเมือง และด้านความเท่าเทียมระหว่างเพศ

^{๒๗} Sen, Amartya. **The standard of living.** (Cambridge: Cambridge University Press. 1987).

^{๒๘} Larson et al, 1979, อังโน มัทนา พานิชรัมย์ และคณะ, “ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้าน ประชากรสังคมเศรษฐกิจวัฒนธรรมต่อความเป็นอยู่ที่ดีและความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นไทย”, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547).

สำหรับในประเทศไทยได้มีการเสนอกรอบแนวคิดและการจัดทำตัวชี้วัดการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคมในลักษณะต่างๆ โดยนักวิชาการ นักวิจัย และปราชญ์ชาวบ้าน ตลอดจนองค์กรต่างๆ เพื่อนำไปเป็นทางเลือกให้แก่สังคมมากขึ้น โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ เช่น ด้านสิทธิเสรีภาพและการเมือง การศึกษา สิ่งแวดล้อม ด้านคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคม

4. แนวคิดการจัดทำดัชนีชี้วัด “การพัฒนาสังคม” แนวคิด “การพัฒนาสังคม” (Social Development) ได้ถูกนำมากำหนดเป็นกระบวนทัศน์ในการพัฒนาสังคมซึ่งมีเป้าหมายที่สำคัญ คือ มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในระบบประชาธิปไตย โดยมีอบสิทธิที่ถูกต้องตามกฎหมาย รวมทั้งการใช้อำนาจและทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นและความต้องการของประชาชน สำคัญคือ ให้ความสำคัญกับปัญหาสิ่งแวดล้อม ความยากจน การถูกกีดกันเลือกปฏิบัติ ปัญหารุนแรงอื่น ๆ ได้แก่ ปัญหาความขัดแย้งของชนต่างวัฒนธรรมหรือกลุ่มชาติพันธุ์ ปัญหาการติดยาเสพติด ปัญหาการฉ้อราษฎร์บังหลวง และปัญหาการบริโภคทรัพยากรมากเกินไป และมีการกำหนดเป็นประเด็นหลัก 3 ประการคือ การลดและขจัดความยากจน การจ้างงานและลดการว่างงาน และการสร้างความกลมกลืนทางสังคม มุ่งเน้นกลุ่มคนที่จะเป็นเป้าหมายของการพัฒนา คือ กลุ่มผู้ด้อยโอกาสในสังคม ได้แก่ กลุ่มคนที่ยากจนมาก สตรีเด็กและเยาวชน คนพิการไร้ความสามารถ ผู้สูงอายุ และกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นชนกลุ่มน้อย โดยเสนอยุทธวิธีเพื่อการพัฒนาสังคมตามทฤษฎีสังคมไว้ เช่น การพัฒนาประชาชนเพื่อพัฒนาตนเองมุ่งให้มีเชื่อถือนในอัตลักษณ์ของตนเอง การมีส่วนร่วมในการพัฒนา ความรับผิดชอบในการแก้ปัญหาของตนเองโดยรับการแนะนำและสนับสนุนจากภาครัฐ การรู้จักและเข้าใจว่า เงินทุนเพื่อการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนนั้นต้องมาจากท้องถิ่นของตนเอง การพัฒนาเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่เข้าสู่ชีวิตครอบครัวและการทำงาน การพิจารณาให้เหมาะสมกับค่านิยมทางด้านวัฒนธรรม และการช่วยเหลือทางวิชาการทางด้านสังคม เป็นต้น

2.4 แนวคิดการพัฒนายั่งยืน

ในปี ค.ศ. 1987 เมื่อคณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาของสหประชาชาติ (United Nation's World Commission on Environment and Development) โดยคณะกรรมการบรินท์แลนด์ (The Brundtland Commission) ได้ตีพิมพ์รายงานที่ชื่อ “Our Common Future” ที่ได้ให้แนวคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) ไว้เป็นครั้งแรก โดยได้ให้นิยามของการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ว่า “Development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs” หรือ “การพัฒนาที่ยั่งยืนคือการพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันโดยไม่ทำให้ความสามารถในการตอบสนองความต้องการของคนรุ่นต่อไปต้องลดลง”

นิยามคำว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” มีการนำมาใช้อย่างกว้างขวาง ภายหลังจากเกิดรายงานที่ชื่อว่า “Our Common Future” หรือ Brundtland Report ได้ให้คำนิยามไว้ แม้ว่าจะได้มีการยอมรับในแนวคิดส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นก็จะวางอยู่บนพื้นฐานของนิยามนี้^{๒๙}

ความหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นมาจากศัพท์คำว่า “Sustainable” ที่แปลว่าความยั่งยืนเป็นคำที่มาจากภาษาละตินคือ “Sus-tenere” ซึ่งหมายถึงการส่งเสริมหรือสนับสนุน (Uphold) หมายถึงความยั่งยืนนั้นเกี่ยวเนื่องกับกิจกรรมหรือกระบวนการเพื่อการสนับสนุน (Uphold) หรือปกป้อง (Defended) ความสามารถดำรงอยู่ได้^{๓๐}

องค์การสหประชาชาติได้ให้ความหมายว่าการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) หมายถึง “การพัฒนาที่สนองความต้องการของประชาชนรุ่นปัจจุบันโดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความต้องการของตนเอง”

องค์การสหประชาชาติได้บัญญัติศัพท์เฉพาะ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” “Sustainable Development” เพื่อกำหนดให้เป็นชื่อของเป้าหมายการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมโลกต่อไปอันปรากฏในข้อตกลงระหว่างประเทศใน Earth Summit การประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (United Nation Conference on Environment and Development) ที่กรุงริโอเดอจาเนโร ประเทศบราซิลเมื่อระหว่างวันที่ 3-14 มิถุนายนพ.ศ. 2434 (ค.ศ. 1992)^{๓๑} เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals; SDGs) ทดแทนเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals; MDGs) ซึ่งหมดอายุลงในปี 2448 โดยจะเป็นข้อผูกพันสำหรับชาติสมาชิกที่ได้ให้การรับรอง (193 ประเทศ) เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนดังกล่าว จะถูกใช้เป็นเครื่องกำหนดทิศทางพัฒนาทั้งของไทยและของโลกนับจากนี้ จวบจนปี ค.ศ.2030 ครอบคลุมระยะเวลา 14 ปี ที่ประกอบด้วย 17 เป้าหมาย (Goal) 169 เป้าประสงค์ (Target)

การพัฒนาที่ยั่งยืนหมายถึงความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ถูกตีความไปตามกระแสความคิดของคนแต่ละกลุ่มซึ่งแตกต่างกันไปทั้งนี้ก็เพราะอิทธิพลทางความคิดที่ได้มาจากการประชุมของสมาชิกองค์การสหประชาชาติตั้ง^{๓๒}

^{๒๙} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, การพัฒนาที่ยั่งยืน ออนไลน์ (แหล่งที่มา) :<http://www.stou.ac.th/stouonline/> (สืบค้น 6 สิงหาคม 2460)

^{๓๐} Michael Redclift, Sustainable Development : Economic and the Environment. In M.Redclift and C. Sage (eds.), **Strategies for Sustainable Development : Local Agenda for theSouthern Hemisphere**, (U.K : John Wiley & Sons Ltd., 1994).

^{๓๑} อัญญา ชัยนาม, **แผนปฏิบัติการ 21 เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด (มหาชน), 2437), หน้า 1.

^{๓๒} ทอมสัน คอยส์วีสตี, “การจะเป็นผู้เชี่ยวชาญการพัฒนาที่ยั่งยืน”, ในจดหมายจากลอนดอน, **โลกสีเขียว**, ฉบับที่ 2 (พฤศจิกายน-ธันวาคม 2436), หน้า 4.

1. คำนิยามคลาสสิกคือคำนิยามที่คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาโลกได้ให้ไว้ว่า “เป็นการอนุรักษ์ไว้” และ “เป็นการพัฒนาที่ปลอดภัยเพื่อสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันโดยไม่กระทบกระเทือนความสามารถของคนรุ่นหลังที่จะตอบสนองความต้องการของคนรุ่นต่อไป”

2. คำนิยามของนักเศรษฐศาสตร์ “คุณจะสามารถเอาสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นมาทดแทนต้นทุนธรรมชาติได้หรือไม่” “ประโยชน์นั้นจะตกไปอยู่กับใคร?” “การดำรงอยู่และเติบโตนั้นเกิดขึ้นจากรายได้ของโลกไม่ใช่จากต้นทุน” หรือว่าอีกนัยหนึ่ง “การเพิ่มรายได้ประชาชาติอย่างต่อเนื่องหรือการพัฒนาเศรษฐกิจแบบไม่สิ้นสุด” คือ “ทฤษฎีที่เป็นไปไม่ได้” เพราะไม่สามารถทำให้การเติบโตดำเนินไปอย่างยั่งยืนบนโลกที่มีทรัพยากรจำกัด

3. คำนิยามด้านการพัฒนาที่เหมาะสมในทางบริบทมากที่สุดได้แก่ “การตอบสนองความต้องการของมนุษย์รวมถึงการมีวิถีการดำเนินชีวิตมีทางเลือกมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับชาติและระดับท้องถิ่นอย่างพอเหมาะพอควรการเคารพในสิทธิมนุษยชนการแสดงออกซึ่งคุณค่าทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณการมีที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อมที่ดีพอในขณะที่ต้องจำกัดการใช้ทรัพยากรที่สูญสิ้นไปโดยใช้ทรัพยากรที่ไม่สิ้นสูญอย่างยั่งยืนและความสามารถรองรับของเสียในขอบเขตท้องถิ่นและโลกเอาไว้”

4. คำนิยามทางสิ่งแวดล้อมคือ “การรักษาระดับการบริโภคและมลพิษให้อยู่ภายในขอบเขตจำกัดทางนิเวศวิทยา” แต่ไม่ได้กล่าวถึงว่าใครเป็นคนก่อมลพิษและใครได้ผลประโยชน์และใครเสียประโยชน์

4. คำนิยาม “ธุรกิจเช่นเคย” นั่นคือ “การสร้างความสำเร็จเติบโตในวิถีที่คนรุ่นหลังจะต้องขอบคุณ” หรือ “โดยไม่ทำลายสภาพแวดล้อม” แต่ความเสียหายด้านสังคมคงไม่เป็นอะไรใช้หรือไม่

6. คำนิยามที่ว่า “มันมิใช่สิ่งใดสิ่งหนึ่งแต่เป็นกระบวนการ” เป็นคำนิยามของผู้เชี่ยวชาญจริงๆได้แก่ “กระบวนการการเปลี่ยนแปลงในการใช้ทรัพยากรทิศทางการลงทุนและการเริ่มต้นพัฒนาทางเทคโนโลยีการเปลี่ยนแปลงสถาบันให้สอดคล้องกับความต้องการของอนาคตและปัจจุบัน” และอื่นๆเช่น “เป็นกระบวนการผสมผสานและหรือประนีประนอมเป้าหมายทางเศรษฐกิจนิเวศวิทยาและสังคมเข้าไว้ด้วยกัน”

7. คำนิยามด้านจริยธรรมได้แก่ “การดูแลระดับของสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตของโลกสำหรับคนรุ่นปัจจุบันและรุ่นหลังให้ดำเนินการพัฒนาอย่างรอบคอบและเป็นธรรม”

8. คำนิยามสี่เหลี่ยม “จำกัดความสำเร็จเติบโตของประชากรเพื่อที่มนุษย์จะได้มีชีวิตอย่างกลมกลืนกับโลกและมีสิทธิไม่มากไปกว่าสิ่งมีชีวิตชนิดอื่นๆ” นี่เป็นการยอมตายอย่างเลือดเย็นหรือ? จะใช้นโยบายบังคับให้หนึ่งครอบครัวมีเด็กได้คนเดียวหรือ? เป็นการลงโทษคนจนหรือ?

9. คำจำกัดความจากรายงานของธนาคารโลก “ทุกสิ่งภายใต้หนึ่งเดียว” เป็นคำนิยามที่หยิบใช้ง่ายเพื่อที่จะแสดงถึงความใจกว้างและความโอบอ้อมของทุกคน “การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นเป้าหมายระยะยาวที่รักษาระดับความยั่งยืนทางเศรษฐกิจโดยสัมพันธ์กับข้อจำกัดทางนิเวศวิทยา เป็นการแบ่งปันทรัพยากรและโอกาสระหว่างคนรุ่นนี้และคนรุ่นต่อไปอย่างเท่าเทียมกัน และในช่วงคนรุ่นนี้

การแบ่งปันทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพ ก็คือ การคิดรวมต้นทุนทางธรรมชาติเข้าไปในต้นทุนการผลิตด้วย”

ส่วนประกอบของการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในทุกๆ นิยามของ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” มีจุดเน้นร่วมกันว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การปรับปรุงคุณภาพชีวิตมนุษย์ภายใต้ศักยภาพของระบบนิเวศน์วิทยาของโลก

การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงมีส่วนประกอบพื้นฐานที่สำคัญ 3 องค์ประกอบ ได้แก่ องค์ประกอบทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ส่วนประกอบทั้งสามนี้จะเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน วัตถุประสงค์ของการพัฒนาที่ยั่งยืน ตามแนวคิดของ Edward Barbier คือ การบรรลุเป้าหมายทั้งสามองค์ประกอบนี้ให้ได้ดีที่สุด และโดยที่สังคมไม่สามารถบรรลุเป้าหมายที่สูงสุดในทุกส่วนประกอบได้ จึงจำเป็นต้องยอมลดเป้าหมายในบางองค์ประกอบ เพื่อให้เป้าหมายในองค์ประกอบอื่นเพิ่มขึ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการจัดลำดับความสำคัญระหว่างองค์ประกอบต่างๆว่าจะให้องค์ประกอบใดมีลำดับความสำคัญที่สูงกว่าองค์ประกอบอื่นๆ เช่น ถ้าให้ลำดับความสำคัญทางด้านการศึกษาเติบโตทางเศรษฐกิจในอันดับแรก ก็อาจต้องชดเชยด้วยการให้เป้าหมายทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมลดลง

ส่วนประกอบของความยั่งยืนทางเศรษฐกิจนั้น สังคมต้องสร้างความเจริญเติบโตที่ทำให้เกิดกระแสรายได้ที่เหมาะสม ในขณะที่ยังคงรักษาไว้ซึ่งสต็อกของทุนที่มนุษย์สร้างขึ้น ทุนมนุษย์และทุนธรรมชาติเป้าหมายพื้นฐาน 3 ประการของระบบเศรษฐกิจ คือ

1. การเพิ่มขึ้นในการผลิตสินค้าและบริการ
2. การตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของประชาชน หรือการลดปัญหาความยากจน
3. ทำให้เกิดการกระจายรายได้ที่เป็นธรรมเพิ่มขึ้น

เป้าหมายพื้นฐาน 3 ประการนี้จะต้องดำเนินการในแนวทางที่ยั่งยืนตามที่กล่าวมาแล้ว ในส่วนประกอบทางด้านสังคมของการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นจะต้องวางอยู่บนรากฐานของ 2 หลัก คือ หลักการความยุติธรรม และหลักการความเท่าเทียมกัน เพื่อให้เกิดการพัฒนาในระยะยาว การเข้าถึงทรัพยากรและโอกาสของคนในสังคมจะต้องมีความเท่าเทียมกัน สิทธิมนุษยชนและผลประโยชน์อื่นๆ เช่น อาหาร สาธารณสุข การศึกษา ที่อยู่อาศัยและโอกาสในการพัฒนาตนเอง ความเป็นธรรมในสังคมนี้นับยั้งถึงโอกาสที่เท่าเทียมกันของประชาชนทุกคนในด้านการศึกษาและการมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างผลิตภาพให้แก่สังคม สิ่งต่างๆ เหล่านี้จะทำให้เป้าหมายทางสังคมทั้งด้านของความหลากหลายทางวัฒนธรรม ความเป็นธรรมในสังคม ความเท่าเทียมกันระหว่างเพศ และการมีส่วนร่วมของประชาชนประสบความสำเร็จ

ในส่วนประกอบด้านสิ่งแวดล้อม หมายถึง การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน การรักษาไว้ซึ่งสต็อกของทุนธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ แม่น้ำ ภูเขา แร่ธาตุอันเป็นสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติที่ควรจะดำรงอยู่ที่ทำให้ส่วนประกอบทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม ดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยที่ความมีเสถียรภาพของระบบนิเวศน์ของโลกจะไม่ถูกรบกวนกระเทือนจากภาพแสดงส่วนประกอบของการพัฒนาที่ยั่งยืนที่จะต้องประกอบด้วย 3 ส่วนหลัก อันได้แก่ ส่วนของระบบเศรษฐกิจ ระบบสังคม และ

ระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีความสัมพันธ์และพึ่งพาซึ่งกันและกัน การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นในส่วนที่ทับซ้อนกันของ 3 องค์ประกอบหรือพื้นที่แรงงาในภาพ กล่าวคือ มีการพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาสังคมและมีการปกป้องสิ่งแวดล้อมด้วยในขณะเดียวกัน

ดัชนีวัดความยั่งยืน

ดัชนีวัดความยั่งยืนของเพียสและแอทกินสัน (David Pearce and Viles Atkinson) ได้เสนอดัชนีวัดความยั่งยืนแบบหลวม¹ เมื่อ ค.ศ. 1995 โดยเริ่มจากสมมติฐานว่าทุนมนุษย์จะไม่มีการเสื่อมค่าเนื่องจากมีลักษณะของสินค้าสาธารณะที่สามารถส่งต่อจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งได้ และสมมติให้การออมได้ถูกนำไปลงทุนในทุนทางกายภาพต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งข้อสมมตินี้เป็น การสอดคล้องกับสมมติฐานของความยั่งยืนแบบหลวม ซึ่งมีแนวคิดที่ว่าทุนกายภาพสามารถทดแทนธรรมชาติได้อย่างสมบูรณ์ ดังนั้นการรักษาไว้ซึ่งสต็อกของทุนทั้งหมดจะขึ้นอยู่กับอัตราการออมระดับชาติที่จะต้องมียากพอที่จะชดเชยอัตราการเสื่อมค่าของทุนธรรมชาติและทุนกายภาพทั้งหมดรวมกันเป็นอย่างน้อย

ค่าดัชนีความยั่งยืน (Z) จะมีค่าเท่ากับสัดส่วนการออมต่อรายได้ประชาชาติ หักลบด้วยการเสื่อมค่าของทุน ที่มนุษย์สร้างขึ้นต่อรายได้ประชาชาติ และหักลบด้วยการเสื่อมค่าของทุนธรรมชาติต่อรายได้ประชาชาติ

เงื่อนไขของการพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ หากค่าของดัชนีความยั่งยืนมีค่าเท่ากับหรือมากกว่า 0 Pearce และ Atkinson ได้ทำการศึกษาดัชนีความยั่งยืนในประเทศต่างๆ 22 ประเทศพบว่าประเทศพัฒนาแล้ว เช่น สหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นมีความยั่งยืนในระดับสูง ในขณะที่ประเทศด้อยพัฒนา เช่น เอธิโอเปีย มาลี ไนจีเรีย ไม่มีความยั่งยืนในการพัฒนา อย่างไรก็ตามได้มีข้อวิจารณ์ถึงดัชนีความยั่งยืนนี้ว่าเป็นเพียงการมุ่งเน้นไปที่การรักษาความสามารถในการผลิตของประเทศเป็นสำคัญ ในกรณีของญี่ปุ่นที่ไม่มีทรัพยากรธรรมชาติ จึงไม่มีการดึงทุนทางธรรมชาติใช้มากนัก แต่จะนำเข้าทุนธรรมชาติ เช่น น้ำมันและสินแร่อื่นๆ จากต่างประเทศ อันเป็นทุนธรรมชาติของประเทศอื่นซึ่งได้มีการคำนึงถึงในดัชนีนี้ (Hartwick and Olewiler, 1998: P 403)^{๑๓}

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals; SDGs)

เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals – MDGs) ที่ 189 ประเทศทั่วโลก รวมทั้งไทย ได้ตกลงร่วมกันให้เป็นวาระการพัฒนาของโลกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 อันประกอบด้วยเป้าหมายหลัก 8 ข้อ ได้แก่

- (1) ขจัดความยากจนและความหิวโหย
- (2) ให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาระดับประถมศึกษา
- (3) ส่งเสริมความเท่าเทียมกันทางเพศและบทบาทสตรี

^{๑๓} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, “การพัฒนาที่ยั่งยืน”, ออนไลน์ (แหล่งที่มา) :<http://www.stou.ac.th/stouonline/> (สืบค้น 6 สิงหาคม 2460)

- (4) ลดอัตราการตายของเด็ก
- (5) พัฒนาสุขภาพของสตรีมีครรภ์
- (6) ต่อสู้กับโรคเอดส์ มาลาเรีย และโรคสำคัญอื่น ๆ
- (7) รักษาและจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

(8) ส่งเสริมการเป็นหุ้นส่วนเพื่อการพัฒนาในประชาคมโลก ซึ่งถูกใช้ใน ช่วง 15 ปีมานี้กำลังจะสิ้นสุดลงในปี ค.ศ. 2015 UN จึงได้ริเริ่มกระบวนการหารือเพื่อกำหนดวาระการพัฒนาภายหลังปี ค.ศ. 2015 (post-2015 development agenda) ตามกระบวนการที่ค้น “การพัฒนาที่ยั่งยืน” โดยประเด็นสำคัญของวาระการพัฒนาภายหลังปี ค.ศ. 2015 คือ การจัดทำเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals–SDGs) โดยเป็นการดำเนินการต่อเนื่องจากแถลงการแห่งสหประชาชาติ (Millennium Declaration) เพื่อประเมินเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (Millennium Development Goals: MDGs) และกระตุ้นให้ประเทศต่างๆ พัฒนาประเทศเพื่อขจัดความยากจน ความหิวโหย ส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ความเท่าเทียม เทคโนโลยีที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ดูแลสิ่งแวดล้อม และพร้อมรับมือต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ อีกทั้งเพิ่มเนื้อหาการพัฒนาที่ยั่งยืนให้ครอบคลุมโดยยึดถือหลักสำคัญว่า “No one left behind”

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ริเริ่มจากการประชุม Rio+20 โดยปรากฏอยู่ในผลการประชุมที่มีชื่อว่า “The Future We Want” ทั้งนี้เพื่อเป็นการต่อเนื่องจาก MDGs ซึ่งจะสิ้นสุดในปี ค.ศ. 2015 ในการนี้มีการจัดตั้ง Open Working Group on Sustainable Development Goals: OWG เพื่อดำเนินการจัดทำเป้าหมาย (Goals) และเป้าประสงค์ (Targets) ขึ้น OWG ประกอบไปด้วยประเทศต่างๆ 70 ประเทศ แบ่งเป็น 30 กลุ่มประเทศ โดยประเทศไทยจัดอยู่กับ ราชอาณาจักรภูฏาน และสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม OWG มีหน้าที่ในการจัดทำข้อเสนอ Goals และ Targets โดยได้รับข้อมูลสนับสนุนการทำงานจากระบบสนับสนุนทางเทคนิคของสหประชาชาติ (UN System Technical Support Team: TST) โดยข้อเสนอ Goals และ Targets เสร็จสิ้นในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 2014 เสนอในการประชุมสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ ครั้งที่ 68 (68th United Nations General Assembly: UNGA) กระบวนการจัดทำตัวชี้วัดเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goal Indicators: SDGs indicators) เริ่มดำเนินการภายหลังจากได้ข้อเสนอ Goals และ Targets โดย คณะกรรมาธิการด้านสถิติ แห่งสหประชาชาติ (United Nations Statistical Commission: UNSC) ได้รวบรวมตัวชี้วัดที่ได้รับการเสนอจาก หน่วยงานเฉพาะด้าน และหน่วยงานสหประชาชาติอื่นๆ จัดทำเป็นรายการตัวชี้วัดขั้นต้นที่ถูกนำเสนอ (List of proposed preliminary indicators) พร้อมเอกสารความเป็นมาของตัวชี้วัด (Background of List of proposed preliminary indicators)

ในปีนี้สหประชาชาติจะประกาศเป้าหมาย การพัฒนาที่ยั่งยืน หรือ Sustainable Development Goals (SDGs) โดยเปลี่ยนจากกรอบคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนแบบ 3 เสาหลัก (Pillars)

มาสู่กรอบคิดใหม่ที่มองการพัฒนาเป็นมิติ (Dimensions) เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ให้ความสำคัญ
หลักการสำคัญของ SDGs

ที่ประชุมสมัชชาใหญ่องค์การสหประชาชาติ (UN General Assembly) ณ กรุงนิวยอร์ก ได้มีการรับรอง "เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลก 17 ประการ" (The Global Goals for Sustainable Development) ประกอบด้วย

เป้าหมายที่ 1 ขจัดความยากจนในทุกรูปแบบ ทุกที่

เป้าหมายที่ 2 ขจัดความหิวโหย บรรลุเป้าความมั่นคงทางอาหารและโภชนาการที่ดีขึ้น และส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน

เป้าหมายที่ 3 ทำให้แน่ใจถึงการมีสุขภาพะในการดำรงชีวิต และส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีของทุกคนในทุกช่วงอายุ ^{๓๔}

เป้าหมายที่ 4 ทำให้แน่ใจถึงการได้รับการศึกษาที่ได้คุณภาพอย่างเท่าเทียมและทั่วถึง และส่งเสริมโอกาสในการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ทุกคน

เป้าหมายที่ 5 บรรลุถึงความเท่าเทียมทางเพศ และเสริมสร้างพลังให้แก่สตรีและเด็กหญิงทุกคน

เป้าหมายที่ 6 ทำให้แน่ใจว่าเรื่องน้ำและการสุขาภิบาลได้รับการจัดการอย่างยั่งยืน และมีสภาพพร้อมใช้สำหรับทุกคน

เป้าหมายที่ 7 ทำให้แน่ใจว่าทุกคนสามารถเข้าถึงพลังงานที่ทันสมัยยั่งยืน เชื่อถือได้ตามกำลังซื้อของตน

เป้าหมายที่ 8 ส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนและทั่วถึงให้เป็นไปอย่างยั่งยืน ส่งเสริมศักยภาพการมีงานทำและการจ้างงานเต็มที่ และงานที่มีคุณค่าสำหรับทุกคน

เป้าหมายที่ 9 พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ส่งเสริมการปรับตัวให้เป็นอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืนและทั่วถึง และสนับสนุนนวัตกรรม

เป้าหมายที่ 10 ลดความเหลื่อมล้ำทั้งภายในและระหว่างประเทศ

เป้าหมายที่ 11 ทำให้เมืองและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีความปลอดภัย ทั่วถึง พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงและยั่งยืน

เป้าหมายที่ 12 ทำให้แน่ใจถึงการมีแบบแผนการผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืน

เป้าหมายที่ 13 ดำเนินการอย่างเร่งด่วนเพื่อต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและผลกระทบที่เกิดขึ้น

เป้าหมายที่ 14 อนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากมหาสมุทร ทะเล และทรัพยากรทางทะเลสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน ให้เป็นไปอย่างยั่งยืน

^{๓๔} (ออนไลน์), แหล่งที่มา <http://www.tsdf.or.th/th/seminar-event/10268> (สืบค้น 20 พ.ค 2560).

เป้าหมายที่ 15 พืชผัก บำรุง และส่งเสริมการใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืนของระบบนิเวศบนบก จัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน ต่อสู้กับการแปรสภาพเป็นทะเลทราย ภัยแล้งและฟื้นฟูความเสื่อมโทรมของที่ดิน และหยุดยั้งการสูญเสียมลพิษทางชีวภาพ

เป้าหมายที่ 16 ส่งเสริมให้สังคมมีความเป็นปกติสุข ไม่แบ่งแยก เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มีการเข้าถึงความยุติธรรมโดยถ้วนหน้า และสร้างให้เกิดสถาบันอันเป็นที่พึ่งของส่วนรวม มีประสิทธิผล และเป็นที่ยอมรับในทุกระดับ

เป้าหมายที่ 17 เสริมสร้างความเข้มแข็งในวิธีการปฏิบัติให้เกิดผล และสร้างพลังแห่งการเป็นหุ้นส่วนความร่วมมือระดับสากลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

เป้าหมายทั้ง 17 ข้อนั้นอาศัยกรอบแนวคิดที่มองการพัฒนาที่ยั่งยืนผ่านมิติที่เชื่อมโยงกัน ของเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมที่มาจากกรอบความเห็นและข้อเสนอจากประชาชนจากทุกประเทศทั่วโลก ที่จะใช้เป็นเป้าหมายเพื่อการพัฒนาาร่วมกันในปี 15 ปีข้างหน้าจนถึงปี 2573 เพื่อทดแทนเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals) ซึ่งเป็นครั้งแรกที่มีเป้าหมายร่วมในการมุ่งขจัดความยากจนของประชากรโลกทั้งสิ้น 836 ล้านคนทั่วโลกให้หมดสิ้นไปภายในปี 2573

ด้วยเหตุนี้ องค์การสหประชาชาติจึงเน้นย้ำความสำคัญของเป้าหมายข้อ 17 ที่เน้นการสร้างภาคีความร่วมมือเพื่อผลักดันให้ถึงเป้าหมาย (Partnerships for Goals) ซึ่งส่งเสริมการทำงานร่วมกันจากทุกภาคส่วน ทั้งในประเทศและในระดับนานาชาติเพื่อสนับสนุนการระดมเงินทุน เทคโนโลยี การยกระดับศักยภาพของส่วนราชการและองค์กรสาธารณประโยชน์ และความรับผิดชอบต่อเป้าหมายร่วมกัน

โดยปี 2448 สหประชาชาติ ได้ประกาศใช้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals; SDGs) ทดแทนเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals; MDGs) ซึ่งหมดอายุลงในปี 2448 โดยจะเป็นข้อผูกพันสำหรับชาติสมาชิกที่ได้ให้การรับรอง (193 ประเทศ) ในการประชุมสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ (United Nations General Assembly – UNGA) ประกอบด้วย 17 เป้าหมาย (Goal) 169 เป้าประสงค์ (Target) ^{๓๕} เชื่อมโยงกัน เพื่อลดข้อจำกัดของการส่งเสริมการพัฒนาในแบบแยกส่วนที่ได้รับอิทธิพลจากกรอบความคิดแบบเสาหลัก ^{๓๖}

โดยสรุปการพัฒนาอย่างยั่งยืนในบริบทโลกคือ การพัฒนาที่มุ่งสู่ดุลยภาพของมิติ 3 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม โดยให้ตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันและไม่ทำให้คน

^{๓๕} สหประชาชาติในไทย, “เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน”, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.un.or.th/globalgoals/th>. [สืบค้น 10 สิงหาคม 2460].

^{๓๖} (ออนไลน์), แหล่งที่มา <http://www.thaicr.com/2015/01/sdgs.html> (สืบค้น 20 พ.ค 2560).

รૂนอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถที่จะสนองความต้องการของตนเอง ความหมายของคำว่า “ยั่งยืน” การใช้คำ sustainable และ sustainability มีนิยามอยู่ 3 แนวใหญ่ด้วยกันคือ

1.แนวสังคม หมายถึง เรื่องเกี่ยวกับการสนองความต้องการพื้นฐานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมนุษย์ทุกคนต้องได้รับอาหาร น้ำ ที่อยู่อาศัย และการบำบัดรักษาพยาบาล ในขณะเดียวกันก็หมายถึงการตอบสนองความต้องการระดับสูงด้วย เช่น ความมั่นคง เสรีภาพ การศึกษามีงานทำ ความยั่งยืนทางสังคมอาจจะเน้นเรื่องการส่งเสริมความสุขสมบูรณ์ของมวลชนส่วนใหญ่ เป้าหมายสำคัญที่สุดของแนวนี้คือ การรักษาสุขภาพชีวิตให้มีระดับสูงอย่างยาวนาน

2.แนวนิเวศ จุดเน้นอยู่ที่กระบวนการทางชีววิทยาของธรรมชาติ โดยเน้นเรื่องความยั่งยืนของการทำงานและประสิทธิภาพของระบบนิเวศ เพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนทางนิเวศในระยะยาวจำเป็นจะต้องมีการคุ้มครองทรัพยากรทางพันธุกรรมและการอนุรักษ์ความหลากหลายทางธรรมชาติ ในความหมายนี้ การจัดการและการรักษาระบบนิเวศรวมทั้งการสนับสนุนให้ชีวิตทั้งหลายอยู่รอดคือเป้าหมายสูงสุด

3.แนวเศรษฐกิจ จะเน้นแต่เรื่องการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ถ้ากล่าวถึง “ความยั่งยืน” จะหมายถึง เศรษฐกิจขยายตัวอย่างยั่งยืนยาวนาน ในอัตราที่สูง แต่นักเศรษฐศาสตร์สีเขียว มีแนวคิดอีกแบบคือ กล่าวว่า เศรษฐกิจที่ยั่งยืน หมายถึง เศรษฐกิจที่คำนึงถึงระบบนิเวศและโลกธรรมชาติ การให้คุณค่าของชีวิตจิตใจมากกว่าคำนึงถึงความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ^{๓๓๗}

การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ

พระธรรมปิฎก^{๓๓๘} กล่าวถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักพระพุทธศาสนาไว้ว่าเป็นการพัฒนาที่เป็นองค์รวม คือ การดำรงอยู่ด้วยดีของมนุษย์ หมายถึง มนุษย์อยู่อย่างมีอิสรภาพและสันติสุขในโลกที่เกื้อกูล การพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องอาศัยความเป็นไปอย่างประสานและเกื้อกูลกันของระบบความสัมพันธ์แห่งองค์ประกอบทั้ง 4 ประการคือ มนุษย์ สังคม เทคโนโลยี และธรรมชาติแวดล้อม โดยแนวทางของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาแบบองค์รวม โดยบูรณาการอย่างสมดุล จะต้องเข้าถึงความจริงของธรรมชาติเป็นไปด้วยระบบสัมพันธ์ของเหตุและปัจจัยทั้งหลาย มีอิสรภาพที่จะเกื้อกูลต่อกันด้วยระบบความสัมพันธ์แห่งองค์ประกอบพื้นฐานและรวมกับความซับซ้อนที่มนุษย์สร้างขึ้น อันได้แก่ เทคโนโลยี เป็นองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาดังนี้

- 1) มนุษย์ในฐานะบุคคล ในฐานะชีวิตทั้งกายและใจ
- 2) สังคม
- 3) ธรรมชาติ

^{๓๓๗} พระมหาสุทนต์ อากาศโร, ดร., เอกสารคำสอนวิชา พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม, ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558, หน้า 108-109.

^{๓๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การพัฒนาตนที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, 2539), หน้า 47-50.

4) เทคโนโลยี

องค์ประกอบทั้ง 4 จะเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อกันทั้งระบบ แต่มนุษย์เป็นตัวกระทำเพราะมีเจตจำนง ในขณะที่องค์ประกอบอื่นไม่มี และการที่มนุษย์จะแยกจากธรรมชาติย่อมหมายถึงว่ามนุษย์แปลกแยกจากชีวิตมนุษย์เองด้วย การแก้ปัญหาด้วยการบูรณาการง่ายๆ ก็คือการเปลี่ยนแปลงที่จะทำให้โลกมนุษย์กับโลกธรรมชาติประสานประโยชน์ได้ โดยมนุษย์อยู่ในโลกธรรมชาติอย่างกลมกลืนเกื้อกูล ความสำเร็จนี้จึงจะเป็นชัยชนะอย่างแท้จริงของมนุษย์ และเพื่อให้เป็นองค์ประกอบที่ดีที่จะนำไปสู่ระบบใหญ่ทั้งหมด ในการพัฒนาจึงถือเอาการพัฒนาคนเพื่อเป็นศูนย์กลางในการเป็นปัจจัยที่กระทำดังกล่าวมาแล้ว

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แสดงทัศนะว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธต้องมีการพัฒนาแยกเป็น 2 ส่วนส่วนหนึ่งคือการพัฒนาคนเรียกว่าภาวนาและอีกส่วนหนึ่งคือการพัฒนาวัตถุพัฒนาสภาพแวดล้อมเรียกว่าพัฒนาหรือพัฒนาคนที่ยั่งยืนแนวพุทธว่าองค์ประกอบฝ่ายมนุษย์มีความสำคัญยิ่งการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องให้ความสำคัญที่สุดกับเรื่องการพัฒนาคนเป็นแกนกลางจึงต้องมีการพัฒนาคนโดยถือเอาการพัฒนาคนและเอามนุษย์ที่มีการพัฒนาเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาซึ่งระบบการพัฒนาคนประกอบด้วย 3 ด้านของการดำรงชีวิตของมนุษย์คือพฤติกรรมจิตใจและปัญญาซึ่งมีความสัมพันธ์อาศัยกันและส่งผลต่อกันเป็นปัจจัยแก่กัน กระบวนการพัฒนาจึงต้องพัฒนาเต็มทั้งคนและด้วยเหตุที่มนุษย์มีปัจจัยที่มีเจตจำนงหรือเป็นปัจจัยตัวกระทำในขณะที่ตัวมนุษย์เองมีความหมายสองส่วนคือในฐานะบุคคลที่เป็นส่วนร่วมในสังคมและในฐานะชีวิตที่เป็นสภาวะอันมีในธรรมชาติคือธรรมชาติส่วนหนึ่งการแก้ปัญหาด้วยบูรณาการก็คือการเปลี่ยนแปลงที่จะทำให้โลกมนุษย์กับโลกธรรมชาติไปดีด้วยกันและดียิ่งขึ้นด้วยกันอย่างกลมกลืนและเกื้อกูลกัน

ดังนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงหมายถึงการพัฒนาคนครบทั้งพฤติกรรมจิตใจและปัญญาและให้คนที่พัฒนาเต็มระบบเป็นแกนกลางหรือปัจจัยตัวกระทำนำการพัฒนาคนและคนที่พัฒนาแล้วนั้นไปประสานปรับเปลี่ยนบูรณาการในระบบสัมพันธ์องค์รวมใหญ่ของการพัฒนาคือทั้งมนุษย์สังคมธรรมชาติและเทคโนโลยี

หลักการเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) แนวพุทธคือการพัฒนาคนตามหลักการทางพระพุทธศาสนาด้วยการพัฒนาระบบการดำเนินชีวิตทั้งสามด้านให้เป็นการพัฒนาเต็มทั้งคนก่อนจึงจะเป็นการพัฒนาที่ได้ผลคือระบบแห่งไตรสิกขาได้แก่ศีลสมาธิปัญญาโดยเน้นเฉพาะประเด็นที่พึงพัฒนาเป็นสำคัญดังนี้

ด้านพฤติกรรมเป็นช่องทางให้เกิดการพัฒนาต่อเนื่องไปถึงการพัฒนาด้านจิตใจและด้านปัญญาได้ดีด้วยด้านพฤติกรรมได้แก่ละความเคยชินที่ไม่เกื้อกูลโดยใช้วินัยและวัฒนธรรมเพื่อเร่งแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างเอาจริงทำนุให้มีความสำคัญกับพฤติกรรมหาความสุขเพราะมีผลกระทบต่อพัฒนามากจึงควรทำให้คู่กับการได้การเอา

ด้านจิตใจพัฒนาจิตใจให้มีศักยภาพในการหาความสุขได้ง่ายขึ้นเสพบริโภคด้วยท่าทีมีก็ได้ไม่มีก็ได้จนถึงขั้นมีก็ได้ไม่มีก็ได้อย่างฉลาดและมีจุดหมายที่นiramisสุขหมายถึง การมีความสุขเป็นอิสระโดยไม่อาศัยการเสพมีคุณธรรมและความเพียรพยายามขยันอดทน เกื้อกูลเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

ด้านปัญญามีความรู้เข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริงของธรรมชาติเสพบริโภคด้วยรู้เข้าใจคุณค่าแท้เป็นผู้บรรลุจุดหมายของการพัฒนาคนและเป็นผู้ที่เอื้อเพื่อเกื้อกูลต่อสังคมมนุษย์และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมจะบรรลุจุดหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวไว้ 4 อย่างคือ^{๓๙}

1. พระพุทธศาสนามองว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นธรรมชาติที่มีอยู่และเป็นไปตามธรรมดา ในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยและมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยนั้น

2. ชีวิตและการกระทำของมนุษย์ย่อมเป็นไปตามระดับความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยและทำให้เกิดผลตามระบบเหตุปัจจัยนั้นด้วย

3. มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และต้องฝึกเป็นสัตว์ที่พัฒนาได้ซึ่งแนวคิดรากฐานที่สำคัญที่สุด การเกิดระบบจริยธรรมในพระพุทธศาสนาก็เพราะหลักการสำคัญนี้คือไตรสิกขาจริยธรรมจึงมีความหมายเท่ากับการศึกษาเมื่อมนุษย์พัฒนาแล้วก็สามารถเข้าถึงอิสรภาพและความสุขที่เกิดจากภายในของมนุษย์เองได้จริง

4. ศักยภาพของการพัฒนาคือการทำให้คนสามารถทำให้ความขัดแย้งมีความหมายเป็นความประสานเสริมกลมกลืนซึ่งกันและกันทำให้เกิดความสมบูรณ์และดุลยภาพซึ่งความสามารถของมนุษย์ที่พัฒนาแล้วจะประยุกต์เข้ากับปัญหาสภาพแวดล้อมทั้งหมดได้

กระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนแยกได้เป็น 2 ส่วนดังนี้^{๔๐}

1. ระบบการพัฒนาคคน โดยพัฒนาที่ตัวคนเป็นปัจจัยที่กระทำให้เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาด้วยการพัฒนาตัวคนเต็มทั้งระบบ คือ ครอบคลุมพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา โดยทั้ง 3 ด้านนั้นมีความสัมพันธ์อิงอาศัยกันการพัฒนาคนจะต้องทำทั้งหมดจึงจะเป็นการพัฒนาคนเต็มคน

1) พฤติกรรม พฤติกรรมที่ดีเป็นช่องทางให้จิตใจพัฒนาและช่วยให้ปัญญาออกงาม โดยให้ความพิเศษกับพฤติกรรมเคยชินที่ดีและเกื้อกูลซึ่งจะต้องฝึกแต่เด็ก

2) จิตใจ จิตใจที่มีเจตจำนงที่เป็นตัวชี้้นำกำหนดพฤติกรรมและสภาพจิตที่พอใจมีความสุขก็ทำให้พฤติกรรมมีความมั่นคง ปัญญาจะทำงานได้ผลและพัฒนาไปได้ ต้องอาศัยสภาพจิตใจที่เหมาะสม

3) ปัญญา ปัญญาเป็นตัวแก้ปัญหา เป็นตัวจัดปรับทุกอย่างทั้งพฤติกรรมและจิตใจให้ลงตัวพอดี และเป็นตัวนำไปสู่จุดหมายแห่งความมีอิสรภาพและสันติสุข จะต้องพัฒนาควบคู่ประสานกันไป และอิงอาศัยการพัฒนาทั้งพฤติกรรมและจิตใจ ใช้ปัญญาบनความไม่ประมาท

2. ระบบการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยคนที่พัฒนาเต็มระบบนั้นเป็นตัวกลางหรือเป็นแกนกลางด้วยการเป็นปัจจัยตัวกระทำที่ไปประสานปรับเปลี่ยนบูรณาการระบบสัมพันธ์องค์รวมใหญ่สู่การพัฒนาที่ยั่งยืนและการพัฒนาที่ยั่งยืน จะเกิดขึ้นเมื่อระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้ง 4 ดำเนินไปด้วยดี โดยทุกส่วนเป็นปัจจัยส่งผลในทางเกื้อกูลกัน และในระบบนี้มนุษย์ในฐานะปัจจัยตัวการที่มีความสำคัญที่สุด ที่จะให้ภาวะที่พึงประสงค์นี้เกิดขึ้นหรือไม่ โดยจะกล่าวถึงข้อคิดเกี่ยวกับการพัฒนาและการปฏิบัติต่อองค์ประกอบทั้ง 4 เฉพาะที่เป็นแนวทางพื้นฐานบางประการ

^{๓๙}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การพัฒนาตนที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, 2539), หน้า 238.

^{๔๐} อธิษฐาน อธิษฐาน, แนวคิดทฤษฎีการพัฒนา, ออนไลน์ สืบค้นวันที่ 27 สิงหาคม 2556, จาก http://chornorpor.blogspot.com/2011/09/blog-post_26.html

1) มนุษย์ในฐานะที่เป็นมนุษย์ เป็นหลักที่ควรให้ความสำคัญที่สุด โดยมุ่งให้การศึกษา จัดสรรปัจจัยเกื้อหนุนอื่นๆ เพื่อให้มนุษย์แต่ละชีวิตเจริญงอกงาม เข้าถึงความเป็มนุษย์ที่สมบูรณ์ อันจะเป็นปัจจัยไปกระทำต่อระบบสัมพันธ์องค์รวมใหญ่บรรลุจุดหมายแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืนและมนุษย์ ในฐานะทรัพยากรมนุษย์ คือทุนหรือปัจจัยในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม พึ่งมีการพัฒนาให้เป็น ทรัพยากรที่มีคุณภาพ มีสุขภาพดี ชยัน อดทน รับผิดชอบ มีความรู้ ฯลฯ พร้อมทั้งจะเป็นกำลังในการ พัฒนาที่ยั่งยืน

2) สังคมระบบต่างๆทางสังคมนั้นเป็นการจัดการรูปแบบในระดับสังคม ต่างสังคม ประเทศชาติที่เปิดถึงทั่วกัน จะต้องวางมาตรการร่วมกัน ปกป้องมิให้มีการกดขี่ บีบบังคับ เอารัดเอา เปรียบกัน ไม่ว่าน้อยใหญ่ สังคมควรมีมาตรการพิทักษ์ ป้องกันมิให้คนเบียดเบียนทำลายธรรมชาติ แวดล้อม

3) ธรรมชาติ การมีทัศนคติที่ดีของมนุษย์ต่อธรรมชาตินั้นไม่ควรหยุดมองแค่เล็กมองตนเอง แยกต่างหากจากธรรมชาติ แล้วมองตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่ควรที่จะก้าวต่อไปถึงขั้นแสดง ศักยภาพของมนุษย์ในการจัดวางสมมติต่างๆที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้อำงสิทธิ์ต่างๆ กลับมาอยู่ร่วมกับ ธรรมชาติอย่างเกื้อกูล ไปเบียดเบียน ทำร้าย เอาเปรียบ ยอมเสียสละให้มาก แล้วทำความดีชดใช้หรือ จะถือว่ากอบโกยจากเขามากพอแล้ว จะคืนให้แก่ธรรมชาติบ้างก็ได้

4) เทคโนโลยี การพัฒนาเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่เกื้อกูลไม่ทำลายธรรมชาติ เทคโนโลยีที่ ประหยัดพลังงานหรือใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ เทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพผลการผลิตสูงโดยมี ของเสียน้อย กำจัดน้ำเสีย กำจัดขยะ เอาของเสียมาเวียนใช้ใหม่ ตลอดจนการวางมาตรการบังคับ ควบคุม มนุษย์เองจะต้องไม่ประมาทกับการใช้เทคโนโลยี เพราะเทคโนโลยีเป็นเครื่องสนองกิเลสของ มนุษย์ จะต้องใช้อย่างมีสติ มิใช่ว่าเทคโนโลยีเจริญก้าวหน้าแต่มนุษย์กลับเสื่อมลง จะต้องเสพที่คุณค่า แท้มิใช่เสพเพราะตันทา ข้อปฏิบัติต่อองค์ประกอบแต่ละอย่างพอเป็นแนวทางแล้วขั้นที่จะบูรณาการ ทั้ง 4 องค์ประกอบเข้าด้วยกันเป็นระบบสัมพันธ์อันเดียว โดยเอาระบบพัฒนาตัวคนมาเป็นองค์ แกนกลาง ที่จะทำหน้าที่เป็นปัจจัยตัวกระทำให้สำเร็จเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน

โดยสรุป การพัฒนาอย่างยั่งยืน มีหลักการที่ลักษณะสำคัญ คือ เป็นการพัฒนาที่ดำเนินไป โดยคำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสนองความต้องการในปัจจุบันโดยไม่ สงผลเสียต่อความต้องการในอนาคต เป็นการพัฒนาที่คำนึงถึงความเป็น “องครวม” คือมองว่าการจะ ทำสิ่งใดต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดกับสิ่งอื่นๆ ดังนั้น การพัฒนาแนวนี้จึงยึดหลักความรอบคอบ และค่อยเป็นค่อยไป การพัฒนาอย่างยั่งยืนไม่ได้อธิบายต้องปฏิเสธ “ระบบเทคโนโลยี” เพียงแต่ต้อง คำนึงว่าเทคโนโลยีที่นำมาใช้นั้น เป็นไปในทางสร้างสรรค์หรือ ทำลายทำลายที่สุด ผลของการดำเนินการ พัฒนาตามแนวคิดใดก็ตามจะตกแก่ตัวมนุษย์เองเสมอ เช่น หากพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจและการ ใช้นเทคโนโลยีควบคุมและบงการธรรมชาติมากเกินไป สังคมมนุษย์ก็อาจถึงกาลอวสานรวดเร็วขึ้น หรือ หากยึดถือการพัฒนาตามแนวทางความยั่งยืนที่ตระหนักว่า สรรพสิ่งเกี่ยวข้องของและส่งผลกระทบ ต่อกันอย่างซับซ้อนและหลากหลาย สังคมโลกก็จะดำเนินไปด้วยกันระหว่างสรรพสิ่งและตัวมนุษย์ได้ อย่างยั่งยืนยาวนาน เป็นต้น ^{๔๑}

^{๔๑} สถาบันสิ่งแวดล้อมไทยและสถาบันคีนันแห่งเอเชีย, โครงการพัฒนาต้นชีวิตการพัฒนาที่ยั่งยืน

2.5.แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนและสังคม

แนวคิดนี้เป็นการศึกษาชุมชนท้องถิ่นและสังคมในเชิงกระบวนการที่นำไปสู่การเรียนรู้และการปรับตัวและการจัดการตัวเองของชุมชน โดยแนวคิดกลุ่มนี้เน้นกระบวนการมากกว่าการสร้างความรู้ เข้าใจพื้นฐานต่อชุมชนและสังคมโดยถือว่าความเป็นชุมชน สังคมมีไว้ได้ด้วยการเรียนรู้ร่วมกัน มิใช่เพียงแค่การมองเพื่อให้รู้เท่านั้น แต่ควรเป็นการเรียนรู้ที่มีเป้าหมายและการลงมือปฏิบัติได้จริง แนวคิดนี้มองว่ากระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจที่สำคัญของการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่จะเสริมสร้างให้สมาชิกชุมชนมีความสามารถในการตัดสินใจและกำหนดตนเอง (self-direction) ซึ่งนำไปสู่ความเข้มแข็งและสุขภาวะของชุมชน จะเห็นได้ว่าในกระบวนการทำงานของชุมชนที่มุ่งลดทุกข์ สร้างสุข ประกอบด้วย การวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อรู้จักตนเอง ชุมชน และสังคม การกำหนดแผนงานหรือกิจกรรม การลงมือปฏิบัติงานหรือกิจกรรม การลงมือปฏิบัติงาน และการประเมินผลการทำงาน ล้วนแล้วแต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ทั้งสิ้น โดยกระบวนการเรียนรู้จะนำไปสู่การปรับตัวและการสร้างระบบที่มีคุณค่าและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นขึ้นมาใหม่^{๔๒}

การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเพราะการเรียนรู้มิใช่เป็นการเรียนนเพื่อรู้ แต่จะต้องเป็นการเรียนเพื่อสามารถปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ และปฏิบัติได้อย่างชำนาญ รวมทั้งต้องเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นโดยมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะด้วย ขณะเดียวกัน การมีส่วนร่วมก็ก่อให้เกิดการเรียนรู้ด้วยเช่นกัน ซึ่งวิธีการและเทคนิคในการเสริมสร้างการเรียนรู้ชุมชนและสังคมได้แก่

1. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมโดยการลงมือปฏิบัติจริง การเรียนรู้จากการปฏิบัติจัดว่าเป็นการเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้จริง ไม่แยกการเรียนรู้จากการดำรงชีวิตของสมาชิกในชุมชน สามารถสร้างการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นไปพร้อมกับการมีส่วนร่วมในการทำงานชุมชนในขั้นตอนต่างๆได้แก่ การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน การกำหนดปัญหา การแสวงหาทางเลือก การวางแผน การปฏิบัติ การควบคุมติดตาม และการประเมินผล

2. การเรียนรู้จากประสบการณ์ นอกจากเรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเอง ยังเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้อื่น โดยการศึกษาดูงาน ที่ไม่ใช่รูปแบบของการไปเที่ยวหรือเยี่ยมชมกันอย่างปกติ แต่เป็นการไปอย่างมีจุดมุ่งหมาย มีการวิเคราะห์ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีการสรุปบทเรียน มีการเตรียมการทั้งผู้ไปดูงานและผู้ให้การศึกษาดูงาน ที่ไม่ใช่รูปแบบของการไปเที่ยวหรือเยี่ยมชมกันอย่างปกติ แต่เป็นการไปอย่างมีจุดมุ่งหมาย มีการวิเคราะห์ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีการสรุปบทเรียน มีการเตรียมการทั้งผู้ไปดูงานและผู้ให้การศึกษาดูงาน

ของประเทศไทย, (สถาบันสิ่งแวดล้อมไทยและสถาบันคีนันแห่งเอเชีย: กรุงเทพมหานคร, 2547), หน้า 4.

^{๔๒} ปาริชาติ วลัยเสถียร, เทคนิคและกระบวนการทำงานของนักพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, 2558), หน้า 254-260.

3. การเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการเรียนรู้จากปราชญ์ชาวบ้านหรือสถาบันในชุมชนและนำมาผสมผสานกับองค์ความรู้สมัยใหม่ให้เหมาะสมกับสภาพและเงื่อนไขของชุมชนท้องถิ่น

4. การเรียนรู้จากการถ่ายทอดและสถานการณ์จำลอง เป็นการเรียนรู้จากการถ่ายทอดเนื้อหาความรู้โดยตรง เช่น การให้ข้อมูลข่าวสาร การบอกเล่า การบรรยาย และสื่อต่างๆ

อย่างไรก็ดี เทคนิคการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ดีควรเป็นเทคนิคแบบผสมผสานและคำนึงหลักการสำคัญต่างๆคือ การเรียนรู้ที่เป็นสัมพันธ์กับการดำรงชีวิต การเรียนรู้ที่ผู้เรียนมีส่วนร่วมและเรียนรู้ที่เน้นเรียนรู้ถึงคุณลักษณะของกลุ่มเป้าหมาย เช่น เพศ วัย อาชีพ การศึกษา และประสบการณ์

ปัจจุบัน การพัฒนาชุมชนและสังคมด้วยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของทุกฝ่าย มีบทบาทอย่างยิ่งในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น เพราะนำไปสู่การจัดการความรู้ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานในชุมชน และการพัฒนาศักยภาพของชุมชน^{๔๓}

แนวคิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

จากความหมายของการเรียนรู้ข้างต้น สามารถแยกกล่าวเป็นประเด็นสำคัญได้ 4 ประการ ดังนี้ 1. การปรับเปลี่ยนทัศนคติและแนวคิด แสดงว่า ผลของการเรียนรู้ อาจอยู่ในรูปของการปรับเปลี่ยนทัศนคติหรือแนวคิด ที่มีใช้การกระทำ เช่น ก่อนการเรียนรู้ อาจจะไม่ชอบ แต่เมื่อเรียนรู้แล้ว อาจจะเปลี่ยนเป็นชอบก็ได้ หรือเดิมไม่มีความรู้ในแนวคิดเรื่องนั้น หลังจากเรียนรู้แล้วมีความรู้ในแนวคิดดังกล่าว 2. การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและศักยภาพ แสดงว่า ผลที่เกิดจากการเรียนรู้ อาจอยู่ในรูป ของพฤติกรรมภายนอก ซึ่งเป็นการกระทำที่สังเกตได้ โดยพิจารณาจากการที่บุคคลสามารถทำในสิ่งหรือเรื่องที่ไม่เคยทำมาก่อนการเรียนรู้ นั้น หรืออาจจะอยู่ในรูปของพฤติกรรมภายในที่ไม่ได้แสดงออกมา ทันทีทันใด ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงศักยภาพที่แฝงอยู่ในบุคคลที่อาจจะกระทำการต่าง ๆ หรือแสดงออกต่อไปในอนาคต ก็ได้ 3. การเปลี่ยนแปลงค่อนข้างถาวร หมายความว่า ทัศนคติและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยนหรือ พฤติกรรมและศักยภาพที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นในช่วงสั้น หรือเพียงชั่วคราว และในขณะเดียวกันก็ไม่ได้คงที่ถาวรตลอดไป แต่อาจจะมีการปรับเปลี่ยนหรือเปลี่ยนแปลงต่อไป ถ้าได้รับการเรียนรู้ใหม่ 4. การปรับเปลี่ยนหรือเปลี่ยนแปลงเป็นผลมาจากกระบวนการที่หลากหลาย ซึ่งอาจเกิดจากการได้การเผชิญสถานการณ์ที่ไม่ได้เป็นสัญญาติญาณ หรือไม่ใช้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการตอบสนอง ตามสัญญาติญาณ ฤทธิ์ของยา หรือสารเคมี หรือปฏิกิริยาสะท้อนตามธรรมชาติของมนุษย์ แต่อาจเกิดจาก การมีประสบการณ์ในเรื่องที่เรียนรู้ หรือการปฏิบัติ หรือการฝึกฝน จนเกิดการพัฒนาเป็น ความรู้ ทักษะ แนวคิด จนเกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นพฤติกรรมหรือศักยภาพใหม่

ปัจจัยในการเรียนรู้

^{๔๓} พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, ดร., เอกสารคำสอนวิชา พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558, หน้า 86-87.

ปัจจัยภายใน ประกอบด้วย

- 1) ตัวผู้เรียนและตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผู้เรียน ได้แก่ วุฒิภาวะและความพร้อม อายุ เพศ ประสบการณ์ สติปัญญา อารมณ์ สมรรถวิสัย ความบกพร่องทางร่างกาย และการจูงใจ
- 2) บทเรียนและตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับบทเรียน ได้แก่ ความยากง่าย ความจำเป็นสำหรับชีวิตของผู้เรียน ความหมายหรือประโยชน์ ความยาว ความสอดคล้องหรือขัดแย้งกับความรู้เดิม
- 3) วิธีเรียนและการถ่ายโยงการเรียนรู้การรับรู้ต้องอาศัยเทคนิควิธีการเรียนรู้ที่ดี และมีการถ่ายโยง โดยการนำเอาความรู้หรือประสบการณ์เดิมมาช่วยให้การเรียนรู้สิ่งใหม่ง่ายขึ้นหรือดีขึ้น
- 4) ผู้สอนและตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผู้สอน ได้แก่ บุคลิกภาพ คุณวุฒิ ความรู้ความสามารถในเนื้อหาที่สอนเทคนิควิธีการสอน การใช้สื่อการสอน การประเมินผลและการป้อนกลับข้อมูล อนึ่งปัจจัยนี้จะไม่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ในกรณีที่ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง
- 5) สภาพแวดล้อมในขณะที่เรียนรู้ ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ที่ช่วยอำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่ดี เช่น โต๊ะ ม้านั่งที่ได้ขนาดพอเหมาะกับผู้ใช้ แสงสว่างและอุณหภูมิเหมาะสม เป็นต้น และสภาพแวดล้อมทางจิตภาพ ซึ่งเป็นบรรยากาศที่ช่วยให้ผู้เรียนสบายใจ เช่น รู้สึกว่าตนเป็นที่ยอมรับ ของผู้สอนและเพื่อน เป็นต้น

ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย

- 1) วัฒนธรรม ความรู้สมัยใหม่อาจมีความสอดคล้องหรือขัดแย้งกับวัฒนธรรมของผู้เรียน ทำให้เกิดการเรียนรู้ การประยุกต์หรือการไม่ยอมรับได้ทั้งสองทาง
- 2) สังคม การสื่อสารการคมนาคม ทำให้เกิดการกระจายข่าวสารอย่างรวดเร็วทั้งข่าวสารที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้
- 3) เศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจมีผลต่อการเรียนรู้การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้เรียน
- 4) การเมือง นโยบายหรือกฎระเบียบจากภาครัฐ บางครั้งเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ เช่น ส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชเชิงเดี่ยว จนเกิดปัญหาสินค้าล้นตลาด เป็นต้น

โดยหลักการอยู่ร่วมกันของมนุษย์เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและการอบรมขัดเกลาทางสังคม มี 2 หลักการคือ

1) หน้าที่วัฒนธรรม (Function of Culture)

วัฒนธรรมเช่นเดียวกับสังคมมีหน้าที่หลายประการ แต่หากกล่าวถึงหน้าที่ของวัฒนธรรมแล้ว หน้าที่สำคัญของวัฒนธรรมมีดังนี้

- 1.1) เป็นตัวกำหนดรูปแบบของสถาบัน ได้แก่ รูปแบบของครอบครัว
- 1.2) เป็นตัวกำหนดบทบาทความสัมพันธ์ หรือพฤติกรรมของมนุษย์
- 1.3) ทำหน้าที่ควบคุมสังคม

1.4) ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม เกิดความเป็นปึกแผ่นจงรักภักดี และอุทิศตนในสังคม ทำให้สังคมดำเนินไปด้วยดีและอยู่รอดปลอดภัย

1.5) ทำให้สมาชิกแต่ละคนได้ตระหนักถึงความหมายและจุดประสงค์ของการมีชีวิตอยู่ร่วมกัน เช่น สังคมไทยมีวัฒนธรรมความเชื่อบางอย่างว่าการเกิดเป็นการใช้กรรม

2) การอบรมขัดเกลาทางสังคม (social practice)

เมื่อบุคคลเข้ามาอยู่ในสังคมแล้วจะต้องมีการเรียนรู้แบบแผนการประพฤติปฏิบัติและการมีความสัมพันธ์กับคนอื่น การที่คนในสังคมจะเป็นคนดีได้จะต้องมีการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งกระบวนการดังกล่าว เรียกว่า กระบวนการขัดเกลาทางสังคม

2.1) ในแง่ของสังคม การอบรมขัดเกลาสังคม หมายถึง การถ่ายทอดวัฒนธรรมของบุคคลตั้งเกิดจนกระทั่งสามารถเรียนรู้ และสามารถมีส่วนร่วมในสังคมได้จนกระทั่งเป็นผู้ใหญ่ การอบรมขัดเกลาทางสังคมโดยทั่วไป ทำให้ชีวิตของคนมีความเป็นระเบียบ โดยเพิ่มคุณค่าบางอย่างทางสังคมและของกลุ่มให้แก่สมาชิกของสังคมนั้น หากเข้าไปร่วมในสังคมและสถาบันใหม่จะได้เรียนรู้ระเบียบวินัยและพัฒนาคุณค่าใหม่

2.2) ในแง่ของบุคคล การอบรมขัดเกลาสังคม หมายถึง การเพิ่มพูนความสามารถและการพัฒนาบุคคลให้เจริญงอกงาม ทำให้องค์ประกอบทางชีวภาพเป็นมนุษย์ขึ้นมาและแปรสภาพเป็นตัวตนเกิดความสำนึกในลักษณะเฉพาะตัว ลักษณะนิสัยอยู่ในระเบียบ ทำให้เกิดอุดมการณ์คุณค่า และความทะเยอทะยาน ในแง่นี้การอบรมขัดเกลาทางสังคม จึงเป็นตัวกำหนดอุปนิสัยและเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นในความเป็นปัจเจกบุคคล^{๔๔}

สุพรรณิ ไชยอำพร^{๔๕} กล่าวว่าในการขับเคลื่อนชุมชนนั้นจะต้องมีกระบวนการพัฒนาในระดับปฏิบัติการและต้องผ่านมิติวัฒนธรรมใน 2 มิติด้วย คือ 1) ระบบความเชื่อ/ความคิด 2) ระบบคุณค่า/ค่านิยม รวมถึงคุณธรรมและจริยธรรม และ 3) แบบแผนของคนส่วนใหญ่ที่กระทำและมีพฤติกรรมคล้ายคลึงกัน หรือเป็นกึ่งอัตโนมัติ โดยสำนึกว่าต้องทำอะไร เมื่อไรอย่างไร (Pattern of Action Behavior) ในการขับเคลื่อนงานพัฒนาหรือการขับเคลื่อนชุมชนใดๆ จะมีขั้นตอนที่เน้นมิติของชาวบ้านเป็นหลัก แต่ยังคงเตรียมคน หรือผู้นำชุมชนให้มีความสนใจและเข้าร่วม ฉะนั้นการพัฒนา

1) ขั้นการตระหนักในช่องว่าง (Consciousness Gap) ซึ่งการตระหนักในช่องว่างนี้มีทั้งที่ขึ้นด้วยการรับรู้ปัญหาการมีความต้องการโดยมองเห็น/รับรู้ถึงช่องว่างหรือช่วงห่างของสภาพที่เป็นอยู่กับสิ่งที่พึงปรารถนา (Problem/Need)

2) ขั้นมีความต้องการเปลี่ยนแปลงอย่างมีขอบเขต (Aspiration Frontier) เมื่อบุคคลตระหนักในช่องว่างแต่ยอมรับได้/ปลงได้ การขับเคลื่อนเพื่อการเปลี่ยนแปลงย่อมไม่เกิดขึ้นดังนั้นหากต้องการให้มีการขับเคลื่อน จำเป็นต้องเสริมสร้างให้เกิดการจูงใจในการเปลี่ยนแปลงหรือต้องการการ

^{๔๔} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, มนุษย์กับสังคม, (กรุงเทพมหานคร:อรุณการพิมพ์, 2547), หน้า 101-102.

^{๔๕} สุพรรณิ ไชยอำพร, วัฒนธรรมกับการพัฒนา: ศาสตร์ของการพัฒนาในระดับปฏิบัติการ, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2549).

เปลี่ยนแปลง การนำสิ่งที่ดึงมาจากภูมิใจทั้งในอดีตและปัจจุบันของชุมชนมาเป็นสื่อชักนำให้มีความต้องการให้มีสิ่งที่ดึงมาจากภูมิใจเป็นต้น

3) ชั้นให้เกียรติไม่สร้างความรู้สึกละแอกแยก (De-Alienation) กล่าวคือ ในการขับเคลื่อนงาน เพื่อจะให้กับบุคคลตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วม จำเป็นต้องให้เกียรติ หรือสร้างความรู้สึกว่าทุกคนมีความสำคัญต่องานการขับเคลื่อน

4) ชั้นการมีส่วนร่วม (Participation) เนื่องจากการขับเคลื่อนเพื่อให้เกิดภาวะการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืน ผู้คนในชุมชนจำเป็นต้องเข้ามามีส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (Genuine Participation) อันหมายถึง การมีส่วนร่วมตัดสินใจ หรือการมีส่วนร่วมแบบต่อเนื่อง (Continuous Participation) คือ การมีส่วนร่วมในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุดการขับเคลื่อน

5) ชั้นสามารถพึ่งตนเอง (Self-Reliance) ทั้งการพึ่งตนเองทางวัตถุ การพึ่งตนเองทางจิตใจ และการพึ่งตนเองทางสติปัญญา

6) ชั้นผู้คนในสังคมคำนึงถึงส่วนรวมร่วมกัน (Collective Personality Society) คิดถึงผู้อื่น คิดถึงผลประโยชน์สาธารณะ ตลอดจนการมีจิตอาสา

2.6 แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน

คำว่า ชุมชนเข้มแข็ง ในความหมายดั้งเดิม ได้แก่ การยึดโยงอยู่กับความเป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์และความเอื้ออาทรต่อกันบนพื้นฐานของการจัดการและการใช้ทรัพยากรในชุมชนเป็นหลัก ทั้งนี้เพื่อการดำรงวิถีชีวิตของชุมชนให้อยู่รอด มีการเรียนรู้การใช้ทรัพยากรบนความสัมพันธ์ของคนในชุมชน จนเกิดเป็นวิถีวัฒนธรรมร่วมกัน เป็นสำนึกร่วมในการใช้และดูแลทั้งความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและการใช้ทรัพยากร ในขณะที่ ชุมชนเข้มแข็ง ในวิถีคิดสมัยใหม่นั้นจะคำนึงถึงปัจจัยด้านการเงินและทรัพย์สินเป็นหลัก ความเข้มแข็งชุมชนโดยนัยนี้ จึงหมายถึงการจัดการด้านการเงิน ธุรกิจของชุมชน เพื่อให้เกิดการบริโภคหมุนเวียนการใช้ทรัพยากรเพื่อการบริโภคในชุมชน เห็นได้ชัดจากการเกิดของของแนวคิดเรื่อง กองทุนต่างๆในชุมชนมากมาย เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ถูกทำให้กลายเป็นหัวใจในการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนที่มีการพูดถึงและส่งเสริมกันอย่างมากมาย โดยแทบจะไม่มีกล่าวถึงการส่งเสริมเรื่องความมั่นคงของทรัพยากร ความสัมพันธ์ของชุมชน และวัฒนธรรมของชุมชน

ชุมชนเข้มแข็ง มีนัยหมายถึงการที่ชุมชนสามารถจัดการสิ่งต่างๆไม่ว่าจะเป็นการจัดการความรู้ องค์กรชุมชน ระบบความสัมพันธ์ กิจกรรม หรือการจัดการทรัพยากรชุมชน เป็นต้น โดยเป็ๆ การจัดการเพื่อให้เกิดความรู้ ความดี ความสามารถ ความสามัคคีและความสำเร็จ เป็นชุมชนที่สมาชิกในชุมชนมีความสามัคคี มีความซื่อสัตย์ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะเด็ก สตรีและคนชรา และผู้พิการ มีการรวมกลุ่มองค์กรในชุมชน ผู้นำมีคุณธรรม มีวิสัยทัศน์และรับฟังความคิดของสมาชิกในชุมชน สมาชิกในชุมชนมีโอกาสหาความรู้เพิ่มเติม มีอาชีพเลี้ยงครอบครัวได้ ครอบครัวมีความสุข รัก

ใคร่ปรองดองกันอยู่พร้อมหน้า และมีสุขภาพที่แข็งแรง นอกจากนี้สมาชิกในชุมชนสามารถร่วมกัน แก้ไขปัญหาภายในชุมชนได้โดยการมีส่วนร่วม^{๔๖}

อนุชาติ พวงสำลีและอรรถัย อาจอ่ำ^{๔๗} ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาเครื่องมือวัดคุณภาพชีวิต และสังคมไทยพบว่า ดัชนีที่บ่งชี้ความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น เป็นความกลมกลืนระหว่างทฤษฎีฐานรากกับข้อมูลเชิงประจักษ์ในการสร้างดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน โดยทฤษฎีดังกล่าว เป็นการหาคำตอบต่อคำถามในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน จากฐานคิดที่ว่าคำตอบอยู่ที่ชุมชน โดยให้ชุมชนแต่ละชุมชนเป็นผู้กำหนดความหมายนิยาม ในเรื่องความเข้มแข็ง เนื่องจากมโนทัศน์เรื่องความเข้มแข็งของชุมชนมีความซับซ้อนเกี่ยวข้องกับมิติต่างๆหลายมิติ ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของชุมชนที่มีต่อสิ่งต่างๆ อาทิ ทรัพยากร ระบบความสัมพันธ์ ขนบประเพณี วัฒนธรรมในชุมชน และระหว่างชุมชนกับภายนอก องค์กรทางสังคมอื่นๆ ความหมายของความเข้มแข็งของชุมชน ครอบคลุมมิติใดบ้าง และแต่ละมิติ แตกต่างกันอย่างไรมาก่อน เป็นต้น โดยได้กำหนดดัชนีชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนและกระบวนการที่นำไปสู่ความเข้มแข็ง โดยอธิบายจากได้ทฤษฎีรากฐานว่า ต้องพิจารณาความเข้มแข็งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองดังนี้

1. ดัชนีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ เช่น ดัชนีการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชน ดัชนีเงื่อนไขที่นำไปสู่การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจชุมชน ดัชนีกระบวนการที่นำไปสู่การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชน

2. ดัชนีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม เช่น ดัชนีวัดความเป็นอิสระทางวัฒนธรรม ดัชนีเงื่อนไขที่นำไปสู่ความเป็นอิสระทางวัฒนธรรม ดัชนีกระบวนการที่นำไปสู่ความเป็นอิสระทางวัฒนธรรม

3. ดัชนีความเข้มแข็งทางการเมือง เช่น ดัชนีการพึ่งพาตนเองทางการเมืองของชุมชน ดัชนีเงื่อนไขที่นำไปสู่การพึ่งพาตนเองทางการเมืองของชุมชน ดัชนีกระบวนการที่นำไปสู่การพึ่งพาตนเองทางการเมืองของชุมชน เป็นต้น

ความเป็นชุมชนเข้มแข็งดังกล่าว นอกจากจะจำเป็นต้องมีตัวชี้วัดที่บ่งบอกหรืออธิบายถึงความเข้มแข็ง เพื่อจะได้รู้ว่าการพัฒนาที่ยืดชุมชนเข้มแข็งนั้นมียุทธศาสตร์อะไรเป็นเครื่องบ่งบอกถึงความเข้มแข็งในระดับไหนแล้ว ยังต้องมีการระบุถึงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่เกิดขึ้นภายใต้การนำแนวคิดเหล่านั้นมาประยุกต์ใช้ ซึ่งประเวศ วะสี ได้เสนอภาพชุมชนท้องถิ่นอุดมคติในแนวประชาสังคม ที่จะเกิดการเกื้อหนุนในภาคประชาชนหรือสังคมมีความเข้มแข็ง เกิดดุลยภาพทางสังคมขึ้นด้วยรูปแบบสังคมสมานภาพ โดยกำหนดว่า “ความเป็นชุมชนที่ดีมีศักยภาพสูง” ต้องมีองค์ประกอบ 3 ประการคือ^{๔๘}

^{๔๖} พระมหาสุทนต์ อากาศโร, ดร., เอกสารคำสอนวิชา พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม ภาควิชา สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558, หน้า 99-100.

^{๔๗} อนุชาติ พวงสำลี และอรรถัย อาจอ่ำ, การพัฒนาเครื่องมือวัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2539).

^{๔๘} ประเวศ วะสี, ชุมชนเข้มแข็ง ทูทางสังคมของไทย, หนังสือชุดชุมชนเข้มแข็งลำดับที่ 1 (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคมและธนาคารออมสิน, 2541, หน้า 34-37).

1. มีเรื่องทางจิตใจ ธรรมะหรือจิตวิญญาณ (spirituality) เป็นเรื่องของคุณธรรม คุณค่าการนึกถึงส่วนรวม ลดความเห็นแก่ตัว ต้องมีความรักความเอื้ออาทรต่อกัน การพัฒนาธรรมะให้สูงขึ้นเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการอยู่ร่วมกัน

2. มีการเรียนรู้ร่วมกันเป็นชุมชนของการเรียนรู้ (learning community) ที่สร้างปัญญาไปพร้อมๆกัน ทำความเข้าใจไปพร้อมๆกัน และต้องเป็นการเรียนรู้ร่วมกันในทางปฏิบัติ (interactive learning through action) ซึ่งต้องอาศัยความเป็นมิตร มิตรภาพ และความรัก

3. มีการจัดการ เป็นการจัดการให้มีการเรียนรู้ ซึ่งเป็นปัญญาชนิดหนึ่งที่ทรงพลังมาก ทรงพลังถึงขนาดที่มีคนบอกว่า การจัดการทำให้สิ่งเป็นไปได้เป็นไปได้ การจัดการในที่นี้เป็นการจัดการความรู้ โดยใช้ความรู้เข้าไปสร้างความรู้ที่จุดต่างๆให้เชื่อมโยงเป็นเช่นกับกระบวนการจัดการที่ใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์และมีการปรับปรุงแก้ไขปัญหาแบบทำแล้วทำอีก

นอกจากนี้ ประเวศ วะสี^{๔๔} ได้แสดงทัศนะการสร้างชุมชนเรียนรู้ไว้ว่าหลักทางพุทธที่มุ่งไปที่การเกิดชุมชนเรียนรู้ Learning Community คำว่าสังฆ หรือ สังฆะ แปลว่าชุมชนเรียนรู้ ตอนนี้นำมาศึกษาเรื่องความเป็นชุมชนกันมาก ทั้งในและต่างประเทศก็รู้แล้วว่าถ้าชุมชนเข้มแข็งมีการรวมตัวกันจะแก้ปัญหาทุกเรื่อง ทั้งทางเศรษฐกิจ จิตใจ ครอบครัว ชุมชน สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม สุขภาพ การเรียนรู้ ต้องนำไปสู่ชุมชนเรียนรู้ นำไปสู่ชุมชนเข้มแข็ง ไม่ได้เป็นตัวใครตัวมัน ปัจจุบันลัทธิปัจเจกชนนิยมสุดโต่งมันเกิดขึ้นโดยถือตัวตนมากมาย ความเป็นส่วนตัว ทำให้เกิดการแยกไปเป็นเดี่ยวๆ แล้วก็หมดพลังที่เผชิญกับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง เผชิญกับวิกฤต แต่ความเป็นชุมชนนี้เป็นภูมิคุ้มกัน เมื่อเอมารวมกัน ด้วยความสมัครใจไม่เป็นทางการ มีความสนใจร่วมกัน จำนวนน้อยพอรู้กันทั่ว ในสังคมขนาดใหญ่เราทำอะไรไม่ได้ แต่ถ้าเป็นกลุ่มเล็ก 5 – 6 คนแล้วพบกันเป็นประจำเรารู้ถึงกันหมด มีความเอื้ออาทรกัน อยากเรียนรู้ร่วมกัน มันทำให้เกิดความสุข และความสร้างสรรค์อย่างยิ่ง หลุดพ้นจากความบีบคั้นทางสังคม ภาษาอังกฤษเรียก Community of Practice ตั้งแต่สองคนขึ้นมารวมตัวกัน รวมคิดรวมทำก็ถือว่ามีความเป็นชุมชน ก็อย่างที่ท่านทั้งหลายทำมี Node หลาย Node ต่างๆกันที่กำลังเกิดขึ้น ที่นี้ความเชื่อมโยงจะเป็นระหว่างบุคคลก็ได้ Node ก็ได้ คือ N ถัดไปที่เรียกว่า Network

“การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน” การกำหนดตัวชี้วัดทางสังคมเพื่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างแท้จริงนั้น นอกจากต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อมของสังคมในมิติต่าง ๆ อย่างเป็นองค์รวมแล้ว ยังจำเป็นต้องพิจารณาในเรื่องของการมีส่วนร่วมและบทบาทของประชาชนฐานรากในชุมชนซึ่งถือเป็นเจ้าของและเป้าหมายในการพัฒนา แนวคิดการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนนี้ (Sustainable Community Development) ให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างและการพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้มีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้ และมีความสามารถในการจัดการตนเองอย่างต่อเนื่อง ซึ่ง

^{๔๔} นายแพทย์ประเวศ วะสี, บัณฑิตปาฐกถาพิเศษ, ระบบการศึกษาแนวพุทธ ครั้งที่ 3, เมื่อวันเสาร์ที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2546 เวลา 8.00 – 12.30 น. ณ ห้องประชุม 101 ตึก 3 คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ออนไลน์), แหล่งที่มา: http://www.roong-aroon.ac.th/?page_id=1944 (สืบค้นวันที่ 3 มิถุนายน 2560)

แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่ได้ทรงแนะนำเรื่อง “การระเบิดจากภายใน” โดยเน้นการสร้างฐานรากให้มั่นคงตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล คริวเรือนหมู่บ้าน ชุมชนให้มีความเข้มแข็ง มีโอกาสในการตั้งตัวพร้อมรับกับการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาได้ ต่อจากนั้น จึงนำแนวคิดและกระบวนการจากสังคมภายนอกเข้าไปพัฒนาคนภายในชุมชนเป็นลำดับต่อไป ดังนั้น การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนนั้นจึงต้องเริ่มจากสมาชิกในชุมชนช่วยเหลือเกื้อหนุนกันและกัน ให้กลายเป็นสังคมแห่งการเอื้ออาทรและสมานฉันท์ ซึ่งจะนำพาประเทศสู่การเป็นประเทศที่เข้มแข็งและยั่งยืน โดยมีองค์ประกอบของการวัดความสำเร็จของการพัฒนา คือ ความสามารถในการพึ่งตนเอง การรวมตัวขององค์กรประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชน ความเป็นธรรมในสังคม^{๕๐} ซึ่งหัวใจของการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนคือ การบริหารการใช้ทรัพยากรที่เกิดอรรถประโยชน์สูงสุด โดยมีปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงในระดับพื้นฐาน 3 ประการ ที่จะส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งและความเจริญแก่ชุมชนในระยะยาว ได้แก่ เศรษฐกิจ นิเวศวิทยา และความเสมอภาค (Economy, Ecology and Equity: 3 E's) ดังนี้^{๕๑} เศรษฐกิจ (Economy) คือ บริหารการใช้ทรัพยากรให้พอเพียงกับความต้องการของครัวเรือนและชุมชน 2) นิเวศวิทยา (Ecology) คือ แบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสภาพแวดล้อม 3) ความเสมอภาค (Equity) คือ ความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันระหว่างคน กลุ่มคน

- สำหรับแนวทางในการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาชุมชนไปสู่ความยั่งยืนนั้นมีแนวทาง 10 ขั้นตอน คือ
- 1) การจัดตั้งกลุ่มปฏิบัติการเพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วม
  - 2) การประสานให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของการสร้างวิสัยทัศน์ร่วม และร่วมพัฒนาให้เป็นไปตามวิสัยทัศน์นั้นด้วยกัน
  - 3) การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง
  - 4) การสร้างเครือข่ายชุมชน
  - 5) การพัฒนาแผนปฏิบัติการ
  - 6) การประเมินความก้าวหน้า หรือ ความสำเร็จของการพัฒนา โดยพิจารณาถึงความคุ้มค่าของกิจกรรม และคุณภาพชีวิต
  - 7) การตรวจสอบการจัดสรรทรัพยากรของภาครัฐและเอกชน
  - 8) การมีส่วนร่วมของประชาชน
  - 9) กระตุ้นให้คนมีความคิดสร้างสรรค์
  - 10) การร่วมประกาศความสำเร็จร่วมกัน

^{๕๐} อมรา พงศาพิชญ์ และคณะ อ่างใน พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร และคณะ, “การสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดความสุขของประชาชนตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา”, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558), หน้า 116-117.

^{๕๑} World Bank. “Social Indicators of development”. (Online) Available at. <http://www.ciesin.org/IC/wbank/sid-home.html>. 2005.

ส่วนกรณีของตัวชี้วัดในระดับชุมชน นอกจากคำนิยามถึงหลักการสร้างตัวชี้วัดทั่วไปแล้ว ยังต้องมุ่งยึดหลักการหรือแนวคิดสำคัญที่มุ่งสู่ภาวะชุมชนเป็นสุขได้อย่างยั่งยืน ดังนี้

1) ความพอเพียง คือ การใช้หลักความพอเพียงในการดำเนินชีวิตทั้งระดับบุคคลและสังคม ไม่ยึดติดกับวัตถุนิยมจนทำให้เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นหรือสร้างปัญหาความขัดแย้งหรือความเดือดร้อนให้แก่สังคม โดยมุ่งเน้นการแบ่งปันและการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลเพื่อความสงบสุขของชุมชนและสังคมในภาพรวม

2) การมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อเป็นเครื่องมือให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมรับรู้ปัญหาที่แท้จริง และเกิดความตระหนักในการเป็นเจ้าของปัญหาร่วมกัน สามารถนำไปสู่การร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหาและร่วมกันดูแลรักษาผลประโยชน์ของชุมชน ก่อให้เกิดความสุขและความภาคภูมิใจในการเป็นส่วนหนึ่งของการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนตนเอง

3) การประสานพลังภาคีจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง การมุ่งเน้นให้เกิด การบูรณาการความร่วมมือ ด้วยกระบวนการเรียนรู้และการทำงานร่วมกันทั้งในระดับชุมชน ท้องถิ่น และระดับนโยบาย เพื่อช่วยกันเติมเต็มและพัฒนาศักยภาพร่วมกันโดยไม่ปฏิเสธการทำงานของแต่ละฝ่าย

4) การพัฒนาแบบองค์รวม คือ การรวบรวม “องค์ความรู้” อย่างรอบด้านทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยเฉพาะประสบการณ์การเรียนรู้เดิมของชุมชนที่ได้จากการลงมือปฏิบัติและสังเกตเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมรอบตัว รวมทั้งชุดความรู้จากภายนอกที่หลากหลายมาเป็นตัวอย่างประกอบในการทำงานและสร้างมาตรฐานของความสุขของชุมชนร่วมกัน

5) ความสอดคล้องเหมาะสมกับวิถีชีวิตชุมชน คือการพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของลักษณะเนื้องานที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและสภาพความเป็นจริง รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ระบบครอบครัว เครือญาติ และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติตลอดจนสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น คุณค่า ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมหรือเรื่องทางจิตวิญญาณที่มีอยู่ดั้งเดิมในชุมชน เป็นต้น

6) การครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายได้อย่างทั่วถึง คือ การคำนึงถึงความหลากหลายของกลุ่มเป้าหมายทั้งในเรื่องของเพศ วัย อายุ ชาติพันธุ์ ภาษา สถานะทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งในความแตกต่างเหล่านี้ถือเป็นการเปิดโอกาสให้กลุ่มต่างๆ ในชุมชนสามารถเลือกกำหนดตัวชี้วัดความสุขตามเส้นทางของตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกันและภาคภูมิใจ

7) ความเป็นพลวัต การกำหนดตัวชี้วัดควรมีการปรับเปลี่ยนและยืดหยุ่นไปตามเงื่อนไขเวลา สถานที่ และบริบทของชุมชนได้ กล่าวคือ ตัวชี้วัดที่ใช้เป็นเกณฑ์มาตรฐานนั้นนอกจากคำนิยามถึงความแตกต่างและความหลากหลายของแต่ละชุมชน พร้อมกับการทบทวนและปรับปรุงตัวชี้วัดให้มีความเหมาะสมอยู่เสมอ

8) ความชัดเจนและความเป็นไปได้ ระดับของ “ตัวชี้วัดความสุข” ของแต่ละโครงการควรมีความชัดเจนและสามารถอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ก่อให้เกิดเป็นจริงได้ ไม่ได้กำหนดขึ้นมาเป็นวิสัยทัศน์ลอย ๆ ในเชิงอุดมการณ์เท่านั้น

9) ความสามารถในการสื่อความหมายของตัวชี้วัด คือ การให้ความหมายตัวชี้วัดต้องชัดเจนและเป็นที่ยอมรับแก่บุคคลทั่วไปได้ โดยเฉพาะกรณีที่ต้องการนำไปใช้ในเชิงนโยบายนั้นต้องแปลงตัวชี้วัดที่เป็นนามธรรมในเชิงอุดมคติให้เป็นรูปธรรมมากที่สุด เช่น ความพึงพอใจของประชาชน ความเสมอภาค และสิทธิเสรีภาพ โดยอาจใช้ข้อมูลเชิงปริมาณควบคู่กับการอธิบายหรือการใช้เหตุผลประกอบ

10) ความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างตนเอง ครอบครัวและชุมชน รวมถึงความสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อมที่ต้องพึ่งพาเกื้อกูลระหว่างกันทั้งในแนวราบและแนวตั้ง พร้อมทั้งสามารถขยายผลการเรียนรู้นำไปเผยแพร่และสะท้อนเป็นบทเรียนให้กับสังคมอื่น ตลอดจนเชื่อมโยงไปสู่ระดับนโยบายให้เอื้อประโยชน์ต่อการเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพชุมชนต่อไปได้

11) การมีความศรัทธา ความเชื่อมั่นต่อเป้าหมาย การทำงานด้วยแนวคิดที่มุ่งมั่นแน่วแน่ และต่อเนื่องสม่ำเสมอในการแข่งขันกับตนเองอยู่ตลอดเวลา เพื่อพัฒนาศักยภาพของตนเองให้มุ่งสู่ความสำเร็จ โดยอาศัยตัวชี้วัดเป็นเครื่องมือสร้างการเรียนรู้และเป็นแรงจูงใจในการทำงานให้บรรลุสำเร็จได้อย่างไม่ทอดถอย

12) การใช้ภาษาที่ง่าย ไม่ซับซ้อน สามารถสื่อสารให้เป็นภาษาที่เข้าใจได้ง่าย เช่น คำว่า “ตัวชี้วัด” เป็นภาษาทางวิชาการ จึงอาจปรับใช้ตามความเหมาะสม เช่น การสื่อให้ชาวบ้านรู้ว่าตนเองมีปัญหาอะไร มีทุนอะไรบ้างในชุมชน และจะนำสิ่งมีอยู่นั้นมาแก้ปัญหาหรือเปลี่ยนแปลงสิ่งที่เป็นอยู่ให้ดีขึ้นอย่างไร

แนวคิดการสร้างตัวชี้วัดทางสังคมดังกล่าวได้ถูกนำมาเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างตัวชี้วัดความสุขซึ่งเป็นมิติของการพัฒนาทางจิตใจและกายภาพเข้าด้วยกัน ไม่เว้นแต่หลักการทางศาสนาที่ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสังคม^{๕๒}

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สำหรับการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ต้องการศึกษาวิจัยดังนี้

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ และคณะ^{๕๓} การศึกษาวิจัยเรื่อง “การสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดความสุขของประชาชนตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา” เป็นการศึกษาวิจัยในลักษณะของโครงการชุดแบบบูรณาการที่สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ได้ดำเนินการในฐานะโครงการยุทธศาสตร์เพื่อสร้างองค์ความรู้ตามหลักพระพุทธศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อวิเคราะห์

^{๕๒} พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ และคณะ, “การสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดความสุขของประชาชนตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา”, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558), หน้า 122-123.

^{๕๓} พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ และคณะ, “การสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดความสุขของประชาชนตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา”, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558),

องค์ประกอบและตัวชี้วัดความสุขตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา 2) เพื่อสร้างและทดสอบแบบวัดความสุขของประชาชนตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา 3) เพื่อเสนอรูปแบบและวิธีการเสริมสร้างความสุขตามตัวชี้วัดความสุขทางพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า

1. พระพุทธศาสนามองว่า ชีวิตของมนุษย์นั้นย่อมจะประสบทั้งความสุขและความทุกข์ มุ่งเน้นให้มีการประพฤติปฏิบัติเพื่อลดละความทุกข์ เข้าใจสาเหตุแห่งทุกข์ แล้วแสวงหาความสุขที่แท้จริง โดยมองว่าความสุขที่อาศัยวัตถุสิ่งของหรือความสุขจากกามสุขในโลกนี้นั้นไม่มีความยั่งยืน เปลี่ยนแปลงได้ง่าย การจะค้นพบความสุขที่แท้จริงนั้นจะต้องมาจากภายในจิตใจที่มีความสุขหลุดพ้นจากกิเลส ตัณหา เครื่องปรุงแต่งทางรูปธรรมและนามธรรมทั้งปวง และมองว่าความสุขกับความทุกข์เป็นของคู่กัน เพราะต่างก็เป็นเวทนายอย่างหนึ่ง เมื่อความสุขเป็นเวทนา ความสุขจึงเป็นส่วนหนึ่งของขันธและเมื่อเป็นขันธ 5 ความสุขจึงตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติหรือกฎไตรลักษณ์ อันเป็นลักษณะประจำแห่งสังขารธรรมทั้งหลาย คือ ความเป็นของไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน มีการแปรเปลี่ยนไปตามกาลเวลา ความสุขนั้น มีความสัมพันธ์กับหลักแห่งการพัฒนาชีวิต (หลักภาวนา 4) คือ ความสุขทางกาย (physical) ความสุขทางสังคมหรือศีล (moral) ความสุขทางจิตใจ (emotional) และความสุขทางปัญญา (intellectual) ดังนั้น องค์ประกอบและตัวชี้วัดความสุขตามหลักพระพุทธศาสนาจึงมีความสัมพันธ์กับหลักแห่งการพัฒนาชีวิตใน 4 ด้านดังกล่าว ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดองค์ประกอบตัวชี้วัดความสุข 4 ด้าน 18 ตัวชี้วัดหลักและ 65 ตัวชี้วัดย่อย

2. การประยุกต์ใช้ตัวชี้วัดความสุขเชิงพุทธกับการพัฒนา พบว่า องค์กร ชุมชนและประเทศต่างๆ ได้มีการจัดทำตัวชี้วัดความสุขมาใช้ในการพัฒนาโดยมองว่า ความสุขคือ ความต้องการของมนุษย์ทุกคน ดังนั้น เป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนาจึงควรมุ่งตอบสนองความสุขแก่มวลมนุษย์ทั้งหลาย โดยกรณีของประเทศนั้น ได้มีการเสริมสร้างความสุขในมิติที่หลากหลาย เช่น การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ในการพัฒนาปัจเจกบุคคล องค์กร ชุมชน และในระดับประเทศ โดยมีการเสริมสร้างความดีงามของจิตใจ การมีส่วนร่วม การสร้างสังคมแห่งความสามัคคี เป็นต้น ในขณะที่ประเทศภูฏานได้นำแนวคิดความสุขมาเป็นนโยบายในระดับประเทศมุ่งเน้นการสร้างสรรค์แบบองค์รวมควบคู่ไปกับมิติอื่นๆ ได้แก่ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการปกครองที่ดี โดยวัดผลกระทบจากความสุขด้านสุขภาพ (Health Impact) ด้านวิสาหกิจ (Enterprise Impact) ด้านความเป็นพลเมือง (Citizen Impact) และด้านความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมเพื่อเสริมสร้างความสมดุลระหว่างวัตถุนิยม (materialism) และจิตวิญญาณ (spiritualism) ซึ่งเป็นการพัฒนาความสุขทั้ง 2 ประเภทคือ 1) ความสุขภายในเป็นความสุขที่เกิดขึ้นในระดับจิตใจและปัญญาซึ่งมีได้ขึ้นกับปัจจัยภายนอก เช่น ความสุขจากการมีอิสรภาพ ความสุขจากการเข้าถึงหลักศาสนา ความสุขจากความสงบ (สมาธิ) จนเกิดความเข้าใจต่อสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง 2) ความสุขภายนอก เป็นความสุขที่สัมพันธ์กับปัจจัยต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต เช่น ความสุขจากการมีปัจจัย 4 พอเพียง มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีรายได้เพียงพอ มีหลักประกันในชีวิต ความสุขจากการมีสิ่งแวดล้อมที่ดี มีธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ สิ่งแวดล้อมปราศจากมลภาวะ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับการวิเคราะห์ค่าน้ำหนักองค์ประกอบมาตรฐานของตัวแปรแฝงในแต่ละองค์ประกอบตัวชี้วัดความสุขที่พบว่า มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยทางสถิติทุกองค์ประกอบ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ความสุขมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาชีวิต การเรียนรู้ และการพัฒนาด้านจิตใจและปัญญา

3. การวิเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างความสุขตามหลักพระพุทธศาสนานั้น บุคคลและสังคมสามารถเสริมสร้างความสุขให้เกิดขึ้นได้ ดังนี้ 1) การมีทัศนคติว่าความสุขกับความทุกข์นั้นมีความสัมพันธ์ต่อกัน เมื่อพบกับความทุกข์จึงทำให้เห็นความสุขที่ซ่อนอยู่ภายใน ซึ่งสามารถเสริมสร้างได้โดยใช้หลักโยนิโสมนสิการ อริยสัจ 4 และมรรคมืองค์ 8 เป็นต้น 2) การที่บุคคลจะมีความสุขหรือความทุกข์ได้นั้นมีสัมพันธ์กับการมีพฤติกรรมทางกาย วาจา ใจ บุคคลจะต้องกำหนดบทบาทและทำหน้าที่ของตนเองให้ถูกต้อง เป็นธรรม รับผิดชอบในหน้าที่และการกระทำของตนเอง มีศีล มีความสุจริตเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิต เมื่อบุคคลละเว้นสิ่งที่เป็นอกุศล ประพฤติ ปฏิบัติในสิ่งที่เป็นอกุศล บุคคลนั้นย่อมพบกับความสุขปิดกั้นทางแห่งความทุกข์ได้ 3) การที่บุคคลจะเข้าใจและพบกับความสุขและความทุกข์นั้น บุคคลจะต้องเข้าใจถึงวิถีแห่งสังขารธรรมที่เกิดขึ้นกับตนเอง คือ มีความเข้าใจถึงการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ตับไป ของสรรพสิ่ง การเสริมสร้างความสุขจึงมีความสัมพันธ์กับความเข้าใจในวิถีแห่งการเกิดขึ้น และการปรุงแต่งของสังขารธรรม และ 4) ความสุขมีความสัมพันธ์กับการเจริญจิตใจ และปัญญาของบุคคลและสังคมอันเป็นไปตามหลักการทางพระพุทธศาสนาที่มีสัมมาทิฐิเป็นเบื้องต้น

อุ้นเอื้อ สิงห์คำ^{๕๔} การวิจัยเรื่อง กระบวนการและผลของการสร้างเสริมสุขภาวะองค์กรรวมวิถีพุทธ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการและผลของการสร้างเสริมสุขภาวะองค์กรรวมวิถีพุทธโดยมีคำถามวิจัยว่า การสร้างเสริมสุขภาวะองค์กรรวมวิถีพุทธมีกระบวนการอย่างไร และก่อให้เกิดผลต่อสุขภาวะทางกาย จิตใจ สังคมและจิตวิญญาณอย่างไรใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ แบบแนวทางการศึกษาอัตชีวประวัติ (Autobiography) จากคำบอกเล่าของผู้ที่มีประสบการณ์เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ในกลุ่มผู้เข้าร่วมค่ายล้างพิษระหว่างปี พ.ศ. 2550-2555 ในพื้นที่ลำปาง แบบสุ่มเจาะสุ่มจำนวน 10 คน สังเคราะห์ข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1) กระบวนการสร้างเสริมสุขภาวะองค์กรรวมวิถีพุทธจัดขึ้นเป็นระยะเวลา 5 วัน เพื่อเรียนรู้ทฤษฎีการสร้างสุขภาพควบคู่กับการปฏิบัติ โดยบูรณาการองค์ความรู้บนความเชื่อจากวิถีการดำรงชีวิตของสังคมไทยและวิทยาการทางวิทยาศาสตร์ เน้นองค์ความรู้เพื่อการ “พึ่งตนเองจนเป็นที่พึ่งของคนอื่นได้” มีกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพกายจิตใจ สังคมและจิตวิญญาณมีการฟังและสนทนาธรรมจากนักบวชเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย จิตใจ สังคมและจิตวิญญาณสู่การลด ละ เลิกความโลภ โกรธ หลง

2) ผลจากกระบวนการสร้างเสริมสุขภาวะองค์กรรวมวิถีพุทธทำให้คนมีสุขภาพที่ดีขึ้นเกิดจิตใจที่ดีงาม มีความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีอารมณ์เบิกบาน แจ่มใส ทำให้เกิดพลังในการช่วยเหลือผู้อื่นที่ทุกข์ทรมาน เพื่อให้มีสุขภาพดี และช่วยทำให้สุขภาพของสังคมดีขึ้น

วรรณธรรม กาญจนสุวรรณ^{๕๕} ได้ศึกษา รูปแบบ ตัวชี้วัด และกระบวนการจัดการชุมชนเข้มแข็งของไทย ทั้งในระดับนโยบายหรือภาครัฐ องค์กรปกครองท้องถิ่น และภาคประชาชน/องค์กรชุมชน โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกตามพัฒนาการของการจัดการชุมชนเข้มแข็งในด้านเศรษฐกิจ สังคม

^{๕๔} อุ้นเอื้อ สิงห์คำ, “กระบวนการและผลของการสร้างเสริมสุขภาวะองค์กรรวมวิถีพุทธ” วารสารสมาคมนักวิจัย, ปีที่ 19 ฉบับที่ 1 (มกราคม - เมษายน 2557), หน้า 73-85.

^{๕๕} วรรณธรรม กาญจนสุวรรณ. การศึกษารูปแบบ ตัวชี้วัดและกระบวนการจัดการชุมชนเข้มแข็งของไทย. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2551.

วัฒนธรรม/ภูมิปัญญา/ทุนสังคม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ผลการศึกษาพบว่าประเด็นสำคัญ เพื่อสร้างตัวชี้วัดชุมชนเข้มแข็งแบ่งเป็น 4 องค์ประกอบ 12 ตัวชี้วัด คือ มิติทางด้านเศรษฐกิจ เช่น การผลิตและการบริโภคในชุมชน มิติทางด้านสังคมและองค์กรชุมชน เช่น การจัดการและการบริหาร องค์กรชุมชน มิติทางด้านวัฒนธรรมการเรียนรู้ เช่น การอนุรักษ์และสืบทอดศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น มิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การจัดทำ “ตัวชี้วัดชุมชนเป็นสุขในระดับชุมชน” ได้เริ่มมีพัฒนาการอย่างชัดเจนมาตั้งแต่ช่วงปลายแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) เป็นต้นมา โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะที่ผ่านมาชุมชนชนบทส่วนใหญ่ ต้องตกอยู่ในสภาพความทุกข์ยาก ทำให้ภาคประชาชนและองค์กรพัฒนาเอกชนร่วมมือกันค้นหาสาเหตุและแนวทางแก้ไขเพื่อนำไปสู่การกำหนดเป็นเป้าหมายแห่งความสุข “ตัวชี้วัดความสุข” หรือ “ตัวชี้วัดชุมชนเป็นสุข” ตามเงื่อนไขบริบทของแต่ละชุมชนนั้น โดยผ่านการศึกษาวิจัยในระดับชุมชน และพื้นที่ ในขณะเดียวกันก็ประสานความร่วมมือระหว่างฝ่ายต่างๆ โดยเฉพาะหน่วยงานภาครัฐ เพื่อการขยายผลและเชื่อมโยงให้สอดคล้องกับ “ตัวชี้วัดการพัฒนา” ในระดับสังคมประเทศโดยรวมต่อไปได้ อย่างไรก็ตามในการสร้าง “ตัวชี้วัด” หรือเกณฑ์วัดเพื่อเป็นเครื่องบ่งบอกถึงสภาวะความเป็นสุขของชุมชนขึ้นมา นั้นอาจเรียกชื่อที่แตกต่างกัน เช่น ชุมชนเข้มแข็ง ชุมชนแข็งแรง ชุมชนพึ่งตนเอง ชุมชนน่าอยู่ หรือ “ชุมชนเป็นสุข” เป็นต้น แต่ทั้งนี้โดยภาพรวมแล้วต่างก็ล้วนมีความหมายสะท้อนให้เห็นถึงสภาวะที่ชุมชนเป็นสุข หรือความสุขที่พึงปรารถนาให้เกิดขึ้น แต่ทั้งนี้ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานความเป็นจริงที่เหมาะสมกับบริบทชุมชนนั้น เพราะสิ่งสำคัญที่สุดในเรื่องของการประเมิน “ความสุข” หรือ “ชุมชนเป็นสุข” นั้นจำเป็นต้องเป็นเรื่องของคนในพื้นที่เท่านั้นที่จะสามารถบอกได้ว่า อะไรคือสิ่งที่มีคุณค่าสูงสุดที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของชุมชนตนเอง มิเช่นนั้นแล้ว หากขาดการมีส่วนร่วมคิด ร่วมสร้าง ร่วมประเมินร่วมกันของชุมชน และปล่อยให้หน่วยงานภายนอกเพียงฝ่ายเดียวในการเข้ามาประเมินว่า อะไร คือ ความสุข หรือ ความไม่สุขของชุมชน นอกจากจะก่อให้เกิดความตามเงื่อนไขที่ต่างไปจากวิถีชีวิตของชุมชนแล้ว ผลของการประเมินดังกล่าว อาจส่งผลต่อระเบียบแบบแผนการดำเนินชีวิตและสภาวะโดยรวมของชุมชนได้ อีกทั้งยังนำไปสู่การแก้ปัญหาที่ไม่ตรงกับปัญหาความต้องการและความเดือดร้อนของชุมชน ขณะเดียวกันก็สามารถสร้างปัญหาให้กับชุมชนเพิ่มมากขึ้นด้วย ที่ผ่านมาจึงได้เปิดโอกาสให้สมาชิกชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนิยามค้นหา “ตัวชี้วัดความสุข” หรือ “ตัวชี้วัดชุมชนเป็นสุข” ของตนเองอย่างกว้างขวางมากขึ้น นอกจากนี้ได้มีการพยายามผลักดันเรื่องการประเมินให้เป็นเครื่องมือในการเสริมสร้าง “กระบวนการเรียนรู้” ของชุมชน โดยเฉพาะการกระตุ้นและส่งเสริมให้ชุมชนได้ร่วมกันกำหนด “ตัวชี้วัด” หรือฐานข้อมูลที่เป็นของชุมชนขึ้นมาได้เอง เพื่อร่วมกันกำหนดทิศทางหรือสภาวะความเป็นสุขของชุมชนในด้านต่างๆ ได้อย่างเป็นองค์รวม บนพื้นฐานของความเชื่อมั่นในศักยภาพและความสามารถของตนเอง เพื่อเพิ่มพลังในการขับเคลื่อนเชิงนโยบายสู่เวทีสาธารณะต่อไป

อภิสิทธิ์ อารงวรากล และคณะ^{๕๖} จัดทำโครงการวิจัยเรื่อง “กระบวนการพัฒนาตัวชี้วัดความสุขของประชาชนชาวไทย” มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อให้สมาชิกชุมชนที่เข้าร่วมโครงการสามารถประเมินความเปลี่ยนแปลงของความสุขของครอบครัวของตนเองจากการเรียนรู้และการจัดการสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้อย่างแท้จริง โดยอาศัยความหลากหลายทางชีวภาพร่วมกับการส่งเสริมภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้แก่สมาชิก ผลจากการดำเนินงานปรากฏว่าสมาชิกกว่า 2500 ครอบครัวในเครือข่ายมีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม สังคม กล่าวคือ รายจ่ายลดลง เงินออมค่อยๆ เพิ่มขึ้น หนี้สินค่อยๆ ลดลง ดินดีขึ้น น้ำเพื่อการเกษตรเพิ่มขึ้น ต้นไม้ใหญ่เพิ่มขึ้น พึ่งตนเองได้มากขึ้น วิถีชีวิตมีความสุขขึ้น แรงงานคืนถิ่น ครอบครัวได้กลับมาอยู่ร่วมกัน นอกจากนี้ยังพบว่าชาวบ้านเกิดการปรับเปลี่ยนวิถีคิด เรื่องความสุข ที่ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เช่น ระดับปัจเจกและครัวเรือน ชาวบ้านลดรายจ่ายด้านอาหาร การกิน มีอาหารสะอาด มีเงินออม และมีการปลูกไม้ผล ไม้ใช้สอยเพิ่มขึ้น หมวดย่างกายและจิตใจที่แข็งแรง พบว่า มีการใช้สารฆ่าแมลงลดลง ปรับใช้สมุนไพรทดแทน ไม่เคร่งเครียด ระดับกลุ่ม เช่น เกิดการเรียนรู้แลกเปลี่ยนกันอย่างกว้างขวางทั้งองค์ความรู้ และการจัดการ สมาชิกมีความพร้อมเพรียงเมื่อเข้าประชุม รับผิดชอบต่อกัน สมาชิกพูดเรื่องสาธารณะมากกว่าเรื่องของตนเอง รับผิดชอบต่อ การรวมตัวเป็นกลุ่ม เพื่อเรียนรู้และทำกิจกรรมต่างๆ

มหาวิทยาลัยมหิดล^{๕๗} ได้จัดทำโครงการวิจัยเชิงคุณภาพในการวัดความอยู่ดีมีสุขของประชาชนในพื้นที่ (จังหวัดกาญจนบุรี และชัยนาท) โดยใช้วิธีการค้นหาสิ่งที่ทำให้คนมีความสุขในระดับชุมชนเป็นดัชนีความสุขและนำมาสร้างแบบสอบถามจัดทำตัวชี้วัดเชิงปริมาณ นอกจากนี้ได้มีการจัดทำโครงการวิจัยเชิงพื้นที่ (Area-based) โดยการดำเนินงานของโครงการทองผาภูมิตะวันตก จังหวัดกาญจนบุรี ร่วมกับ บริษัทการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย จำกัด (มหาชน) ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักอยู่บนฐานคิดของการสร้างความสมดุลระหว่าง “ฐานทรัพยากร-เศรษฐกิจ-ศีลธรรม” ภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่ว่า “การสร้างความสุขเติบโตทางด้านเศรษฐกิจถึงแม้ว่าจะเป็นเรื่องสำคัญ แต่ก็ไม่ควรทำลายฐานทรัพยากรชีวภาพที่สร้างสุขภาวะที่ดีให้แก่ชุมชน ในขณะที่เดียวกัน ต้องไม่ทำลายศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรมของชุมชน เพราะไม่เช่นนั้นความสุขที่ได้มาจะไม่ยั่งยืน” โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างฐานข้อมูลทางเศรษฐกิจหรือ ผลผลิตมวลรวมประชาชาติ (GDP:Gross Domestic Product) และด้านทรัพยากรชีวภาพหรือผลผลิตมวลรวมนิเวศ (GEP:Gross Ecological Product) และที่สำคัญคือด้านคุณธรรมหรือ ผลผลิตมวลรวมคุณธรรม

^{๕๖} อภิสิทธิ์ อารงวรากล และคณะ, 2544, อ้างใน พระมหาสุทิตย์ อาภากร และคณะ, “การสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดความสุขของประชาชนตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา”, *รายงานวิจัย*, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558).

^{๕๗} มหาวิทยาลัยมหิดล, สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว. *การพัฒนาดัชนีชี้วัดความสุขอยู่ดีมีสุขด้านชีวิตครอบครัวสำหรับประเทศไทย*. (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2546).

(GMP:Gross Moral Product) เพื่อให้เกิดความสุขบนฐานเศรษฐกิจพอเพียง (GNH : Gross National Happiness)

สำหรับหน่วยงานภาครัฐ คือ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้ดำเนินการพัฒนาดัชนีชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันในสังคมไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

1) พัฒนารอบแนวคิดและจัดทำดัชนีชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขในสังคมไทยขึ้น บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของภาคีการพัฒนาที่เกี่ยวข้อง ให้เป็นที่ยอมรับเห็นความสำคัญ และเกิดการนำไปใช้ประโยชน์ร่วมกัน

2) ใช้เป็นเครื่องมือในการบ่งชี้สถานะของประเทศ แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงและใช้ติดตามประเมินผลการพัฒนา รวมทั้งสามารถนำไปใช้ปรับทิศทางการพัฒนาประเทศและกำหนดนโยบายให้เกิดความอยู่เย็นเป็นสุข

3) ใช้เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนแนวคิดและสร้างกระแสหลักในสังคม ให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีคิดและค่านิยมของคนไทยเพื่อให้เกิดคุณค่าใหม่ในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข และ

4) วางแนวทางการพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดที่จำเป็นต่อการจัดทำดัชนีชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุข ให้สามารถใช้ในการวิเคราะห์ วางแผน ติดตามประเมินผลและรายงานผลได้อย่างต่อเนื่องทันต่อสถานการณ์

พระครูสันติวชิรกิจ (วิโมกข์) และคณะ^{๕๕} ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 เพื่อชุมชนสันติสุข : กรณีศึกษาชุมชนบ้านโนนดุม จังหวัดกำแพงเพชร มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาหลักศีล 5 ในพระพุทธศาสนาเถรวาทและแนวคิดการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพปัญหา อุปสรรคและจุดแข็งของชุมชนจากโครงการหมู่บ้านศีล 5 ของชุมชนโนนดุม จังหวัดกำแพงเพชร และ 3) เพื่อศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 เพื่อชุมชนสันติสุข ผลการวิจัยพบว่า 1) ศีล 5 เป็นเรื่องของการควบคุมระมัดระวังความประพฤติทางกาย วาจา ใจ ให้สุจริต เป็นเครื่องมือในพัฒนาตนเองและทำให้สังคมเกิดสันติสุข การมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ควรเริ่มตั้งแต่กระบวนการคิด การวางแผน และการลงมือทำ ควรได้รับประโยชน์ต่อเรื่องที่ปฏิบัติร่วมกัน 2) โครงการหมู่บ้านศีล 5 ของชุมชนโนนดุม มีจุดแข็ง คือ ผู้นำที่ให้ความสนใจและเอาใจใส่ในเรื่องของการส่งเสริมให้คนรักษาศีล และจุดอ่อน คือ การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนยังมีน้อย เป็นการปฏิบัติตามนโยบายของภาครัฐ แต่ไม่ได้ออกมาจากความตั้งใจรักษาศีลอย่างแท้จริง 3) แนวทางการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 เพื่อชุมชนสันติสุข ควรเริ่มต้นจากการสืบหาเหตุปัจจัยที่ทำให้คนไม่รักษาศีล และเปิดวงสนทนาเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและดำเนินการขับเคลื่อนการส่งเสริมรักษาศีล 5 ด้วยความเข้าใจ พบ องค์ความรู้ใหม่ คือ 4 ส. เพื่อสังคมสันติสุข โดยมีองค์ประกอบดังนี้ ส 1 ใส่ใจของผู้นำ คือการเอาใจใส่ของผู้นำ ส 2 สืบหาสาเหตุ

^{๕๕} พระครูสันติวชิรกิจ (วิโมกข์) และคณะ, “แนวทางการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 เพื่อชุมชนสันติสุข : กรณีศึกษาชุมชนบ้านโนนดุม จังหวัดกำแพงเพชร”, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร ปีที่ 5 ฉบับพิเศษ 2559, หน้า 1-16.

และสร้างการมีส่วนร่วม คือ การค้นหาสาเหตุวิเคราะห์ปัญหาและการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา ส 3 สันติสนทนา คือ การใช้กระบวนการสันติสนทนาในการเปิดพื้นที่เพื่อให้การพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ส 4 สืบสานแผนงานอย่างต่อเนื่อง คือ การลงมือทำตามเป้าหมายที่มาจากมีส่วนร่วมในการแสดงความเห็น กำหนดโครงการ และกิจกรรม รวมถึงกติกาต่างๆ ร่วมกัน

สาริกา หาญพานิชย์^{๕๕} การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธบูรณาการ งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาคุณภาพชีวิตของศาสตร์สมัยใหม่ และพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาของชุมชน บ้านดงบัง ตำบลคอนนิม อำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น และ 3) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธบูรณาการ ผลวิจัยพบว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตในมิติของศาสตร์สมัยใหม่ เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่มุ่งการตอบสนองภายนอกเป็นส่วนใหญ่ เช่น การมีปัจจัย 4 บริโภคอย่างเพียงพอ การมีระบบเศรษฐกิจ การศึกษา การเมือง ความปลอดภัยในการดำเนินชีวิตที่มั่นคง และการมีสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบุคคล แต่การพัฒนาคุณภาพชีวิตทางพระพุทธศาสนา จะให้ความสำคัญทั้งกายและจิต การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่แท้จริงของมนุษย์ต้องทำให้ครบทั้งสองด้านไปพร้อมๆ กัน รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาของชุมชน ประกอบด้วย 3 รูปแบบ คือ

1) รูปแบบของคน มีหลักการสำคัญคือ การกล้าปรับเปลี่ยนแนวความคิดจากแบบเดิมมาเป็นแนวคิดใหม่ โดยการศึกษาหาความรู้จากบุคคลตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จโดยการแนะนำของท่านผู้รู้หรือกัลยาณมิตร

2) รูปแบบการทำงานเป็นไปตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและรูปแบบเกษตรทฤษฎีใหม่ที่เน้นทำการเกษตรแบบพออยู่พอกินและเน้นให้การพึ่งพาช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชน เพราะรากฐานเดิมของเกษตรกรรมนั้นประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก

3) รูปแบบการใช้คุณธรรมในการดำเนินชีวิต เพราะแม้เกษตรกรจะมีการไปศึกษาหาความรู้แล้วนำหลักการเกษตรมาทำจนประสบความสำเร็จเพียงใด แต่หากขาดหลักคุณธรรมเสียอย่างเดียวชีวิตย่อมไม่ประสบความสำเร็จได้ เพราะหลักคุณธรรมนั้นเป็นหลักการที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธบูรณาการโดยใช้หลักไตรสิกขาคือศีล สมาธิและปัญญา พบว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านตั้งบนพื้นฐานของไตรสิกขา โดยการดำรงชีวิตตามกฎเกณฑ์ของสังคม การทำหน้าที่ของตนให้เป็นปกติตามสถานะและบทบาทนับเป็นการใช้หลักการของศีล ความตั้งใจมั่นในการประกอบสัมมาอาชีพจนประสบความสำเร็จ การมีสุขภาพจิตที่ดี การมีสมรรถภาพทางจิตที่เข้มแข็งมีความพากเพียรพยายามในการประกอบหน้าที่การงานนับเป็นการใช้หลักการของสมาธิ และการมีความรู้ทั้งในการประกอบอาชีพการพิจารณาแยกแยะสิ่งที่ควรไม่ควร การสามารถปรับเปลี่ยนแนวความคิดจากการดำรงชีวิตในรูปแบบเดิมมาใช้แนวความคิดใหม่ การมีเหตุมีผลในการดำรงชีวิต

นับเป็นการใช้หลักการของปัญญา

^{๕๕} สาริกา หาญพานิชย์, “การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธบูรณาการ”, วารสาร มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์, 32 (3) ก.ย. - ธ.ค. 2558.

รพีพร เทียมจันทร์^{๖๐} การมีส่วนร่วมในการพัฒนาอาชีพเสริมเพื่อสร้างเสริมคุณภาพชีวิตของสมาชิกชมรม ผู้สูงอายุเทศบาลเมืองแกนพัฒนา อำเภอมะแม่ง จังหวัดเชียงใหม่ การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมในการพัฒนาอาชีพเสริมเพื่อสร้างเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุเทศบาลเมืองแกนพัฒนา อ.มะแม่ง จังหวัดเชียงใหม่กลุ่มตัวอย่างคือผู้สูงอายุ 99 คน ดำเนินการวิจัย โดยประยุกต์ใช้เทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและ AIC ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มผู้สูงอายุเสนออาชีพเสริม ต่างๆ 17 อาชีพ จากรายการอาชีพเสริมผู้สูงอายุได้ร่วมกันวิเคราะห์ถึงความเป็นไปได้ผลการวิเคราะห์สรุปได้ว่าการปลูกผักอินทรีย์มีความเป็นไปได้สูงสุด

จักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า^{๖๑} การมีส่วนร่วมของชุมชนเมืองในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม : กรณีศึกษาชุมชนลาดพร้าว การวิจัยครั้งนี้เป็นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ เพื่อ ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนลาดพร้าวในการพัฒนา แหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมชุมชนลาดพร้าว เพื่อศึกษากิจกรรม เพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมชุมชนลาดพร้าว และเพื่อ ศึกษาผลของการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมชุมชนโดย กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ส่งผลกระทบต่อกระบวนการ เรียนรู้ของชุมชนอย่างไร ผู้วิจัยเก็บข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์ การจัดประชุมกลุ่มย่อย และการสังเกตจากสมาชิกผู้มีส่วนได้ส่วน เสียในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมชุมชน เด็ก เยาวชน และชาวชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่ากระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนา แหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนลาดพร้าว เป็นกระบวนการ ดำเนินการตามแนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมซึ่งมี 4 ขั้นตอนคือ ขั้นวางแผน ขั้นดำเนินการตามแผน ขั้นสังเกตการณ์ และขั้นสะท้อนผล

โดยมีสมาชิกผู้มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมกันพัฒนา ตามแผนปฏิบัติการอย่างต่อเนื่อง 3 วงรอบกิจกรรมที่ใช้ในการ พัฒนามีทั้งกิจกรรมศิลปศึกษาและกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่มี ลักษณะเป็นกิจกรรมบูรณาการระหว่างการเรียนการสอนทัศน ศิลป์ นาฏศิลป์ และกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่บูรณาการกับบริบท ทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมของชุมชน เพื่อตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของชุมชน ผลของการ ดำเนินการตามแผนปฏิบัติการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ และกระบวนการ พัฒนาอย่างเป็นระบบ ปรากฏว่าการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ศิลป วัฒนธรรมบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งเอาไว้ โดยข้อบ่งชี้ของ การบรรลุผลเชิงปริมาณคือ การได้แผนปฏิบัติการพัฒนาและเกิด กิจกรรมทั้งกิจกรรมศิลปศึกษาและกิจกรรมทางวัฒนธรรม จาก การมีส่วนร่วมของชุมชนอย่าง

^{๖๐} รพีพร เทียมจันทร์, “การมีส่วนร่วมในการพัฒนาอาชีพเสริมเพื่อสร้างเสริมคุณภาพชีวิตของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุเทศบาลเมืองแกนพัฒนา อำเภอมะแม่ง จังหวัดเชียงใหม่”, วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต, 5(3): 506 - 514 (2560).

^{๖๑} จักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า, “การมีส่วนร่วมของชุมชนเมืองในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม : กรณีศึกษาชุมชนลาดพร้าว”, วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ หน้า -35 (ออนไลน์) แหล่งที่มา <http://ejournals.swu.ac.th/index.php/jica/article/viewFile/2955/3436> สืบค้น วันที่ 16 ตุลาคม 2560.

ต่อเนื่อง ตัวชี้วัดเชิงคุณภาพ ได้แก่ พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปในทางบวกของชุมชน คือ การเกิดการมีส่วนร่วมในการทำแผนปฏิบัติการ ความเป็นระบบในการทำงาน พัฒนาร่วมกัน และศักยภาพในการทำงานร่วมกันของคนในชุมชน พัฒนาให้มีเครือข่ายความร่วมมือมากขึ้น นอกจากนี้การพัฒนา ตามแผนปฏิบัติการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมของชุมชน ลาดพร้าว ยังส่งผลกระทบต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ทั้ง ด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติ ของสมาชิกผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เด็ก เยาวชน และผู้เข้าร่วมโครงการ คือ ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ เกิดทักษะและ เจตคติ จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ดีขึ้นทำให้ระบบ ความสัมพันธ์ในชุมชนพัฒนาไปในทางบวกและทำให้เกิดจิตสำนึก สาธารณะในการทำงานให้ชุมชนโดยองค์รวมมากขึ้น

กรกฎ แพทย์หลักฟ้า^{๖๒} กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม : กรณีศึกษาชุมชนริมน้ำจันทบูรศรีนครินทร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนและวิเคราะห์ผลกระทบของการพัฒนาต่อชุมชน ด าเนินการวิจัยด้วยวิธีการ วิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต และการสนทนา กลุ่ม การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง ได้แก่ คณะกรรมการ ชุมชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ที่มี ประสบการณ์เกี่ยวข้องโดยตรงกับการพัฒนามากกว่า 5 ปี และกลุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญได้แก่ ชาว ชุมชน และบุคคลภายนอกที่เข้ามาใช้บริการแหล่งเรียนรู้ 100 คน การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของ ข้อมูลด้วยเทคนิคแบบสามเส้า และนำเสนอผลการวิจัยโดยการพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่าชุมชนร่วมมือกันในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาแหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม โดยแบ่งการด าเนินการเป็น 4 ระยะคือ 1) ร่วมค้นหาตัวตนและแนวทางการพัฒนาชุมชน เพื่อค้นหา จุดเด่นและรูปแบบในการพัฒนาซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านทัศนคติทางบวกกับชุมชนและผู้มีส่วนได้ ส่วนเสีย 2) กำหนดแผนพัฒนาและสื่อสารแผนต่อชุมชน เพื่อร่วมกันจัดทำวิสัยทัศน์และพันธกิจชุมชน จัดกิจกรรมกระตุ้นการมีส่วนร่วม, รวบรวมข้อมูลชุมชนประสานเครือข่ายความร่วมมือและ ประชาสัมพันธ์เพื่อจัดทำพิธีภักดิ์ชุมชน ก่อให้เกิดผลกระทบที่ดีด้านความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ด้วยกันและต่อหน่วยงานภายนอกอย่างชัดเจน 3) การสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจและการมีส่วนร่วม ในการพัฒนาทางกายภาพ เพื่อสื่อสารชุมชนและหาแนวทางอนุรักษ์อาคารและพัฒนากายภาพของชุมชน ก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านการปิดกั้นของชาวชุมชนบางกลุ่มจากกระบวนการสื่อสารในชุมชนที่ ขาดประสิทธิภาพ 4) กระบวนการมีส่วนร่วมธุรกิจของชุมชนเพื่อชุมชนมีการฟื้นฟูเศรษฐกิจในชุมชน ซึ่งส่งผลกระทบทางด้านผลประโยชน์ของชุมชนทำให้ชุมชนมีเศรษฐกิจที่ดีขึ้นและก่อให้เกิดธุรกิจที่ชุมชน เป็นเจ้าของร่วมกันในกระบวนการทำงานของชุมชนที่ผ่านมา ชุมชน ดำเนินการบรรลุตามเป้าหมาย

^{๖๒} กรกฎ แพทย์หลักฟ้า, “กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม : กรณีศึกษาชุมชนริมน้ำจันทบูร”, วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา , (ออนไลน์) แหล่งที่มา <http://www.rdi.ssru.ac.th/irdjournal/index.php/ISSN2229-2802/article/viewFile/223/183> สืบค้น 16 ตุลาคม 2560.

สรุปผล พรหมกุลและคณะ^{๖๓} กระบวนการสร้างวัฒนธรรมอยู่ร่วมกันของชุมชนตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรค และปัจจัยขับเคลื่อนการอยู่ร่วมกันของชุมชนในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ 2) เพื่อศึกษาองค์ประกอบของวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของชุมชนภายใต้โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ 3) เพื่อเสนอแนวทางการสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของชุมชนภายใต้โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ที่เหมาะสมในแต่ละภาค ผลการวิจัยพบว่า

1) ปัญหาอุปสรรคการอยู่ร่วมกันของชุมชนในภาคเหนือ พบปัญหาภายใน คือ 1) ชาวบ้านขาดการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นปัจจุบัน 2) ผลิตภัณฑ์ผ้าของกลุ่มมีรูปแบบไม่หลากหลาย 3) การแปรรูปผ้าเป็นผลิตภัณฑ์ที่เย็บด้วยมือ 4) สีที่ย้อมผ้าส่วนใหญ่จะเป็นสีที่ได้จากธรรมชาติ ทำให้มีจุดอ่อนคือสีผ้าตกง่าย ทำให้ผู้ซื้อไปใช้ไม่พอใจในผลิตภัณฑ์ ปัญหาภายนอก 1) การเอาใจเอาเปรียบชาวบ้านด้านการท่องเที่ยวจากผู้ไม่สนใจประโยชน์ 2) การเอาใจเอาเปรียบด้านการซื้อขายผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น เสื้อผ้า เครื่องเงิน ด้วยการกดราคาทำให้ไม่ได้ราคาที่พอใจ ภาคตะวันตกเฉียงเหนือ ที่บ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอป่าพอง จังหวัดขอนแก่น พบว่า 1) ชาวบ้านบางคนยังไม่เห็นความสำคัญของการพัฒนาหมู่บ้าน จึงไม่สนใจการจัดกิจกรรมใดๆ อีกทั้งยังมีการชักชวนให้คนอื่นเข้าร่วมแนวคิดของตน 2) การจัดกิจกรรมบ่อยทำให้ประสิทธิภาพการจัดงานลดลง

2) องค์ประกอบของวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของชุมชนภายใต้โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 มีองค์ประกอบคือ ด้านปัจจัยสี่ ด้านประเพณีท้องถิ่น และด้านศาสนา ผลการศึกษาในแต่ละภาคพบว่า ภาคเหนือ มีองค์ประกอบของวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของชุมชน คือ ปัจจัยสี่ ประเพณีท้องถิ่น คือ ประเพณีท้องถิ่น คือ ประเพณีตักบาตรผักทุกวันพระ ประเพณีเปลี่ยนผ้าครองครุบาชัยยะวงศาพัฒนา และด้านศาสนา คือการปฏิบัติตามหลักธรรมพระพุทธศาสนา ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีองค์ประกอบของวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของชุมชน คือ ปัจจัยสี่ มีประเพณีท้องถิ่น คือ การทำบุญประจำ 12 เดือน หรือประเพณีฮีต ประเพณีตักบาตรทุกวัน ฟังพระธรรมเทศนาตลอดพรรษา ประเพณีพ้อคำ แม่คำ มีการจัดกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนา คือ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา ภาคกลาง มีองค์ประกอบของวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของชุมชน คือ ปัจจัยสี่ ประเพณีท้องถิ่น คือ ประเพณีสงกรานต์ กิจกรรมด้านศาสนา คือ สวดมนต์ข้ามปี กิจกรรมสวดมนต์ทุกวันอาทิตย์พิชิตมาร ภาคใต้ มีองค์ประกอบของวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของชุมชน คือ ปัจจัยสี่และประเพณีท้องถิ่น คือ ประเพณีสารทไทย งานชิงเปรต

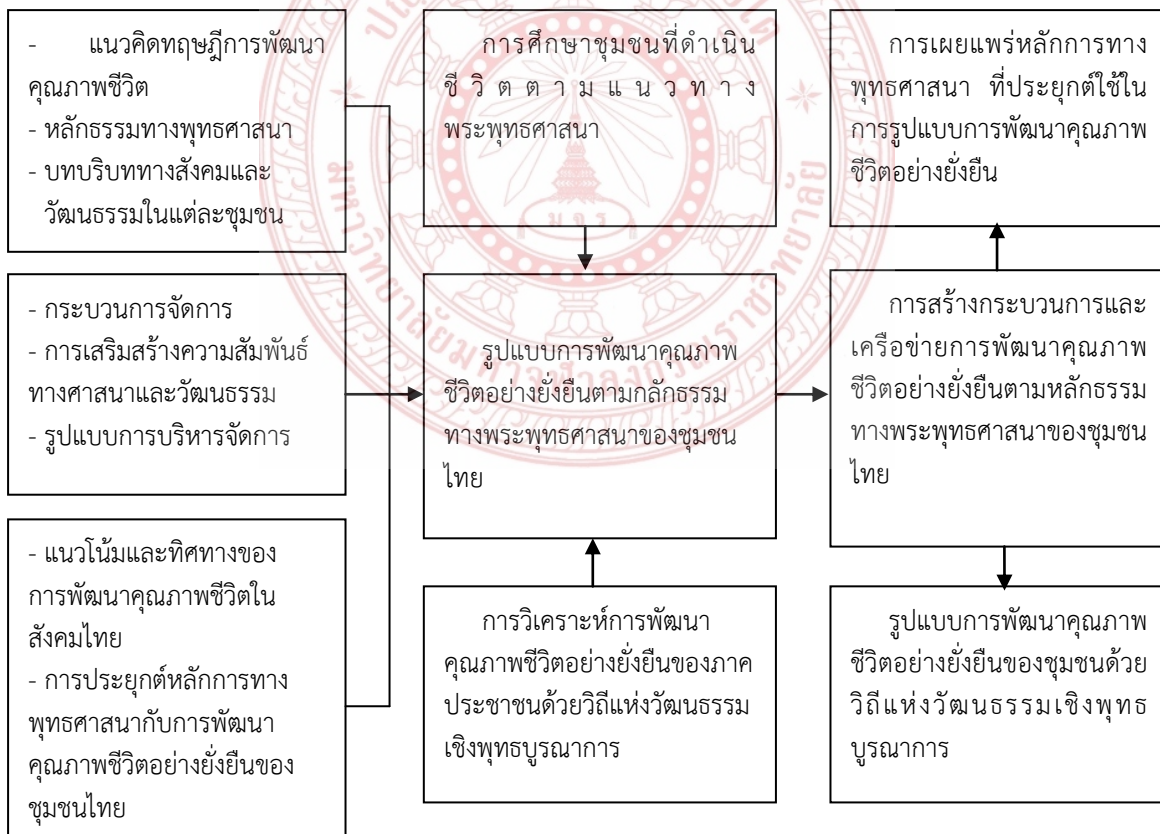
3) แนวทางการสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของชุมชนภายใต้โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 คือ ประชาชนต้องมีศรัทธา การประกอบกิจกรรม กัลยาณมิตร การแบ่งปัน และมีปัญญา

^{๖๓} สรุปผล พรหมกุลและคณะ, “กระบวนการสร้างวัฒนธรรมอยู่ร่วมกันของชุมชนตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5”, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559).

สรุปได้ว่า จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องรูปแบบการพัฒนาชีวิตแบบยั่งยืนในชุมชน มีกระบวนการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตในแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกัน เนื่องจากมีองค์ประกอบด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ วิถีชีวิตในการอยู่ร่วมกันแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ โดยกระบวนการจัดการชุมชนเข้มแข็งของไทยที่ผ่านมา มีหน่วยงานทั้งในระดับนโยบายหรือภาครัฐ องค์กรปกครองท้องถิ่น และภาคประชาชน องค์กรชุมชน เข้ามาพัฒนาการของการจัดการชุมชนเข้มแข็งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ทนสังคม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในแต่ละพื้นที่ให้เข้มแข็ง สำหรับงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยสนใจศึกษา บริบทของชุมชนบ้านไร่ศิลาทองมีสภาพแวดล้อมที่ดี มีผู้นำทั้งทางด้านจิตวิญญาณและปราชญ์ชาวบ้านร่วมมือกับผู้นำชุมชนทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในด้านการพัฒนาอาชีพ การสืบสานวัฒนธรรมทางประเพณี เกิดความสามัคคี รวมกลุ่มกันในชุมชนในการประกอบอาชีพทำครกหินมีการจัดตั้งศูนย์ฝึกอาชีพการเย็บผ้า การทำลูกปัด การประดิษฐ์ดอกไม้แห้ง การประกอบอาหาร และการทำขนมเป็นต้น ในด้านการเกษตรมีการจัดตั้งโรงเรียนชาวนา (ศูนย์เรียนรู้ ภูมิปัญญา) เพื่อการเผยแพร่หลักการทางพุทธศาสนาที่ประยุกต์ใช้ในการรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน การสร้างกระบวนการและเครือข่ายการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของชุมชนไทย และนำเสนอรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนด้วยวิถีแห่งวัฒนธรรมเชิงพุทธบูรณาการต่อไป ดังแผนภาพแสดง กรอบแนวความคิดของการวิจัย ดังนี้

2.8 กรอบแนวความคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา” นี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

- 3.1 รูปแบบการวิจัย
- 3.2 พื้นที่ในการศึกษาและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)
- 3.3 เครื่องมือในการวิจัย
- 3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.5 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

3.1 รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยทำการศึกษาเชิงเอกสารกับการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) แล้ววิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลโดยการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation technique) และนำเสนอผลการวิจัยโดยวิธีการอภิปรายพรรณนา

3.2 พื้นที่ในการศึกษาและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

พื้นที่ในการศึกษา ครั้งนี้ คือ ศึกษาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านชุมชนในเขตภาคเหนือ จังหวัดลำปาง โดยการศึกษาในชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง มีพระอธิการไตรธรรมค์ ฐิตธมโม เป็นเจ้าอาวาสวัด บ้านไร่ศิลาทอง

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในการศึกษาวิจัยนี้ผู้วิจัยกำหนดวิธีการไว้ 3 วิธีคือ 1) สัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 7 คน 2) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) 1 กลุ่ม รวม 23 คน ในประเด็นศึกษาที่เฉพาะเจาะจง 3) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนาความ (Descriptive Interpretation) เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนาด้วยการเก็บข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) โดยทำการศึกษาค้นคว้าและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารต่างๆ เช่น หนังสือ เอกสารทางวิชาการ บทความงานวิจัย วิทยานิพนธ์และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงคัดเลือกมาจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักและในนี้ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มที่ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) จากผู้เชี่ยวชาญ (Key-Expert Informants) ที่มีประสบการณ์ตรง ซึ่งเป็นกลุ่มที่ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกที่มีโครงสร้าง (Structure In-Depth Interview) เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกตัวต่อตัว (Face-to-Face In-Depth Interview) ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา

พระสงฆ์ นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านพระพุทธศาสนาและเชี่ยวชาญในการสอน และการให้การอบรมการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยเลือกสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 7 รูป/คน

กลุ่มที่ 2 ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลแบบสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) กับประชากรที่อยู่ในชุมชนที่มีส่วนร่วมหรือได้รับอิทธิพลจากคำสอนทางพระพุทธศาสนาและนำหลักธรรมคำสอนไปใช้ในการดำเนินชีวิตจนนำไปสู่การพัฒนาชีวิตอย่างยั่งยืน ซึ่งผู้วิจัยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จำนวน 23 คนเพื่อร่วมสนทนากลุ่ม

3.3 เครื่องมือในการวิจัย

1) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structure In-dept Interview) เพื่อศึกษาการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชีวิตของชุมชนอย่างยั่งยืน

2) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ซึ่งผู้วิจัยใช้รูปแบบการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จะเป็นไปในลักษณะของการประชุมกลุ่มเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงและข้อมูลตรงตามที่กำหนดไว้ หรือเป็นข้อค้นพบใหม่ ซึ่งเกิดจากการสนทนา โดยมีประเด็นปัญหาที่เจาะจงกับกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งกลุ่มตัวอย่างดังกล่าวได้รับการคัดเลือกตามเกณฑ์ที่กำหนดเรียบร้อยแล้ว ดังนั้น การจัดกลุ่มสนทนาเฉพาะ (Focus Group Discussion) จึงเป็นไปในลักษณะของการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

3) การสร้างเครื่องมือการวิจัย ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาคุณภาพ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่หนุนเสริมเป็นแนวทางในการพัฒนาชีวิตอย่างยั่งยืน และนำไปสู่การปฏิบัติได้จริงทุกโอกาสตามหลักอภิปุทธิที่สามารถพิสูจน์ได้ตลอดเวลา แล้วนำมาร่างข้อคำถามที่จะใช้ในการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม ปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์ ต่อจากนั้นนำแบบสัมภาษณ์และข้อคำถามในการสนทนากลุ่มมาปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้องสมบูรณ์และนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูล

4) การศึกษาในภาคสนาม (Field Study)

สำหรับการศึกษาภาคสนามผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตการณ์ดำเนินชีวิตของชุมชนแบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยเข้าฝังตัวอยู่ในชุมชนในช่วงระยะเวลาหนึ่งเพื่อทราบถึงแนวคิด บทบาท ความสัมพันธ์ และรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของประชาชนที่ได้ดำเนินชีวิตตามแนวทางพระพุทธศาสนา

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.4.1 การวิเคราะห์ สังเคราะห์เชิงเอกสาร

สำหรับการศึกษาวิเคราะห์ และสังเคราะห์เชิงเอกสารผู้วิจัยมีกระบวนการในการสังเคราะห์และวิเคราะห์เอกสารดังนี้

1) ข้อมูลแบบปฐมภูมิ (Primary Data) โดยการรวบรวมจากหนังสืออ้างอิงทางพระพุทธศาสนาต่างๆ จากพระไตรปิฎก (ภาษาบาลี) ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก 2500 และพระไตรปิฎก (ภาษาไทย) ฉบับ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ

2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) โดยการรวบรวมจากหนังสือ วารสาร บทความ งานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวกับหลักการ ทฤษฎีการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีตะวันตก และหลักการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาตลอดจนข้อมูลทางสถิติที่รวบรวมโดยหน่วยงานราชการ หรือสถาบันการศึกษาและแหล่งข้อมูลที่เป็นที่ยอมรับ

อนึ่ง ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรม งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดถึงบทความงานวิจัยในวารสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ แล้ว ทำให้เห็นกรอบแนวคิด ประเด็นปัญหาของการวิจัย จากเอกสารที่ได้มีการทบทวนก่อนหน้านี้ หลังจากที่ได้ทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอย่างละเอียดแล้ว ผู้วิจัยได้สร้างเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย และจากการทบทวนวรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในครั้งนี้ผู้วิจัยจะได้ดำเนินการจัดเก็บข้อมูลตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

(1) จัดเตรียมเครื่องมือตามจำนวนกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับประชากรที่เป็นกลุ่มผู้ให้ความรู้ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักธรรมและกลุ่มผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

(2) ให้ผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ จำนวนอย่างน้อย 5 ท่าน เช่น ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต ด้านพระพุทธศาสนา ด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และด้านการวิจัย เป็นต้น ในการตรวจเครื่องมือการวิจัยว่ามีความเที่ยงตรงตามเนื้อหาและสามารถใช้ในการเก็บข้อมูลได้หรือไม่

(3) ติดต่อขอหนังสือจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ขออนุญาตและขอความร่วมมือถึงชุมชนที่จะขอเข้าสัมภาษณ์และฝังตัวเพื่อสังเกตวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน

(4) นำส่งหนังสือขออนุญาตและขอความร่วมมือถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย โดยกำหนดวันที่จะไปขอสัมภาษณ์ด้วยตนเอง

(5) ตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของแบบสัมภาษณ์แล้วนำไปวิเคราะห์ข้อมูล

3.4.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

การวิจัยครั้งนี้ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกที่มีโครงสร้าง (Structure In-Depth Interview) เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกตัวต่อตัว (Face-to-Face In-Depth Interview) ดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มประชากรทั้งหมด จึงมีขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

1) ขึ้นเตรียมการสัมภาษณ์ ได้แก่ ก่อนลงสนามเพื่อรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้เริ่มต้นด้วยการนัดหมายวันเวลาที่สัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่าง พร้อมกับขอเอกสารต่างๆ เกี่ยวกับการดำเนินการกิจกรรมชุมชน พร้อมกันนั้น ผู้วิจัยจะต้องศึกษาประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล เตรียมและศึกษาวิธีใช้เครื่องบันทึกเสียง เตรียมสมุดจดบันทึกและอุปกรณ์ต่างๆ ให้พร้อมก่อนดำเนินการสัมภาษณ์

2) ขึ้นดำเนินการสัมภาษณ์ ได้แก่ ก่อนการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะสนทนาสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้สัมภาษณ์ แจ้งวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ อธิบายเหตุผลและขออนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียง ในขณะที่สัมภาษณ์ ขออนุญาตใช้กล้องถ่ายรูปเพื่อใช้อ้างอิงในการสัมภาษณ์ รวมทั้งแจ้งให้ทราบว่า

ข้อมูลต่างๆ ที่บันทึกเสียงไว้ผู้วิจัยจะเก็บไว้เป็นความลับ หากผู้ให้สัมภาษณ์ไม่ประสงค์ที่จะให้บันทึกเสียงในช่วงใด ผู้วิจัยก็จะไม่บันทึกเสียงเลย

3.4.3 การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) วัตถุประสงค์ของการจัดสนทนากลุ่มเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลตามประเด็นกรอบแนวคิดที่ได้กำหนดไว้ในเบื้องต้น เพื่อศึกษาแนวคิด และทฤษฎีการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนาโดยกำหนดจำนวนกลุ่มตัวอย่างประชากร 1 กลุ่ม รวม 23 คน ทั้งนี้ ซึ่งผู้วิจัยจะได้ทำการสนทนากลุ่ม โดยมีขั้นตอนในการดำเนินการตามระเบียบวิธี ดังต่อไปนี้

- 1) การนัดหมายวันเวลาจัดกิจกรรมสนทนากลุ่ม คณะผู้วิจัยจะทำการนัดหมายวันเวลาที่ จะจัดกิจกรรมสนทนาดังกล่าว
- 2) หลังจากตกลงตั้งที่นัดหมายแล้ว คณะผู้วิจัยจะเดินทางไปยังพื้นที่กลุ่มเป้าหมายก่อน อย่างน้อย 1 วัน ทั้งนี้เพื่อเตรียมความพร้อมของการจัดกิจกรรมสนทนากลุ่ม
- 3) ดำเนินการจัดสนทนากลุ่ม โดยที่คณะผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินรายการของกิจกรรม
- 4) ขณะสนทนากลุ่ม มีการบันทึกการดำเนินกิจกรรมด้วยเครื่องบันทึก (Recorder) และ ภาพ (Camera)
- 5) สรุปผลจากการสนทนากลุ่ม

3.5 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

- 1) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารเนื้อหา (Content Analysis) นำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา
- 2) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (Interview) และการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล ด้วยวิธีการพรรณนาความ (Descriptive Interpretation) โดยนำข้อมูลมาเรียบเรียงและจำแนกอย่างเป็นระบบ จากนั้นนำมาตีความหมาย เชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุปจากข้อมูลต่างๆ ที่รวบรวมได้ โดยทำไปพร้อมๆ กับการเก็บ รวบรวมข้อมูลทั้งนี้เพื่อจะได้ศึกษาประเด็นต่างๆ ได้ลึกซึ้ง เมื่อประเด็นใดวิเคราะห์แล้วไม่มีความ ชัดเจนก็จะตามไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นต่างๆ เหล่านั้น เพื่อตอบคำถามหลักตามวัตถุประสงค์ ของการวิจัยข้อมูลเชิงคุณภาพได้นำมาวิเคราะห์เพื่อหาความเชื่อมโยง ความสัมพันธ์เชิงทฤษฎี
- 3) การวิเคราะห์ผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยใช้วิธีการประมวลความคิดของของผู้ให้ ข้อมูลสำคัญทั้งหมดแล้วยึดหลักในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลประกอบด้วยกระบวนการ ดังต่อไปนี้

- (1) Concept กำหนดมโนทัศน์ สร้างแนวคิดเพื่อการวิเคราะห์
- (2) Content รวบรวมเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย
- (3) Classification วิเคราะห์จำแนกกลุ่มข้อมูล
- (4) Category จัดหมวดหมู่ข้อมูลที่ได้ให้เป็นระบบ

การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

เมื่อได้ข้อมูลมาแล้วทำการตรวจสอบข้อมูลแบบ “Triangulation” หรือที่เรียกว่า “การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Methodological Triangulation)” เป็นการใช้กระบวนการวิธีที่หลากหลาย (the multiple-method approach) ในการตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูลประกอบด้วย ดังนี้

1. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) โดยการพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ วิธีการตรวจสอบคือ การตรวจสอบแหล่งของข้อมูล ได้แก่ แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคล

2. การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี (theory triangulation) โดยตรวจสอบว่า ถ้าผู้วิจัยใช้แนวคิด ทฤษฎีที่ต่างไปจากเดิมจะทำให้การตีความข้อมูลแตกต่างกันมากน้อยเพียงใด

3. การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (methodological triangulation) โดยการใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่น การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การสังเกตควบคู่กับการซักถาม พร้อมกันนั้นก็ศึกษาข้อมูลจากเอกสารประกอบด้วย

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังมีการศึกษาผลงานวิจัยทฤษฎีและหลักการที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการวิจัยในสามลักษณะนี้สามารถยืนยันผลการวิจัยได้อย่างมีประสิทธิภาพเรียกว่า “การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation technique)” การอภิปรายผลในรูปแบบของการสังเคราะห์เนื้อและพรรณนาเป็นหลัก

บทที่ 4

ผลการวิจัย

จากผลการศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา” นี้ ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกแล้ววิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลโดยการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation technique) และนำเสนอผลการวิจัยโดยวิธีการอภิปราย

ทั้งนี้การนำเสนอข้อมูลผลการศึกษาเชิงคุณภาพทั้งสัมภาษณ์เชิงลึกและการจัดองค์ความรู้เพื่อมีส่วนร่วมของชาวบ้านภายในชุมชน ผู้วิจัยได้นำเสนอออกเป็น 4 ส่วน

ส่วนที่ 1 ประวัติความเป็นมาของชุมชน

ส่วนที่ 2 ข้อมูลด้านความจำเป็นและความต้องการในการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวพระพุทธศาสนา

2.1 การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา มีความสำคัญและความจำเป็นอย่างไร

2.2 การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนามีประโยชน์และข้อจำกัด

2.3 หากต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนาท่านเห็นว่าการมีกระบวนการอย่างไร

ส่วนที่ 3 การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชน โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างไร

3.1 การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนควรใช้หลักธรรมข้อใด ใช้กระบวนการอย่างไรบ้าง

3.2 การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวพระพุทธศาสนามีความจำเป็นหรือไม่อย่างไร

3.3 การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวพระพุทธศาสนาควรใช้กับชุมชนประเภทใดอย่างไร และควรมีการประยุกต์ใช้กระบวนการพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชนอย่างไรหรือไม่

ส่วนที่ 4 การนำหลักธรรมพุทธศาสนาไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนในด้านร่างกาย (กายภาวนา) ด้านศีล ด้านจิต และด้านปัญญา

ส่วนที่ 5 วิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา

4.1. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ส่วนที่ 1 ประวัติความเป็นมาของชุมชน

บ้านไร่ (ศิลาทอง) มีประวัติความเป็นมาดังนี้ เมื่อครั้งสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ชาวบ้านได้รับผลกระทบจากสงครามและได้หนีภัยสงครามและได้ไปอยู่ในเขตเมืองรอบนอกตามริมฝั่งแม่น้ำวังริมฝั่ง

ชาย และด้วยเหตุที่พื้นที่นี้มีความอุดมสมบูรณ์เป็นที่ตั้งของแม่น้ำที่มีกลุ่มชาวบ้านกระจายอยู่หลายหมู่บ้าน ต่อมาทางการฝ่ายปกครองเห็นว่ามิชอบและหมู่บ้านหนาแน่นหลายหมู่บ้านและมีลำน้ำห้วยโจ้ไหลผ่านจนได้ชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านไร่ห้วยโจ้” ต่อมาได้มีการแต่งตั้ง ขุนวิชัย ธนารักษ์ เป็นผู้ปกครองชาวบ้านจึงเรียกยึดถือเอาชื่อของผู้นำมาเป็นชื่อของตำบลว่า “ตำบลวิชัย” ต่อมาจึงกลายเป็น ตำบลพิชัย จนถึงปัจจุบันนี้ ชาวบ้านไร่ศิลาทองได้รวมกลุ่มกันและมีการประกอบอาชีพโดยการทำครกหินเริ่มแรกมีสมาชิก 12 คน ปัจจุบันมีสมาชิก 37 คน มีนายนิติ เตชะสีบ เป็นประธานกลุ่ม โดยสมาชิกจะรวมกลุ่มกันไปขุดหินจากในป่า โดยเจาะหินให้มีขนาดพอเหมาะกับการทำผลิตภัณฑ์ แล้วนำมาทำที่บ้านของสมาชิกเอง เมื่อเสร็จแล้ว จึงนำมารวมกันเพื่อจำหน่ายที่บ้านของประธานกลุ่มฯ สมาชิกได้รับการพัฒนารูปแบบจากอุตสาหกรรมในการจัดทำครกหินและได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านไร่ศิลาทอง”

วัดบ้านไร่ (ศิลาทอง) ตั้งอยู่ เลขที่ 121 บ้านไร่ศิลาทอง หมู่ที่ 10 ตำบลพิชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินตั้งวัด มีเนื้อที่ 2 ไร่ 2 งาน 5 ตารางวา อาณาเขต ทิศเหนือประมาณ 33 วา จดหมายเรือนราษฎร ทิศตะวันออกประมาณ 30 วา จดที่ส่วนทิศตะวันตกประมาณ 33 วา จดถนนสาธารณะ อาคารเสนาสนะประกอบด้วย อุโบสถ ศาลาการเปรียญ กุฏิและห้องสมุด ปูชะนีชยวัดถุมีพระพุทธรูปสร้างด้วยอิฐศิลปะแบบล้านนา พระพุทธรูปทองเหลืองสมัยสุโขทัย พระพุทธรูปลงรักปิดทองสมัยสุโขทัยและธรรมาสน์และได้การบูรณะพระวิหารมาตลอด จนมาถึงพระครูอินคำ อุปโลได้สร้างพระวิหารหลังใหม่ขึ้นเมื่อวันที่ 11 เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2504 เสร็จ เมื่อ พ.ศ. 2508 วัดบ้านไร่ (ศิลาทอง) ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 15 เดือนมกราคม พ.ศ. 2513 การบริหารและการปกครองปัจจุบันพระอธิการไตรณรงค์ ฐิตธมโม เป็นเจ้าอาวาสวัดบ้านไร่ (ศิลาทอง)

บริบทของชุมชนบ้านไร่ศิลาทองมีสภาพแวดล้อมที่ดี มีผู้นำทั้งทางด้านจิตวิญญาณและปราชญ์ชาวบ้านร่วมมือกับผู้นำชุมชนทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในด้านการพัฒนาอาชีพ การสืบสานวัฒนธรรมทางประเพณี เกิดความสามัคคี รวมกลุ่มกันในการประกอบอาชีพทำครกหินมีการจัดตั้งศูนย์ฝึกอาชีพการเย็บผ้า การทำลูกปัด การประดิษฐ์ดอกไม้แห้ง การประกอบอาหาร และการทำขนมเป็นต้น ในด้านการเกษตรมีการจัดตั้งโรงเรียนชาวนา (ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญา) เพื่อการเรียนรู้ในการทำนาโดยการคัดเลือกพันธ์ข้าวที่เหมาะสมกับพื้นที่และภูมิอากาศ การใช้ปุ๋ยลดการใช้ยาฆ่าแมลง และปุ๋ยเคมี การจัดทำธนาคารข้าว ธนาคารปุ๋ยคอกเพื่อลดต้นทุนในการผลิตและผลิตข้าวปลอดจากสารเคมี มีการรวมกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านเพื่อดูแลสุขภาพขั้นพื้นฐานให้กับชาวบ้านในหมู่บ้าน โดยมีการรวบรวมประชากรในหมู่บ้านแบ่งพื้นที่กันในการที่จะแบ่งเขตพื้นที่ความรับผิดชอบ ดูแล เรื่องข้อมูลสาธารณสุขขั้นพื้นฐานให้กับชาวบ้านในหมู่บ้าน เช่น ข้อมูลกลุ่มเด็กเล็ก กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้ใช้แรงงานในวัยทำงาน และกลุ่มผู้สูงอายุ เพื่อที่ให้การสนับสนุนในด้านการรักษาสุขภาพขั้นพื้นฐานให้กับทุกกลุ่มอายุ จัดตั้งกองทุนหมู่บ้านในรูปแบบการออมทรัพย์ โดยได้รับการสนับสนุนทางด้านเงินทุนจากภาครัฐ เช่น กองทุนเงินล้านของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ มีโครงการจัดสร้างฝายเพื่อกักเก็บชะลอน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร โดยได้รับการสนับสนุนจากสถาบันหลายสถาบันในการพัฒนาชุมชน คือ องค์การบริหารส่วนจังหวัดและส่วนตำบลของจังหวัดลำปาง สำนักงานพุทธศาสนาจังหวัดลำปาง สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง สถาบันราชภัฏจังหวัดลำปางและสถาบันราชภัฏจังหวัดลำปาง สาธารณสุขจังหวัดลำปาง พัฒนาชุมชนจังหวัดลำปาง กรมป่าไม้ ศูนย์ฝึกอาชีพสตรี เป็นต้น

นอกจากนี้การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนบ้านไร่ศิลาทองในอดีตที่พบปัญหาทางด้านการใช้ยาเสพติด การทำลายทรัพยากรป่าไม้ ปัญหาของเยาวชน สุขภาพของชาวบ้าน ปัญหาบริหารจัดการน้ำอุปโภคบริโภค ปัญหาหนี้สินภายในชุมชน การขาดความสามัคคีที่ยังไม่ได้รับความร่วมมือเท่าที่ควร ซึ่งเกิดจากปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวจากรุ่นสู่รุ่นที่เกิดช่องว่างทำให้เยาวชนไม่เคารพนับถือผู้ใหญ่ ประกอบกับการใช้สื่อที่ขาดวิจารณญาณในการใช้ปัญญา ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างความคิดของคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ การแบ่งพรรคแบ่งพวก ซึ่งเกิดจากความแตกต่างทางการศึกษา รายได้ เศรษฐกิจทางสังคม ตลอดจนถึงวัสดุดิบในการผลิตสินค้า ปัญหาผุ่นละอองจากการประกอบอาชีพส่งผลให้ชาวบ้านเกิดการตื่นตัวในการที่จะร่วมมือกันแก้ไข ปัญหา โดยเริ่มจากการเห็นคุณค่าของการดูแลสุขภาพของชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจากโครงการลด ละ เลิก การดื่มสุรานิงานบุญและงานศพ ที่กลุ่ม อสม. เป็นต้นแบบในการรณรงค์ที่สมาคมส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้จัดรูปแบบและให้ความสำคัญในการจัดกิจกรรมดังกล่าว ซึ่งได้รับความร่วมมืออย่างดีจากผู้นำของชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำทางศาสนา ให้ความรู้และลงมือปฏิบัติร่วมกันอย่างจริงจังจนได้รับการยอมรับและเกิดการขับเคลื่อนเชิงพัฒนาอย่างเต็มรูปแบบ

กลุ่มสตรีในชุมชนต่างเกิดการตื่นตัวด้านการพัฒนาตนเองจนได้รับโอกาสจากศูนย์ฝึกอาชีพ สตรีภาคเหนือเข้ามาช่วยสอนเย็บผ้า ทำลูกบิด ทำดอกไม้ และทำขนม นักศึกษายังให้ความสนใจ และต่างหันมาช่วยกันอนุรักษ์ธรรมชาติโดยการสร้างฝายกันน้ำ

ทำให้ช่วงระยะเวลาอันสั้นจากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นภายในหมู่บ้าน ตั้งแต่ปี 2555 จนในปัจจุบันปี 2558 ประกอบกับการรณรงค์ให้ใช้หลักธรรมของศีล 5 ที่ได้รับการส่งเสริมให้เกิดคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชน ทางคณะสงฆ์จังหวัดลำปางและสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดลำปางจัดมอบป้ายศีล 5 ให้เป็นหลักยึดใน การปฏิบัติและร่วมมือกันภายในชุมชน เพื่อส่งเสริมให้เกิดคุณธรรมจริยธรรม น้อมนำให้ชาวบ้านทุกคนได้ประพฤติ ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ จนปรากฏเห็นผลของความสำเร็จอย่างชัดเจนในด้านการพัฒนาชุมชนเกิดความร่วมมือกันอย่างสร้างสรรค์ สุขภาพกายและสุขภาพจิตใจของชาวบ้านในหมู่บ้านไร่ ศิลาทอง เกิดความสงบ สันติ สามัคคีปองดอง ตามหลักการของโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5

จากความสำเร็จดังกล่าวทำให้ตัวแทนของรัฐบาล อันได้แก่กระทรวงยุติธรรมซึ่งรับผิดชอบในโครงการแก้ปัญหาเสพติดที่ได้ผลอย่างเป็นรูปธรรมจัดโครงการตรวจเยี่ยมหมู่บ้านปลอดยาเสพติด โดยใช้หลักการของศีล 5 นำมาให้ชุมชนได้เป็นต้นแบบในการปฏิบัติ ซึ่งในวันพุธที่ 7 เดือนกันยายน พ.ศ. 2558 นำโดยพลเอกไพบูลย์ คุ้มฉายา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมและคณะได้มาตรวจเยี่ยมผลการดำเนินงานอันเป็นที่น่ายกย่องที่สามารถแก้ไขปัญหายาเสพติด โดยการมีส่วนร่วมของ กลุ่มชาวบ้าน ที่มีผู้นำชุมชนในทุกฝ่าย เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ประธานกลุ่มต่าง ๆ ผู้นำทางด้านศาสนา เจ้าอาวาสวัดบ้านไร่ศิลาทอง ก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

การพัฒนาชุมชนหมู่บ้านไร่ศิลาทอง เห็นความสำคัญของการพัฒนาตนให้สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตอย่างสันติสุขโดยให้หลักยึดในรูปแบบของการยึดมั่นในศีลธรรมอันดีโดยมีการจัดการระบบใน 5 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการศึกษา ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสุขภาพอนามัย ดังนี้

ด้านเศรษฐกิจ มีการสนับสนุนส่งเสริมการลดต้นทุนในการผลิต การแสวงหาวัตถุดิบ จากแหล่งใหม่ ๆ เข้ามาในการผลิตครกหิน สนับสนุนให้มีการจ้างแรงงานเฉพาะกลุ่มคนในหมู่บ้านเป็นการเสริมสร้างรายได้ให้แก่ผู้ใช้แรงงาน ปลุกฝังเยาวชนให้รู้จักการประกอบอาชีพที่สุจริต ส่งเสริมอาชีพเพื่อเสริมรายได้ให้แก่ผู้สูงอายุ มีการจัดตั้งกลุ่มกองทุนและกลุ่มกองทุนต่าง ๆ เพื่อนำไปแก้ปัญหาด้านลงทุนประกอบอาชีพ เช่น การผลิตโต๊ะเก้าอี้ไม้ไผ่ การผลิตดอกไม้กระดาษ การผลิตอาหารและขนม การส่งเสริมการปลูกพืชผักสวนครัวปลอดสารพิษ ส่งผลให้ชุมชนปลอดจากหมันนอกระบบ ชาวบ้านเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้เพื่อเสริมสร้างความเป็นอยู่ ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนให้ดีขึ้น รวมถึงการส่งเสริมทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ด้านสังคม ชุมชนบ้านไร่ศิลาทองให้ความสำคัญในการรวมกลุ่มของกลุ่มคนทุกเพศทุกวัย ให้ความร่วมมือแบบไม่มีการแบ่งแยก แบ่งพรรคแบ่งพวก มีความสมัครสมานสามัคคี ลด ละ เลิก อบายมุข โดยการงดดื่มเหล้าในวันสำคัญทางศาสนา งานศพและงานบุญต่าง ๆ ส่งเสริมการเป็นผู้นำทางสังคมเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับชุมชน ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม ใช้ชีวิตบนพื้นฐาน ระเบียบ ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการยกระดับชีวิตและความเป็นอยู่ในสังคม

ด้านการศึกษา แสวงหาความร่วมมือจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้อันเป็นแนวทางในการพัฒนาคนให้ได้รับการศึกษาที่ดีและสูงขึ้น มีการประกอบสัมมาอาชีพที่ดีและนำมาพัฒนาหมู่บ้านไร่ศิลาทองให้เกิดความเจริญก้าวหน้าพร้อมที่จะรองรับการก้าวไปสู่สังคมอาเซียนที่มีนานาชาติเข้ามามีส่วนร่วมในบริบททางสังคมได้ โดยไม่ลืมความเป็นเอกลักษณ์และความเป็นไทย รวมถึงการส่งเสริมให้โอกาสผู้ด้อยโอกาสได้รับการศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน ในรูปแบบการศึกษาขั้นพื้นฐานและการศึกษาตามอัธยาศัย ตลอดจนส่งเสริมให้เกิดการฝึกพัฒนาอาชีพทางด้านอาชีวศึกษา เพื่อให้พัฒนาศักยภาพของตนเองนำไปประกอบอาชีพที่สุจริต เลี้ยงตนเอง ไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่นได้ นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้เยาวชนได้เรียนรู้คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ในรูปแบบของการเรียนรู้ ศูนย์พุทธศาสนาวินิจฉัย เพื่อส่งเสริมด้านคุณธรรม จริยธรรมให้กับเยาวชนของชาติเป็นการปลุกฝังให้ประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดี ต่อไปในอนาคต

ด้านสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้มีสภาพแวดล้อมที่ดี ไม่ตัดไม้ทำลายป่า ไม่เผาป่า ลดหมอกควันที่จะเป็นการทำลายธรรมชาติ การส่งเสริมให้มีการปลูกป่าให้เป็นหมู่บ้านต้นแบบในการอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อให้มีทรัพยากรธรรมชาติที่เพียงพอต่อความต้องการของชุมชน มีการจัดเก็บขยะ แยก และทำลายขยะอย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างสิ่งแวดล้อมให้เกิดความสมดุลตามธรรมชาติ มีการบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบเพื่อการเกษตร การอุปโภค บริโภค ป้องกันปัญหาน้ำท่วมและน้ำแล้ง โดยมีการสร้างฝายชะลอน้ำ จากความร่วมมือขององค์กรภาคเอกชน (บริษัทปูนซีเมนต์) และชุมชนในหมู่บ้าน ให้เกิดความสมบูรณ์ในการจัดการทรัพยากรน้ำ เพื่อเป็นหมู่บ้านต้นแบบในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ด้านสุขภาพ มีการส่งเสริมพัฒนาทางด้านจิตใจ ปรับเปลี่ยนทัศนคติที่ดี (Positive Thinking) ต่อตนเองและบุคคลรอบข้างในชุมชน มีการจัดทำโครงการทำความสะอาดหมู่บ้านในวันหยุดที่เป็นวันสำคัญต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยภายในหมู่บ้าน ก่อให้เกิดความสะอาด ปราศจากโรค เกิดสุขภาพที่ดีต่อสังคมภายในชุมชน ส่งเสริมการเล่นกีฬาเพื่อต่อต้าน

ยาเสพติด ลด ละ เลิก การดื่มสุราเพื่อสุขภาพ ลดรายจ่ายในครัวเรือน ส่งผลให้เป็นหมู่บ้านที่สงบ สันติ ไม่มีความขัดแย้ง ทะเลาะวิวาท ก่อให้เกิดความรุนแรง ตลอดจนถึงการปลอดภัยจากการเกิดอุบัติเหตุ บาดเจ็บ ทุพลาภาพ อันเนื่องมาจากการขาดสติ จากการดื่มสุรา

วิสัยทัศน์ของหมู่บ้านไร่ศิลาทอง ดังนี้ มุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตให้อยู่ดีกินดี มีความสามัคคี ร่วมมือ ยึดถือจารีตประเพณีและวัฒนธรรม น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ ใส่ใจ อนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมพร้อมส่งเสริมอาชีพและการศึกษา ส่งการพัฒนาบ้านไร่ศิลาทอง

พันธกิจของหมู่บ้านไร่ศิลาทองคือ สร้างความเข้าใจ ร่วมมือสามัคคีให้มีการร่วมมือกัน เกิดขึ้นภายในชุมชน

ความสำเร็จและเป้าหมายของการพัฒนาบ้านไร่ศิลาทองจากการเสวนารวมกลุ่มเพื่อ แสวงหาแนวทางในการพัฒนาเพื่อความสำเร็จและนำไปสู่เป้าหมาย มีดังนี้

1. ให้อีกโอกาสในด้านการศึกษาให้กับทุกคนในชุมชน ได้แก่ เยาวชน คนวัยทำงาน และผู้สูงวัยให้ ได้รับความรู้เพื่อนำไปสู่การพัฒนาตนเอง

2. ส่งเสริมทางด้านทางด้านคุณธรรม จริยธรรม โดยการน้อมนำเอาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า มาเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตโดยยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น ควบคู่กับความเจริญทางวัตถุ

3. ส่งเสริม ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมดั้งเดิมที่บรรพบุรุษได้ยึดถือเป็น แนวทางในการดำเนินชีวิต เป็นวิถีแห่งล้านนาที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ อันประโยชน์สูงสุดของความ สุขสงบ และเกินสันติสุขภายในชุมชน

4. มีการส่งเสริมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ มีการบริหารจัดการ เพื่อความยั่งยืนของระบบนิเวศทางธรรมชาติอันได้แก่ การปลูกต้นไม้ รักษา ลำน้ำโดยการ สร้างฝายเพื่อชะลอน้ำ

2.1 การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนามี ความสำคัญและความจำเป็นต่อชุมชน

จากการลงพื้นที่ชุมชนพบว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนมีลักษณะโดย สำคัญดังนี้

1. บทบาทของพระสงฆ์ในการสร้างความผูกพันระหว่างชุมชนกับพระพุทธศาสนา ด้วยเหตุของสังคมไทยมีความผูกพันกับพระพุทธศาสนา ที่มีความสำคัญในด้านการให้ การศึกษา เนื่องจากพระสงฆ์เป็นผู้ให้ความรู้กับชาวบ้านทั้งทางโลกและทางธรรม การบวชเรียนเพื่อ เรียนหนังสือ ขนบธรรมเนียมประเพณี การสั่งสอนให้เรียนรู้ทางด้านศีลธรรมอันดีตามคำสั่งสอนของ องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชุมชนมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนามายาวนาน ถ่ายทอดมาสู่รุ่นหลัง ซึ่งการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมแต่สังคม ย่อมมีวิถีที่แตกต่างกันตามกาลเวลา สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า เนื่องจากมนุษย์อาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน จึงย่อมมีวิถีที่ แตกต่างกันไปทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรมของแต่ละสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ สภาพแวดล้อมซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่แนบแน่นและมีจุดมุ่งหมายชัดเจนส่งผลให้ถึงถิ่นฐาน และการ ขยายตัวของกลุ่มชน ตลอดจนการเกิดและพัฒนาการของศาสนาและวัฒนธรรมชุมชน มีปัจจัยอย่าง น้อย 4 ประการ คือ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรภูมิปัญญา และอำนาจการ

ปกครอง^๑ การเข้าถึงศาสนาล้วนสอนให้คนเป็นคนดี โดยการใช้พิธีกรรมต่างๆเป็นสื่อในการทำให้มนุษย์ทำความดี แต่แท้จริงแล้วแก่นแท้ของศาสนาคือหลักธรรมคำสอน มนุษย์ที่มีโอกาสในการศึกษาศาสนา ก็จะมีแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ดี รู้จักทำตนเองให้มีความสุข รู้จักความพอใจในชีวิต รู้จักคุณค่าและความหมายของชีวิต การเข้าใจหลักคำสอน: การเข้าใจและตีความหลักคำสอนอย่างถูกต้อง จะทำให้เรามีแนวปฏิบัติในชีวิตที่ดี การนำมาปฏิบัติจริง สิ่งแวดล้อม สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยก็เป็นปัจจัยหนึ่งในการทำความดี หรือปฏิบัติธรรม รวมถึงแหล่งอบายมุขต่างๆ ที่อยู่รอบบริเวณบ้าน หากมีก็อาจจะชักจูงเราให้ไปในทางที่ไม่ดีได้

2. การสืบสานประเพณีและอนุรักษ์วัฒนธรรมตามวิถีพุทธ

ชุมชนยังเป็นแหล่งการแพทย์โบราณ มีข้อมูลทางด้านสมุนไพร การบำบัดรักษาด้วยการนวดแผนไทย มีคัมภีร์โบราณที่บันทึกเรื่องราวของประวัติศาสตร์ ศิลปะและวัฒนธรรม ตลอดจนถึงภาษาโบราณอันเป็นรากศัพท์ของภาษาไทย มีการจัดเก็บวัตถุโบราณอันมีค่าเพื่อเป็นแหล่งการศึกษาให้ค้นคว้าหาความรู้ ทางด้านสังคมพุทธศาสนายังเน้นการสร้างให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ด้วยยึดเอาหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อให้เกิดสันติสุขแห่งความดีงาม เน้นการให้ทาน รักษาศีล เกิดปัญญา เป็นแหล่งที่นับว่าเป็นศูนย์รวมของพิธีกรรมก่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขด้วยการยอมรับพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติแต่ครั้งอดีตจนมาถึงปัจจุบัน ชาวบ้านได้มีการปฏิบัติธรรมรักษาศีล ปฏิบัติตนเป็นอุบาสกอุบาสิกา ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยดีตลอดทำให้สังคมในชุมชนนี้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข อุดหนุนเกื้อกูลดูแลทุกสุข สมірสมานสามัคคีประกอบสัมมาชีพ ชยัน อุดหนุน ประหยัด อดออม ดำรงชีวิตอย่างพอเพียง โดยยึดเอาคำสอนของพระพุทธเจ้าที่นำมาเอาการปฏิบัติรักษาศีล 5 มาเป็นหลักธรรมของชีวิต จึงส่งผลให้มีการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนตามแนวทางของพระพุทธศาสนามีความสำคัญและความจำเป็นอย่างยิ่งจากอดีตจนถึงปัจจุบันซึ่งสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของพระอธิการไตรธรรมรงค์ ฐิตธมฺโม เจ้าอาวาสวัดบ้านไร่ (ศิลาทอง) ผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ กล่าวว่า “ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคปัจจุบันทำให้คนห่างวัด มุ่งแต่ทางด้านเศรษฐกิจ หารายได้เพื่อความเป็นอยู่ของตนที่ดีขึ้น แต่กลับมาทำลายความเป็นวิถีความเป็นมนุษย์ที่ไม่จำเป็นต้องดิ้นรนและต่อสู้อะไรมากนัก ขอเพียงแค่ตระหนักรู้และเข้าใจในธรรม คือธรรมชาติ ทุกสรรพสิ่งที่ล้วนแล้วอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข” สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “ศาสนาและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุงหรือผลิตสร้างขึ้นเพื่อความเจริญงอกงาม ในวิถีของส่วนรวม วิถีของชีวิตของมนุษย์ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้เอาอย่างกันได้”^๒ และสอดคล้องกับแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่ว่า แนวปฏิบัติลุ่มลึกเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมและจัดระบบวัฒนธรรมอันเป็นแกนสำคัญของสังคมมนุษย์ เพราะวัฒนธรรมเป็นแบบแผนในการดำรงชีวิตที่มนุษย์สร้างขึ้นและเป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ ทั้งเรื่องของจิตใจ ภูมิ

^๑ สุธีวงศ์ พงษ์บุลย์ และคณะ, “กะเทาะสนิมกริช แลวิถีชาวใต้ตอนล่าง”, (กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544), หน้า 7.

^๒ พระยาอนุมานราช, วัฒนธรรมและธรรมเนียมประเพณีต่างๆของไทย, (กรุงเทพมหานคร: กรมศาสนา, 2514), หน้า 11.

ปัญญา ความเชื่อ ความรู้สึก รวมทั้งเป็นลักษณะเด่นของสังคม จำเป็นเป็นวัฒนธรรมที่สัมผัสได้หรือวัฒนธรรมทางวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่สามารถสัมผัสได้ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจของมนุษย์^๓

จากเหตุผลดังกล่าวทำให้หมู่บ้านไร่ศิลาทองมีความรักสามัคคี ประกอบสัมมาชีพ ดำรงตนอยู่ในศีลธรรมอย่างดี ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย บิดามารดานำบุตรหลานเข้าวัดทุกวันธรรมสวนะ ฟังเทศน์ ฟังธรรมเพื่อขัดเกลาจิตใจอันเป็นพื้นฐานของการประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นคนดี ยึดมั่นในคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ส่งผลให้ครอบครัวอันเป็นหน่วยของสังคมพื้นฐานมีความแข็งแกร่งในการ ยึดมั่นในธรรมะ ใช้ธรรมะในการเกื้อกูลกันระหว่างครอบครัว ส่งผลต่อชุมชนมีคาวะธรรม มีสามัคคีธรรม อยู่ร่วมกันอย่างสงบมีสันติสุข ส่งผลให้สังคมและประเทศชาติมีความสมัครสมานสามัคคี เจริญรุ่งเรืองทั้งทางด้านสังคม การศึกษา เศรษฐกิจและการเมือง

2.2 การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนามีประโยชน์และข้อจำกัด

จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนพบว่า การพัฒนาคุณภาพอย่างยั่งยืนของชุมชน ปัญหาและอุปสรรค เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงของสังคม ความเจริญทางเทคโนโลยีเข้ามาในชุมชนทำให้สัมพันธภาพของครอบครัวลดลง กล่าวคือ ข้อจำกัดการพัฒนาคุณภาพอย่างยั่งยืนชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนามีหลายประการเช่น การไม่เห็นประโยชน์ในการปฏิบัติตนในการรักษาศีล 5 เนื่องจากสภาพสังคมที่มีการเจริญแบบก้าวกระโดด เทคโนโลยีและสื่อสารสนเทศที่มีปริมาณมากแพร่รวดเร็ว หลากหลายรูปแบบ ทำให้โลกถูกเชื่อมเข้าหากัน ทำให้มีการแลกเปลี่ยนกันทางสังคมและวัฒนธรรมที่ขาดสติและไม่พิจารณาแยกแยะในข้อมูลที่รับจากสื่อ ไม่สามารถปรับตัวได้ทันก่อให้เกิดปัญหาของชีวิตในโลกยุคไอที คุณทองสุข ได้กล่าวไว้ว่า “การเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยการรับน้ำสื่อเข้ามามีบทบาทในชีวิตทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไป เช่น ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวขาดการสื่อสาร อบรม แนะนำวิถีทางในการดำรงชีวิตที่ถูกต้องให้กับเด็กเยาวชน”^๔

แต่อย่างไรก็ตามการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนยังจำเป็นต้องนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาพัฒนาชุมชนให้ยั่งยืนดังคำกล่าวที่ว่า “การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนนั้น หลักพระพุทธศาสนาก่อให้เกิดสันติสุขอย่างชัดเจน ชุมชนมีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีเมตตาธรรม พร้อมทั้งจะเข้าใจและร่วมมือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน มีประสบการณ์ในการที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนได้ถูกต้องรวดเร็ว เปิดโอกาสให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็น มีการดำเนินอย่างจริงจัง ยอมรับความคิดเห็นแลกเปลี่ยนข้อมูล การแนะนำ การชี้ประเด็น ให้เป็นที่เข้าใจร่วมกัน สามารถช่วยแก้ปัญหาได้ดีกว่าการคิด หรือแก้ปัญหาตามลำพัง มีการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและนำประสบการณ์ต่าง ๆ มาจัดขั้นตอน วิธีการแก้ปัญหาโดยการใช้อารมณ์ที่สงบ มีปัญญา มีสติ”^๕ และหลักกัลยาณมิตรในการช่วยเหลือเกื้อกูลในชุมชนทำให้ชุมชนสามารถ

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร ส่องสยาม, 2536), หน้า 151-153.

^๔ คุณทองสุข, สัมภาษณ์ วันที่ 12 ตุลาคม 2558.

^๕ คุณทองสุข, สัมภาษณ์ วันที่ 12 ตุลาคม 2558.

แก้ปัญหาอุปสรรคของสมาชิกในชุมชนได้ ดังคำกล่าวที่ว่า “ดำเนินการแก้ปัญหาด้วยวิธีที่ถูกต้องอันเป็นการส่งเสริมของกัลยาณมิตร สร้างความเชื่อถือ ก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจให้เกิดความดีงาม เป็นการเปิดใจ เกิดความศรัทธาต่อบุคคล ต่อชุมชนอันส่งผลต่อความสำเร็จต่อส่วนรวมได้เป็นอย่างดี”^๖

2.3 กระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนา

จากผลการสัมภาษณ์พบว่า กระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนา สามารถสรุปได้ดังนี้

1) วิถีปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

การยึดวิถีปฏิบัติโดยใช้กระบวนการทำนุบำรุงศาสนาโดย อุบาสก อุบาสิกา ยึดหลักการปฏิบัติตนตามครรลองคลองธรรมที่ชาวบ้านได้ปฏิบัติกันมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบันอันประกอบด้วยค่านิยมหลักธรรม ชักชวนให้รักษาศีล 5 จากผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ (เจ้าอาวาสวัดบ้านไร่ศิลาทอง) ประชาชนชาวบ้านผู้ยึดมั่นและปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับลูกหลานและชาวบ้านให้ประพฤติปฏิบัติตาม ตลอดจนถึงผู้นำชุมชนรับนโยบาย ปรับเปลี่ยน พฤติกรรมให้ลูกบ้านเห็นเป็นแบบอย่างจึงทำให้กระบวนการทางด้านศาสนาสามารถเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชุมชนในหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี โดยวิถีปฏิบัติของชุมชนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นต้นกำเนิดของความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีลอยกระทง ทำบุญตามเทศกาลวันสำคัญต่างๆ เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา ออกพรรษา เป็นต้น “วิถีปฏิบัติของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตแบบยั่งยืนของชุมชนนี้จะชักชวนให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมทุกเทศกาล มีการประชุมร่วมหารือในชุมชน ช่วยเหลือกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน เกิดความร่วมมือและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน”^๗ เจ้าอาวาสวัดบ้านไร่ศิลาทอง มีบทบาทเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณเป็นศูนย์รวมทางจิตใจและเป็นผู้นำในชุมชนโดยธรรมชาติ ที่จะชักชวนให้ชาวบ้านร่วมกิจกรรมและปฏิบัติตน โดยใช้กระบวนการปลูกฝังหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นแบบอย่างในวิถีปฏิบัติเป็นอย่างดี

2) กระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^๘ กล่าวว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิต จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาให้มีคุณภาพ เพราะมนุษย์เป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนาสิ่งต่างๆ ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องสร้างคนให้มีความรู้มีความสามารถมีทักษะพื้นฐานที่จำเป็น มีลักษณะนิสัยจิตใจที่ดีงาม มีความพร้อมที่จะต่อสู้เพื่อตนเองและสังคม มีความพร้อมที่จะประกอบงานอาชีพได้ การศึกษาพัฒนาคุณภาพชีวิตก็เพื่อที่จะให้ได้พัฒนาไปในทิศทางที่ถูกต้องเหมาะสม และเจริญยิ่งขึ้นไป จึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิตของคนเราก็คงประการหนึ่งที่น่าจะนอกเหนือจากปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิตให้มีคุณภาพ หลักการพัฒนาคุณภาพชีวิต จึงหมายถึง คุณงามความดีการกระทำความดี เพื่อสร้างสมคุณงามความดีต่าง ๆ ให้องกามไพบูลย์ สร้างความเจริญก้าวหน้าให้กับชีวิตตลอดจนถึงการทำมาหาเลี้ยงชีพและยังได้เอื้ออำนวยแก่การทำกิจต่างๆ ที่ดียิ่งๆ ขึ้นไป พร้อมกันนั้น ก็ยังเป็นการฝึกอบรมชีวิตด้านกาย และ

^๖ ผู้ใหญ่บ้าน, สัมภาษณ์ วันที่ 12 ตุลาคม 2558.

^๗ พระอธิการไตรณรงค์ วิฑฐโม เจ้าอาวาสวัดบ้านไร่ศิลาทอง, สัมภาษณ์ วันที่ 9 ตุลาคม 2558.

^๘ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต, ธรรมกับการพัฒนาชีวิต, (กรุงเทพมหานคร ธรรมสภา, 2556).

วาทะใจ ของบุคคลนั้นให้มีความพร้อมยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเน้นถึงความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางสังคม คือ การอยู่ร่วมกันด้วยดีระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ในสภาพที่เกื้อกูลกันสมาชิกแต่ละคน นอกจากจะสามารถดำรงตนอยู่ได้ด้วยดีแล้วยังมีโอกาสที่จะกระทำสิ่งดีงามหรือเข้าถึงสิ่งมีค่าสูงขึ้นไปอีกด้วย คุณภาพชีวิตแปลว่า ลักษณะของชีวิตที่มีคุณภาพ หรือคุณสมบัติของชีวิตที่ดี หรือสิ่งที่ทำให้ชีวิตมีคุณภาพหรือคุณสมบัติของชีวิตที่ดีหรือสิ่งที่ทำให้ชีวิตมีคุณภาพหมายถึงองค์ประกอบและลักษณะต่าง ๆ ที่แสดงถึงสภาพของชีวิตที่ดำรงอยู่ด้วยดี เป็นส่วนร่วมที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน สังคมและธรรมชาติมีความพร้อมและสามารถที่จะพัฒนาตัวเองให้เจริญงอกงามสู่ความสันติสุขและอิสรภาพสมบูรณ์

จากผลการสัมภาษณ์พบว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตมีลักษณะของการใช้ปัญญาด้วยหลักโยนิโสมนสิการที่เจ้าอาวาสวัด บ้านไร่ศิลาทอง พระอธิการไตรณรงค์ ฐิตธมโม กล่าวว่ “การฝึกให้ชาวบ้านได้รู้จักคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมีระบบ รู้จักคิดวิเคราะห์ ในแต่ละขั้นตอนที่มีความสำคัญก่อให้เกิดปัญญา รู้จักถูกผิด ซึ่งต้องมีการเตรียมพื้นฐานเพื่อพัฒนาตนเองในด้านคุณธรรม สำหรับการต่อยอดไปสู่ขั้นสูงจนถึงพระนิพานได้ต่อไป” ซึ่งนำหลักโยนิโสมนสิการประยุกต์ใช้กับชุมชน เป็นการคิดแบบหาเหตุผล และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชนเน้นการคิดแบบมุ่งให้เห็นถึงสถานะของตนเอง มองให้รู้เท่าทันของความเป็นไปในสิ่งทั้งหลายตามเหตุและผล กำหนดรู้ดีด้วยการมีสติอยู่ตลอดเวลา และพิจารณาให้เข้าถึงความสัมพันธ์ระหว่างหลักการกับความมุ่งหมายเพื่อให้ได้ผลว่า การกระทำนั้นไปเพื่ออะไร หรือหลักการนั้นกำหนดไปเพื่ออะไร นำไปสู่ผลหรือที่หมายใดเพื่อที่เมื่อได้ลงมือปฏิบัติจริงแล้วจะได้บรรลุผลสำเร็จได้โดยเน้นการยอมรับความจริงตามสิ่งนั้นทุกแง่ทุกด้านทั้งด้านดีและด้านเสีย ที่ต่อเนื่องกันเป็นระบบ ที่ยึดหลักแห่งคุณค่าแท้และคุณค่าเทียมในประโยชน์ของสิ่งทั้งหลายในแง่ความต้องการพื้นฐานของชีวิตโดยตรงหรือคุณค่าเทียมที่มนุษย์เสริมค่า พอกเสริม ด้วยวัตถุเพื่อสนองต่อกิเลสในความรู้สึกรู้สึกของตนเอง

ส่วนที่ 3 การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชน โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

3.1 การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนควรใช้หลักธรรมศีล 5

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า ศีล หลักความเป็นปกติหรือความเป็นธรรมชาติที่เป็นระเบียบของสังคมชุมชนที่เมืองปฏิบัติแล้วย่อมจะสามารถทำให้สังคมสงบร่มเย็น หนักแน่น ได้ การทำให้สังคมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยดีงาม รวมทั้งการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข องค์ประกอบการจัดระเบียบสังคมในทางสังคมวิทยาจะประกอบด้วย วัฒนธรรม โครงสร้างทางสังคม การขัดเกลาทางสังคม นิเวศวิทยา ครอบครัว ศาสนา เศรษฐกิจและการเมืองในทางพระพุทธศาสนา มีหลักคำสอนและหลักปฏิบัติในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคมและสะท้อนถึงเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนา ในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมมากที่สุดก็คือ คำสอนและหลักปฏิบัติในชั้น “ศีล” เพราะศีลเป็นระบบการควบคุมชีวิตด้านนอกเกี่ยวข้องด้วยการแสดงออกทางกาย วาจาเป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน การดำเนินกิจการต่าง ๆ ของหมู่ การจัดสภาพความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมให้เรียบร้อยและเกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ด้วยดีของหมู่ชนนั้น และแก่ความสุขแห่งสมาชิกทั้งปวงของหมู่ชน อันจะเอื้ออำนวยให้ทุกคนสามารถบำเพ็ญกิจการ

ที่ตึงงายยิ่งๆ ขึ้นไป ศิลป์พื้นฐานหรือขั้นต้นที่สุด คือศิลปะ 5 :ซึ่งการฝึกให้มีความประพฤติและความเป็นอยู่เป็นระเบียบแบบแผน หรือการบังคับควบคุมตนให้อยู่ในระเบียบแบบแผน รวมทั้งการใช้ระเบียบแบบแผนต่างๆ เป็นเครื่องจัดระเบียบความประพฤติ ความเป็นอยู่ของตนและกิจการของสังคม ระเบียบแบบแผน กฎเกณฑ์ ข้อบังคับต่างๆ ที่วางไว้เป็นหลักหรือเป็นมาตรฐานสำหรับใช้ฝึกคนหรือใช้บังคับควบคุมตนตลอดจนเป็นเครื่องจัดระเบียบความประพฤติ ความเป็นอยู่ของคนและกิจการของสังคมให้เรียบร้อยดีงาม ดังนั้น ความสำคัญในการรักษาศิลหรือปฏิบัติตามศิลปะ แยกออกเป็น 2 ด้าน คือ การฝึกหัดขัดเกลาตนเอง และการคำนึงถึงประโยชน์ของผู้อื่นหรือของสังคม

ชุมชนใช้หลักธรรมของศิลปะ 5 คือหลักธรรมที่ชุมชนบ้านไร่ศิลาทองได้ยึดถือนำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนด้วยการสนับสนุนของทางภาครัฐและกรมศาสนาและวัฒนธรรมได้ทำให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมเชิงปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น คุณศรีรัตน์ เขียวงาม^๔ ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า “กระบวนการที่มีส่วนร่วมควรส่งเสริมให้ทุกคนตระหนักถึงความเป็นส่วนรวมให้มากขึ้น” ซึ่งในวิถีดั้งเดิมก็ได้ปฏิบัติอยู่แล้วแต่ไม่ได้ถูกนำมาใช้ให้เป็นระบบและเกิดการสังเคราะห์ในวิถีการปฏิบัติ แต่เป็นรูปแบบและกระบวนการที่เป็นวิถีชาวบ้าน เช่น การสวดมนต์ไหว้พระ วัตรศิลปะ 5 ทุกคนก็ปฏิบัติอยู่เป็นประจำ ไม่เบียดเบียนกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข รักใคร่กลมเกลียว สามัคคีร่วมแรงร่วมใจกันลงมือปฏิบัติร่วมกัน โดยเฉพาะทาง อสม. ร่วมกับ สำนักงานกองทุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส). ได้จัดกิจกรรมลดต็มเหล้าในงานศพและงานบุญต่าง ๆ และแนวทางในการดำเนินชีวิต 3 ด้านคือ

1) สัมมาวาจา พูดความจริง เว้นการพูดสอดเสียด พูดคำสมาณสามัคคี พูดคำอ่อนหวาน สุภาพ รวมถึงการพูดที่ก่อให้เกิดประโยชน์

2) สัมมาภิมันตะ การเว้นการทำลายชีวิต และการกระทำที่ช่วยเหลือเกื้อกูล เว้นการนำเอาของผู้อื่น เว้นการประพฤติผิดในกาม

3) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพด้วยสัมมาชีพ ขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพที่สุจริต แนวทางการดำเนินชีวิตดังกล่าวถือเป็นวิธีการที่จะนำไปสู่ความสุขและความยั่งยืนที่ประกอบด้วย

(1) การไม่ทำบาปทั้งปวง ได้แก่ การงดเว้น การลด การละเลิกการทำบาปทั้งปวง เช่น การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติผิดในกาม การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การอยากได้สมบัติของผู้อื่น การผูกพยาบาทและความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม และการทำความชั่วอื่น ๆ ไม่มีจิตคิดร้ายต่อบุคคล ทรัพย์สิน และชีวิตของคนอื่นและสรรพสิ่ง

(2) การทำกุศลให้พร้อม ได้แก่ การทำความดีตามหลักกุศลเพื่อให้เกิดความองงามของชีวิต เช่น การไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่น การไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้มาเป็นของตน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การไม่พูดเท็จ การไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ พูดคำจริงคำอ่อนหวาน พูดคำให้เกิดความสามัคคีและพูดถูกกาลเทศะ การไม่โลภอยากได้ของผู้อื่นมีแต่คิดเสียสละการไม่ผูกพยาบาท ประกอบด้วยเมตตาและปรารถนาดีและมีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น

^๔ คุณศรีรัตน์ เขียวงาม, สัมภาษณ์ วันที่ 12 ตุลาคม 2558.

(3) การทำจิตให้ผ่องใส ได้แก่ การทำจิตของตนให้ผ่องใส สงบปราศจากนิวรณ์และเครื่องเศร้าหมองของจิต ไม่มีวเฒาในการบริโภคนิยม ความพยายาม ความขุ่นมัวของจิต ความล่งเลงสงสัย เมื่อบุคคลมีจิตที่ผ่องใสย่อมจะเบิกบานในชีวิต ทำงานด้วยความตั้งรู้^{๑๐}

กล่าวได้ว่า กระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยึดหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ก่อให้เกิดสันติสุข การอยู่ร่วมกันอย่างรู้รักสามัคคี การร่วมมือกันภายในชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง ชาวบ้านต่างให้ความเห็นและต้องการให้เกิดขึ้นภายในชุมชนอย่างแท้จริงตามพันธกิจและเป้าหมายของการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในหมู่บ้านโดยมีผู้นำทางด้านจิตวิญญาณและผู้นำชุมชนต่าง ๆ ที่ต่างให้ความร่วมมือและร่วมแรงร่วมใจกันเป็นอย่างดี

3.2 การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวพระพุทธศาสนามีความจำเป็นต่อการสร้างชุมชนยั่งยืน

จากสถานการณ์ของชุมชนพบว่า ปัญหาในด้านหนี้สิน รายรับไม่พอกับรายจ่าย ขาดการวางแผนในการใช้จ่าย ขาดวิสัยทัศน์ในการทำครกหิน มีต้นทุนสูง ส่งผลให้การตีมูลค่า การเสพยาเสพติดเพิ่มปริมาณมากขึ้นภายในชุมชน การมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการตีมูลค่า และใช้ยาเสพติด การนำหลักธรรมศีล 5 มาช่วยในด้านการครองตนนับเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งจากบทพิสูจน์ของการเข้าร่วมกิจกรรมลดเหล้าในงานต่าง ๆ ส่งผลให้คุณภาพชีวิต สุขภาพของคนในชุมชนดีขึ้นมาก คุณลุงศรีรัตน์ สายคร^{๑๑} ได้กล่าวว่า “การเป็นแบบอย่างที่ดี จะส่งผลให้ลูกหลานนำไปประพฤติปฏิบัติตามได้เป็นอย่างดี ซึ่งไม่ต้องไปโทษใคร หากลูกหลานไม่ดี ไม่เคารพพ่อแม่ ก็มีใช้ใครอื่น หรือแม้กระทั่งการคิดร้าย ทำร้ายผู้อื่นก็เปรียบได้กับว่า ตัวอย่างที่ดีมีค่ามากกว่าคำพูด”

ทั้งนี้การตื่นตัวของชาวบ้านชุมชนบ้านไร่ศิลาทองต่างเห็นถึงความสำคัญและลงมตีในการพัฒนาให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน จุดเน้นคือการเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มต่าง ๆ โดยมีผู้นำทางด้านจิตวิญญาณคือ เจ้าอาวาสวัดบ้านไร่ศิลาทองเป็นแกนนำหลัก ลงมือปฏิบัติร่วมกับผู้นำกลุ่มทุกคน เข้าถึงก่อให้เกิดการร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจ ของชาวบ้านจนสามารถก้าวกระโดดในเชิงพัฒนาได้อย่างสมบูรณ์แบบและเกิดประสิทธิภาพ คุณภาพอันเป็นแบบอย่างได้เป็นอย่างดี

จากสภาพปัญหาดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนให้ยั่งยืน โดยเฉพาะการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้ชุมชนได้รับรู้และการชักชวนให้สมาชิกของชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรม โดยการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งนั้น จะต้องมีการบริหารจัดการสิ่งต่างๆไม่ว่าจะเป็น การจัดการความรู้ องค์กรชุมชน ระบบความสัมพันธ์ กิจกรรมหรือการจัดการทรัพยากรชุมชน เป็นต้น โดยเป็นการจัดการเพื่อให้เกิดความรู้ ความดี ความสามารถ ความสามัคคีและความสำเร็จ เป็นชุมชนที่มีสมาชิกในชุมชนมคความสามัคคี มีความซื่อสัตย์ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีผู้นำที่มีคุณธรรม มีวิสัยทัศน์ และรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกในชุมชน สมาชิกในชุมชนมีโอกาสหาความรู้เพิ่มเติม มีอาชีพเลี้ยงครอบครัวได้ ครอบครัวมีความสุข รักใคร่ปรองดองกันอยู่พร้อมหน้า มีอาชีพ และมีสุขภาพที่แข็งแรง

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *จาริกบุญ จาริกธรรม*, (กรุงเทพมหานคร มูลนิธิพุทธธรรม, 2548) หน้า 132 140.

^{๑๑} คุณลุงศรีรัตน์ สายคร, สัมภาษณ์ วันที่ 12 ตุลาคม 2558.

นอกจากนี้สมาชิกในชุมชนสามารถร่วมกันแก้ปัญหาภายในชุมชนได้โดยการมีส่วนร่วม สอดคล้องกับแนวคิดความเป็นชุมชนที่ดีมีศักยภาพสูง ต้องมีองค์ประกอบ 3 ประการ^{๑๒} คือ

1) มีเรื่องจิตใจธรรมะหรือจิตวิญญาณ(spirituality) เป็นเรื่องของคุณธรรม คุณค่าการนึกถึงส่วนร่วม ลดความเห็นแก่ตัว ต้องมีความรักความเอื้ออาทรต่อการพัฒนาธรรมะให้สูงขึ้นเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการอยู่ร่วมกัน

2) มีการเรียนรู้ร่วมกันเป็นชุมชนของการเรียนรู้ (learning community) ที่สร้างปัญญาไปพร้อมๆกัน และต้องเป็นการเรียนรู้ร่วมกันในทางปฏิบัติ ซึ่งต้องอาศัยความเป็นมิตร และความรัก

3) มีการจัดการเป็นการจัดการให้มีการเรียนรู้ซึ่งเป็นปัญญาชนิดหนึ่งที่ทรงพลังมาก สามารถจัดการทำสิ่งเป็นไปไม่ได้ให้เป็นไปได้ เช่น การใช้กระบวนการที่ใช้ความรู้ไปสร้างความรู้ที่จุดต่างๆให้เชื่อมโยงให้เป็นประโยชน์และปรับปรุงแก้ไขปัญหา เข้าถึงความ เป็นชุมชนที่มีระบบเชื่อมโยงสิ่งต่างๆเข้าด้วยทั้งด้านจิตใจ การเรียนรู้ และระบบการจัดการ

3.3 การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวพระพุทธศาสนาควรใช้กับชุมชนประเภทใดอย่างไร และควรมีการประยุกต์ใช้กระบวนการพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชนอย่างไรหรือไม่

จากประเด็นคำถามวิจัยดังกล่าว ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์พบว่า “ชุมชนที่มีขนาดเล็ก และขนาดกลางซึ่งมีวิถีของการปฏิบัติ การดำรงชีวิตที่มีการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน โดยแต่ละครอบครัว เป็นเหมือนครอบครัวเดียวกันที่มาจากต้นตระกูลเดียวกัน มีความผูกพันทางชาติพันธุ์ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นลูกหลานเดียวกันจึงทำให้เกิดความกลมเกลียว ร่วมมือร่วมใจในการพัฒนาเพื่อส่วนรวมซึ่งทุกคนเป็นดั่งพี่น้อง คอยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน คอยดูแลใส่ใจ ก่อให้เกิดความรักใคร่สามัคคีปรองดองในชุมชนเดียวกัน”^{๑๓} ประเด็นดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงของชุมชนและสังคมอาจเกิดขึ้นจากปัจจัยสภาพแวดล้อมหลายประการ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนที่ว่า ขั้นตอนการสร้างเพื่อให้ชุมชนเข้มแข็งขึ้นอยู่กับทางเลือกของชุมชนในการที่จะปรับตัวเข้าสู่การที่จะปรับตัวเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงนั้น เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนั้นมีความเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในมิติที่หลากหลาย คือ ทางเลือกของชุมชนท้องถิ่น ที่จะสร้างความเข้มแข็ง ซึ่งมีความหลากหลาย โดยชุมชนเลือกที่จะสร้างความเข้มแข็งในลักษณะต่างๆกัน ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของทุนทางสังคม และทุนทางเศรษฐกิจ ที่ชุมชนได้สร้างสรรค์และสะสมแต่เดิม ระบบความรู้หรือภูมิปัญญาที่เคยอยู่ในชุมชนเป็นสิ่งที่มีความค่า แต่สภาพสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป^{๑๔}

^{๑๒} ประเวศ วะสี, ชุมชนเข้มแข็งทุนทางสังคมของไทย หนังสือชุดชุมชนเข้มแข็งลำดับที่ 1 (กรุงเทพมหานคร:สำนักงานกองทุนเพื่อสังคมและธนาคารออมสิน,2541) หน้า 34-37

^{๑๓} พระอธิการไตรณรงค์ ฐิตธมโม เจ้าอาวาสวัดบ้านไร่ศิลาทอง, สัมภาษณ์ วันที่ 9 ตุลาคม 2558.

^{๑๔} อนรรักษ์ ปัญญาวัฒน์, การศึกษาชุมชนเชิงพหุลักษณะ บทเรียนจากวิจัยภาคสนาม, (กรุงเทพมหานคร:โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข(สรส), 2548), หน้า 39.

การนำไปประยุกต์ทุกคนต้องตระหนักถึงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ไม่เห็นแก่ตัว หากไม่ใช่พี่น้องก็คิดให้เหมือนเป็นญาติเดียวกัน ลดความขัดแย้ง ความเห็นแก่ตัว รวมตัวกันแบบมีส่วนร่วมในทุกกิจกรรม ยึดหลักของศีลธรรมอันดี ในหลักยึด “คิดดี ทำดี พูดดี” เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับลูกหลานสืบต่อไป พหุการธรรม 4^{๑๕} คือ ธรรมมีอุปการะมาก เป็นเครื่องช่วยให้สามารถสร้างสมความดีอื่น ๆ ทุกอย่าง และช่วยให้ประสบความสำเร็จก้าวหน้าในชีวิต ซึ่งจะนำมาใช้ในการวัดคุณภาพชีวิตว่ามีการพัฒนากาย ศีล จิตและปัญญา เพื่อนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีแล้วหรือยัง สอดคล้องกับหลักธรรมพหุการธรรม 4 ประกอบด้วย

1) ปฏิรูปเทสวาสะ การอยู่ในถิ่นที่ดี มีสิ่งแวดล้อมเหมาะสม เป็นสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการดำเนินชีวิต เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตของตนเอง มีความสงบ สามารถปฏิบัติธรรมได้

2) สัมปยุตตสัมมาปฏิบัติ: การสมาคมกับสัตบุรุษ สัตบุรุษ คือคนดีหรือคนสงบ เหมือนดังเช่นคำกล่าวที่ว่า “คบคนพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล” การที่มีเพื่อนที่ดีก็เป็นตัวชีวิตอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในวัยรุ่นเพื่อนถือว่ามีอิทธิพลต่อเราในการตัดสินใจหรือทำสิ่งต่างๆ

3) อุตตสัมมาปฏิบัติ การตั้งตนไว้ชอบ ตั้งจิตมุ่งหมายนำตนไปถูกทาง คือ การตั้งตนให้อยู่ในศีลธรรม ดำเนินชีวิตไปในทางที่ดีมีเป้าหมายชัดเจน มีเส้นทางเดินที่มั่นคง มีแบบอย่างที่ถูกต้อง ไม่ตั้งตนไว้ในทางที่ผิด คือ เว้นจากการประพฤติทุจริต ให้ดำรงมั่นอยู่ในคุณธรรมนั่นเอง

4) ปุพเพกตปุญญตา ความเป็นผู้ได้ทำความดีไว้ก่อนแล้วการทำความดีไม่ว่าจะเป็นการทำบุญ ตักบาตร การไหว้พระหรือนั่งสมาธิ ล้วนเป็นการประพฤติในทางที่ดีทั้งนั้น นอกจากนี้เรายังทำความดีได้อีกหลายอย่าง เช่นการช่วยเหลือผู้อื่น การให้กำลังใจคน การเคารพผู้ใหญ่

ลักษณะการร่วมมืออย่างมีส่วนร่วมเป็นจุดแข็งของชุมชนนี้ กล่าว คือ ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการตัดสินใจแก้ปัญหาพร้อมกัน การทำงานร่วมกัน ทำกิจกรรมร่วมกันไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมเพื่อส่วนรวมหรือกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา มีความเกื้อกูลกัน อาศัยความร่วมมือ บนพื้นฐานคุณธรรมบนหลักศีล 5 โดยหลักการอยู่ร่วมกันตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นปัจจัยให้เกิดสันติสุขในชุมชนอย่างยั่งยืน

ส่วนที่ 4 การนำหลักธรรมพุทธศาสนาไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนใน ด้านร่างกาย (กายภาวนา) ด้านศีล ด้านจิต และด้านปัญญา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) ได้แสดงทัศนะว่า คุณภาพชีวิตในศาสนาพุทธนั้น จะต้องมีการพัฒนาทั้ง 4 ด้านได้แก่

1) การพัฒนากาย (กายภาวนา) คือ การพัฒนาอินทรีย์ 6 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งเป็นสิ่งเชื่อมต่อกับอารมณ์ทั้ง 6 ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อารมณ์ที่ใจรับรู้ การพัฒนาอินทรีย์ 6 มีวัตถุประสงค์เพื่อฝึกฝนในด้านการใช้งาน คือทำให้อินทรีย์เหล่านั้น มีความละเอียด มีความคล่องแคล่ว มีความชัดเจน ฝึกฝนในด้านการเลือกสิ่งที่มีคุณค่า และมีประโยชน์มากที่สุด ขณะเดียวกันก็มีวิธีหลีกเลี่ยงจากสิ่งที่เป็นภัย เป็นโทษหรือสิ่งไม่ดีต่างๆ ไม่ให้ทะลักเข้ามาสู่อินทรีย์ โดยมีใจเป็นตัวรับรู้ทั้งหมด

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (ออนไลน์) แหล่งที่มา http://www.84000.org/tipitaka/dic/d_item.php?i=140 สืบค้น วันที่ 13 ตุลาคม 2559.

2). การพัฒนาศีล (ศีลภาวนา) คือ การฝึกฝนด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ความสุจริตทางกายและวาจา โดยการอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี มีความเกื้อกูล พึ่งพาอาศัยกัน ไม่เบียดเบียน ไม่ทำลายกัน เพื่อให้บุคคลสามารถอยู่ร่วมกับคนในสังคมได้อย่างปกติสุข

3). การพัฒนาจิต (จิตภาวนา) คือ การฝึกฝนด้านคุณภาพของจิต การฝึกจิตใจให้เข้มแข็ง มั่นคง แน่วแน่ ควบคุมตนได้ดี มีสมาธิ มีกำลังใจสูง ให้เป็นจิตที่สงบ ผ่องใส ปราศจากสิ่งรบกวน หรือทำให้เศร้าหมอง โดยเฉพาะการใช้ปัญญาอย่างลึกซึ้ง และตรงตามความเป็นจริง

4). การพัฒนาด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) คือ การฝึกปรือปัญญาให้เกิดความรู้ ความเข้าใจสรรพสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง จนกระทั่งหลุดพ้น มีจิตใจเป็นอิสระ ผ่องใส เบิกบานโดยสมบูรณ์ เมื่อปัญญาที่บริสุทธิ์รู้เห็นตามเป็นจริงนี้เกิดขึ้นแล้ว ก็จะช่วยให้จิตนั้น สงบ มั่นคง บริสุทธิ์ ผ่องใสยิ่งขึ้น^{๑๖}

จากผลการสัมภาษณ์พบว่า “การรักษาศีล ทำสมาธิและการเจริญปัญญาโดยใช้ความเพียงสละกตใจไม่ทำให้สร้างบาปนำความเดือดร้อน ทุกข์ภัยมาให้ตนเอง เป็นการฝึกระเบียบวินัยให้กับตนเองให้อยู่ภายใต้กรอบของบรรทัดฐาน ความรับผิดชอบต่อตนเองไม่ทำอะไรตามอารมณ์ชอบดเว้นความประพฤติที่ไม่ดี ทั้งกาย วาจา และใจ การสร้างสมาธิเป็นการสร้างความเพียร วิริยะ เพื่อทำจิตใจให้พ้นจากอารมณ์กิเลส ให้สามารถควบคุมยับยั้งตนเองได้”^{๑๗} “ศีลคือความประพฤติปฏิบัติที่ดีทางกาย สมาธิคือการประพฤติปฏิบัติที่ดีทางจิต มีความจำเป็นและสำคัญต่อชีวิต รู้จักการกำจัดกิเลส ทำให้ชีวิตดำเนินต่อไปอย่างราบรื่นให้ผลทางธรรมะ โดยแยกแยะเป้าหมายของชีวิตไม่ต้องการวัตถุสิ่งของมาปรนเปรอตนเองจนเกิดปัญหาภายนอก ดังนั้นจึงควรนำหลักยึดทางด้านปัญญาเพื่อนำมาควบคุมตนเองและเอาชนะตนเองให้ได้ซึ่งเป็นเป้าหมายความสุขแบบที่เป็นความสงบซึ่งตรงกับความคิดในเรื่องของเศรษฐกิจพอเพียงโครงการในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว”^{๑๘}

จากผลการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน^{๑๙} พบว่าสิ่งแวดล้อมสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยในชุมชนแบบอย่างที่จะชักจูงในการทำกิจกรรมในชุมชน “สิ่งแวดล้อมก็เป็นปัจจัยหนึ่งในการทำมาดี หรือปฏิบัติธรรม รวมถึงแหล่งอบายมุขต่างๆ ที่อยู่รอบบริเวณบ้าน หากมีก็อาจจะชักจูงเราให้ไปในทางที่ไม่ดีได้ ชุมชนที่นี้จะมีการถอยที่ถ้อยอาศัยกัน ชักชวนหรือแนะนำในสิ่งที่ดีๆให้กับเรา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทำอาชีพ ปัญหาลูกหลาน ชาวบ้านก็มาพูดคุย แลกเปลี่ยนกัน เจ้าอาวาสก็เป็นศูนย์รวมจิตใจที่คอยแก้ปัญหาาร่วมกัน”

จากกาผลวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพข้างต้นจะเห็นวิถีปฏิบัติของชุมชนที่มีผู้นำทางจิตวิญญาณและสมาชิกในชุมชนร่วมกันพัฒนาชุมชนแบบยั่งยืนบน วิถีการดำรงชีวิตอย่างสันติสุขโดยให้หลักยึดในรูปแบบของการยึดมั่นในศีลธรรมอันดีโดยมีการจัดการระบบใน 5 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการศึกษา ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสุขภาพอนามัย นอกจากนี้แล้วได้นำหลักธรรมทาง

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต),. **สภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ**.พิมพ์ครั้งที่ 6 .กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหพันธ์ดั่งแอนด์พับลิชชิง, 2551.

^{๑๗} พระอธิการไตรธรรมงค์ วิฑูรย์โม เจ้าอาวาสวัดบ้านไร่ศิลาทอง, สัมภาษณ์ วันที่ 9 ตุลาคม 2558.

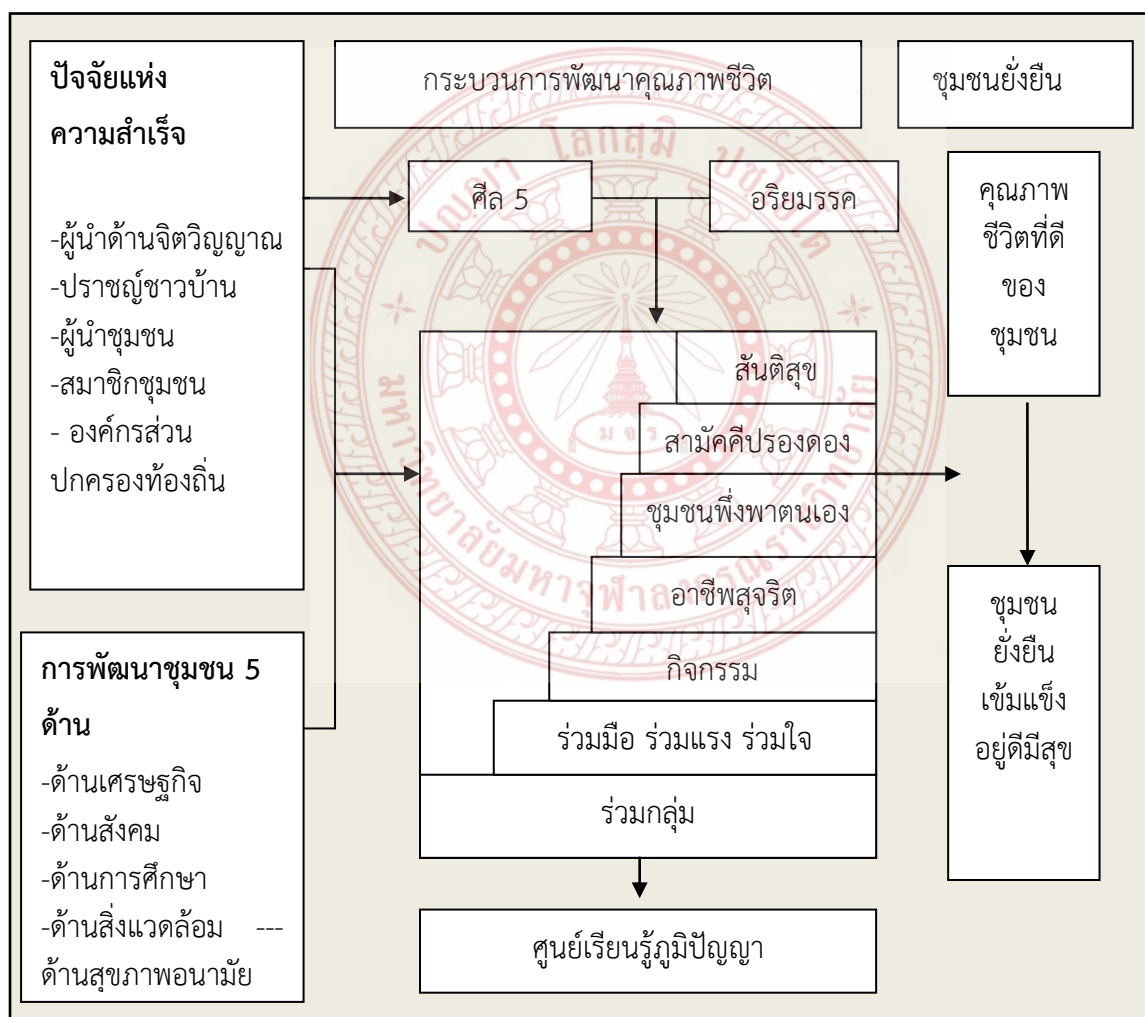
^{๑๘} คุณลุงศรีรัตน์ สายศร, สัมภาษณ์ วันที่ 12 ตุลาคม 2558

^{๑๙} ผู้ใหญ่บ้าน สัมภาษณ์ วันที่ 9 ตุลาคม 2558.

พระพุทธศาสนาปรับเปลี่ยนใช้ในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะการน้อมนำหลักศีล 5 มาใช้ในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง มีการอยู่ร่วมกันด้วยดี ในสภาพที่เกื้อกูลกัน สมาชิกแต่ละคนนอกจากจะสามารถดำรงตนอยู่ได้ด้วยดีแล้ว ยังมีโอกาสที่จะกระทำสิ่งดีงามหรือเข้าถึงสิ่งมีค่าสูงขึ้นไปอีกด้วย คุณภาพชีวิตที่องค์ประกอบและลักษณะต่าง ๆ ที่แสดงถึงสภาพของชีวิตที่ดีงามอยู่ด้วยดี เป็นส่วนร่วมที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน สังคมและธรรมชาติดีความพร้อมและสามารถที่จะพัฒนาตัวเองให้เจริญงอกงามสู่ความสันติสุขและความเข้มแข็งของชุมชนแบบยั่งยืน

5.2 ผลวิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา

จากผลวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพดังกล่าว ผู้วิจัยได้วิเคราะห์เป็นรูปแบบความเชื่อมโยงของการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชน มีปัจจัยคน กระบวนการ และผลลัพธ์ คือ การพัฒนาคุณภาพอย่างยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนา เป็นรูปแบบแผนภาพ ดังนี้

แผนภาพ 4.1 แสดง รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทาง
พระพุทธศาสนา

จากแผนภาพสรุปได้ว่า การศึกษาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนาของ บ้านไร่ศิลาทองนั้น ผู้วิจัยพบว่า ชาวบ้านในชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง ต่างเห็นถึงความสำคัญในการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนกันเป็นอย่างดี โดยมีการร่วมแรงร่วมใจ ร่วมมือกันในการนำหลักธรรมโดยเฉพาะหลักธรรมของศีล 5 และอริยมรรค 8 ไปสู่การลงมือปฏิบัติของการรักษาศีลอย่างเคร่งครัด โดยมีการพัฒนาทางด้านจิตใจ มีผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ สร้างทัศนคติในทางที่ดีให้กับคนในชุมชน ซึ่งการดำรงชีวิตบนพื้นฐานวัฒนธรรมประเพณีอันดี โดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง ลด ละ เลิก อบายมุขภายในชุมชนส่งผลให้ปัญหาทางด้านยาเสพติดได้รับการแก้ไขไปในทิศทางที่ดีขึ้น การจัดการกรรมลดเหล้าในงานศพ งานบุญก็ส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวบ้านมีความสุข สงบ สันติ ลดความขัดแย้งซึ่งเป็นกิจกรรมที่ได้รับความร่วมมือโดยเฉพาะผู้นำชุมชนตลอดจนถึงปราชญ์ชาวบ้านที่ทุกคนให้การยอมรับเป็นแบบอย่างที่ดี และสามารถนำความสุขสงบ รมเย็นมาสู่ชุมชนบ้านไร่ศิลาทองได้เป็นอย่างดีและเป็นแบบอย่างที่ดีของชุมชนอื่น ๆ บริบทของชุมชนบ้านไร่ศิลาทองมีสภาพแวดล้อมที่ดี

นอกจากผู้นำทั้งทางด้านจิตวิญญาณและปราชญ์ชาวบ้านร่วมมือกับผู้นำชุมชนทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในด้านการพัฒนาอาชีพ การสืบสานวัฒนธรรมทางประเพณี เกิดความสามัคคี รวมกลุ่มกันในการประกอบอาชีพ และศูนย์ฝึกอาชีพ สำหรับคนในชุมชนทุกช่วงวัย ในด้านการเกษตรมีการจัดตั้งโรงเรียนชาวนา (ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญา) การพัฒนาชุมชนหมู่บ้านไร่ศิลาทอง เห็นความสำคัญของการพัฒนาตนให้สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตอย่างสันติสุขโดยให้หลักยึดในรูปแบบของการยึดมั่นในศีลธรรมอันดีโดยมีการจัดการระบบใน 5 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการศึกษา ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสุขภาพอนามัย แนวทางปฏิบัติในชุมชนที่ชัดเจนในการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาพัฒนาคุณภาพชีวิต ส่งเสริมทางด้านทางด้านคุณธรรม จริยธรรม โดยการน้อมนำเอาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตโดยยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นควบคู่กับความเจริญทางวัตถุ

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา” มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา 3) เพื่อศึกษาเสนอแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา

รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยทำการศึกษาเชิงเอกสารกับการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) แล้ววิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลโดยการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation technique) และนำเสนอผลการวิจัยโดยวิธีการอภิปรายพรรณนา

พื้นที่ในการศึกษา ครั้งนี้ คือ ศึกษาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านชุมชนในเขตภาคเหนือ จังหวัดลำปาง โดยการศึกษาในชุมชนบ้านไร่สีลาทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง มีพระอธิการ ไตรณรงค์ ฐิตธมโม เป็นเจ้าอาวาสวัด บ้านไร่สีลาทอง

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในการศึกษาวิจัยนี้ผู้วิจัยกำหนดวิธีการไว้ 3 วิธีคือ 1) สัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 7 คน 2) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) 1 กลุ่ม รวม 23 คน ในประเด็นศึกษาที่เฉพาะเจาะจง 3) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนาความ (Descriptive Interpretation) เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนาด้วยการเก็บข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) โดยทำการศึกษาค้นคว้าและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารต่างๆ เช่น หนังสือ เอกสารทางวิชาการ บทความงานวิจัย วิทยานิพนธ์และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงคัดเลือกมาจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก และในนี้ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

เครื่องมือในการวิจัย

1) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structure In-dept Interview) เพื่อศึกษาการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชีวิตของชุมชนอย่างยั่งยืน

2) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ซึ่งผู้วิจัยใช้รูปแบบการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จะเข้าไปในลักษณะของการประชุมกลุ่มเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงและข้อมูลตรงตามที่กำหนดไว้ หรือเป็นข้อค้นพบใหม่ ซึ่งเกิดจากการสนทนา โดยมีประเด็นปัญหาที่

เจาะจงกับกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งกลุ่มตัวอย่างดังกล่าวได้รับการคัดเลือกตามเกณฑ์ที่กำหนดเรียบร้อยแล้ว ดังนั้น การจัดกลุ่มสนทนาเฉพาะ (Focus Group Discussion) จึงเป็นไปในลักษณะของการสนทนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

3) การสร้างเครื่องมือการวิจัย ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาคุณภาพ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่หนุนเสริมเป็นแนวทางในการพัฒนาชีวิตอย่างยั่งยืน และนำไปสู่การปฏิบัติได้จริงทุกโอกาสตามหลักอภิปรัชญาที่สามารถพิสูจน์ได้ตลอดเวลา แล้วนำมาร่างข้อคำถามที่จะใช้ในการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม ปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์ ต่อจากนั้นนำแบบสัมภาษณ์และข้อคำถามในการสนทนากลุ่มมาปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้องสมบูรณ์และนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูล

4) การศึกษาในภาคสนาม (Field Study)

สำหรับการศึกษาภาคสนามผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตการณ์ดำเนินชีวิตของชุมชนแบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยเข้าฝังตัวอยู่ในชุมชนในช่วงระยะเวลาหนึ่งเพื่อทราบถึงแนวคิด บทบาท ความสัมพันธ์ และรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของประชาชนที่ได้ดำเนินชีวิตตามแนวทางพระพุทธศาสนา

การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

1) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารเนื้อหา (Content Analysis) นำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา

2) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (Interview) และการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล ด้วยวิธีการพรรณนาความ (Descriptive Interpretation) โดยนำข้อมูลมาเรียบเรียงและจำแนกอย่างเป็นระบบ จากนั้นนำมาตีความหมาย เชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุปจากข้อมูลต่างๆ ที่รวบรวมได้ โดยทำไปพร้อมๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งนี้เพื่อจะได้ศึกษาประเด็นต่างๆ ได้ลึกซึ้ง เมื่อประเด็นใดวิเคราะห์แล้วไม่มีความชัดเจนก็จะตามไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นต่างๆ เหล่านั้น เพื่อตอบคำถามหลักตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อมูลเชิงคุณภาพได้นำมาวิเคราะห์เพื่อหาความเชื่อมโยง ความสัมพันธ์เชิงทฤษฎี

3) การวิเคราะห์ผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยใช้วิธีการประมวลความคิดของของผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งหมดแล้วยึดหลักในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลประกอบด้วยกระบวนการดังต่อไปนี้

- (1) Concept กำหนดมโนทัศน์ สร้างแนวคิดเพื่อการวิเคราะห์
- (2) Content รวบรวมเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย
- (3) Classification วิเคราะห์จำแนกกลุ่มข้อมูล
- (4) Category จัดหมวดหมู่ข้อมูลที่ได้ให้เป็นระบบ

5.1 สรุปผลวิจัย

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยขอสรุปผลการศึกษิตตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้การวิจัย ดังนี้

1. การศึกษาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนาของบ้านไร่ศิลาทองนั้น ผู้วิจัยพบว่า ชาวบ้านในชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง ต่างเห็นถึงความสำคัญในการรวมกลุ่มเพื่อ

พัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนกันเป็นอย่างดี โดยมีการร่วมแรง ร่วมใจ ร่วมมือกันในการนำหลักธรรมโดยเฉพาะหลักธรรมของศีล 5 ไปสู่การลงมือปฏิบัติของการรักษาศีลอย่างเคร่งครัด โดยมีการพัฒนาทางด้านจิตใจ มีผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ สร้างทัศนคติในทางที่ดีให้กับคนในชุมชน ซึ่งการดำรงชีวิตบนพื้นฐานวัฒนธรรมประเพณีอันดี โดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง ลด ละ เลิก อบายมุขภายในชุมชนส่งผลให้ปัญหาทางด้านยาเสพติดได้รับการแก้ไขไปในทิศทางที่ดีขึ้น การจัดกิจกรรมลดเหล้าในงานศพ งานบุญก็ส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวบ้านมีความสุข สงบ สันติ ลดความขัดแย้งซึ่งเป็นกิจกรรมที่ได้รับความร่วมมือโดยเฉพาะผู้นำชุมชนตลอดจนถึงปราชญ์ชาวบ้านที่ทุกคนให้การยอมรับเป็นแบบอย่างที่ดี และสามารถนำความสุขสงบ รมเย็นมาสู่ชุมชนบ้านไร่ศิลาทองได้เป็นอย่างดีและเป็นแบบอย่างที่ดีของชุมชนอื่น ๆ

ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับการฝึกตนตามหลักของไตรสิกขา ในแง่ของการพัฒนาตนเองสูงสุด ศีลเป็นเหตุให้พัฒนาตนเองจนถึงขั้นวิมุตติหลุดพ้น ทำให้เกิดสภาพความเป็นอยู่ที่เกื้อกูลแก่การปฏิบัติกิจต่าง ๆ เพื่อเข้าถึงจุดหมายที่ตั้งงามโดยลำดับ ไปจนถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิต ในกัมมัฏฐาน กล่าวถึงสาระสำคัญของกุศลศีล ว่าสามารถเป็นเหตุให้ดับทุกข์ได้ โดยพระอานนที่ได้อุทลถามพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับผลแห่งศีลที่เป็นกุศล และพระองค์ได้ตรัสตอบว่าศีลที่เป็นกุศล ทำให้สามารถดับทุกข์ได้ มีลำดับการพัฒนา ได้แก่ ศีลที่เป็นกุศล เป็นเหตุให้เกิดอวิปปฏิสาร (ความไม่เดือดร้อนใจ) อวิปปฏิสาร เป็นเหตุให้เกิดปราโมทย์ ปราโมทย์ เป็นเหตุให้เกิดปีติ ปีติ เป็นเหตุให้เกิดปัสสัทธิ ปัสสัทธิ เป็นเหตุให้เกิดสุข สุข เป็นเหตุให้เกิดสมาธิ สมาธิ เป็นเหตุให้เกิดญาณทัสสนะ ยถาภูตญาณทัสสนะ เป็นเหตุให้เกิดนิพพิทาและวิราคะ นิพพิทาและวิราคะ เป็นเหตุให้เกิดวิมุตติญาณทัสสนะ วิมุตติญาณทัสสนะ เป็นธรรมสูงสุด

ดังนั้น ชุมชนบ้านไร่ศิลาทองได้ดำเนินการนำเอาหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาประพฤติปฏิบัติจนก้าวไปสู่ความสำเร็จอันเป็นแบบอย่างและได้รับการยกย่องจากคณะสงฆ์และสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดลำปาง โดยมีการตรวจเยี่ยมจากคณะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมที่ให้ความสำคัญต่อความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนของบ้านไร่ศิลาทอง

2) การศึกษารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนาของชุมชนบ้านไร่ศิลาทองที่น้อมนำแนวทางในการปฏิบัติ การดำรงตนตามหลักศีล 5 ที่เป็นหลักยึดในการปฏิบัติของอุบาสก อุบาสิกา ที่มีวิถีของชาวพุทธอย่างแท้จริงและยั่งยืน คือการรักษากายอันบริสุทธิ์ การสำรวมวาจา ควบคุมอารมณ์ให้เกิดการเบียดเบียนใคร โดยเฉพาะคำพูดที่สื่อเจตนาร้ายต่อผู้อื่น ตลอดจนถึงการคิดดี ทำดี พูดดี ประรณนาดีต่อผู้อื่นอยู่เสมอด้วยใจอันบริสุทธิ์ ตระหนักรู้ถึงการรู้คิดอย่างมีสติด้วยใช้หลักของการอยู่กับปัจจุบันทุกขณะจิต มีความสุขอยู่กับการทำงานร่วมกัน สร้างสันติสุขภายในชุมชนด้วยการสร้างสุขโดยการประพฤติทางกาย วาจา และใจ จากการน้อมนำของผู้นำจิตวิญญาณเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้และปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบด้วยหลักคิดแบบอาณาปานสติที่ไม่ก่อให้เกิดปัญหา หรือความทุกข์ที่ก่อให้เกิดกับตนเองและผู้อื่น

ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับที่ได้ศึกษา การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยหลักของ อริยมรรคที่เป็นระบบปฏิบัติที่มุ่งในแง่เนื้อหา มีการแจกแจงองค์ประกอบ จัดลำดับองค์ธรรม ตามความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบเหล่านั้นนั่นคือ เริ่มแรกของการปฏิบัติธรรมต้องมีความเข้าใจและความเชื่อถือที่ถูกต้องในสิ่งที่จะปฏิบัติเสียก่อน ที่การฝึกฝนตนในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีวะ ที่กล่าวโดยรวมเรียกว่า อธิศีลสิกขา หรือเรียกกันสั้น ๆ ว่า ศีล วิธีแก้ปัญหาโดยวิธีนี้ เป็นวิธีของอารยชนระดับพื้นฐานที่เป็นการดำเนินชีวิตสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ ที่มีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ

สัมมาวาจา เจรจาชอบ หมายถึง การพูดหรือเจรจาชอบ มี 4 ประการ คือ ละมูสาวาท คือ เว้นการพูดเท็จ ขณะเดียวกันให้พูดคำจริง เรียกว่า สัจจวาจา ละปิสฺสุณาวาจา คือ เว้นการพูดส่อเสียด ขณะเดียวกันให้พูดคำสมานสามัคคี เรียกว่า สมัคคกรณีวาจา ละมรฺสุสาวาจา คือ เว้นจากพูดคำหยาบคาย ขณะเดียวกันก็ให้พูดแต่คำอ่อนหวานสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ที่เรียกว่า สันทวาจา ละสัมผັปปลาปะ คือ เว้นการพูดเพ้อเจ้อ เหลวไหล ไร้สาระ

สัมมากัมมันตะ การงานชอบ คือ การกระทำชอบมี 3 ประการ ได้แก่ การละจากปาณาติบาต หมายถึง เว้นการทำลายชีวิตทั้งคนและสัตว์ทุกจำพวก ขณะเดียวกันก็ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่กัน ละอหิงสาทาน คือ เว้นการเอาทรัพย์สินสมบัติ สิ่งของคนอื่นที่ไม่อนุญาต หรือ ไม่ได้มีเจตนาที่จะให้ ขณะเดียวกัน ก็ควรจะบริจาคทรัพย์ให้ทานตามโอกาส และฐานะ ละกาเมสุมิฉฉาจาจา คือ เว้นความประพฤติดมิดในกาม หมายถึง ไม่ล่วงเกินในสามี ภรรยาอันเป็นที่รักยิ่งของคนอื่น ขณะเดียวกันก็ประพฤติ สันโดษ คือ พอใจในคู่ครองของตนเองเท่านั้น

สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ ละมิจฉาชีพ เลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาชีพ ขณะเดียวกันก็มีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ การงาน หน้าที่อันสุจริต เช่นทำงานไม่ให้อากุล หมายถึง ไม่ค่างาน ไม่ผิดผ่อนงานไม่จับจดงาน ไม่ยุ่งเหยิงสับสน เป็นต้น

สรุปได้ว่าชุมชนหมู่บ้านไร่ศิลาทองให้หลักยึดในรูปแบบอริยมรรคและการคิดแบบโยนิโสมนสิการที่มีผู้นำทางจิตวิญญาณ และผู้นำหมู่และการรวมกลุ่มของชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง ได้ร่วมแรงรวมใจในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนโดยจัดตั้งกลุ่มที่ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเอง ต่อผู้อื่น ต่อชุมชนตลอดจนถึงต่อสังคม ประเทศชาติ จากการเป็นแบบอย่างที่ดีต่อชนรุ่นหลังเพื่อพัฒนาต่อยอดให้เกิดความยั่งยืนสืบต่อไป

3) การศึกษาเสนอแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนาของชุมชนบ้านไร่ศิลาทองปรากฏว่ามีมิติทางสังคมของชุมชนมีพื้นฐานความผูกพันกันในชาติพันธุ์ ทำให้มีความรู้สึกเปรียบเสมือนเป็นญาติเดียวกัน เกิดพลังกลุ่มในการร่วมมือกันในด้านต่าง ๆ ซึ่งเกิดเป็นมิติทางสังคมภายในชุมชนรูปแบบการดำเนินชีวิตในด้านการประกอบอาชีพ ได้แก่ กลุ่มแกะสลักหินครก กลุ่มออมทรัพย์และกองทุน กลุ่มผลิตผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่ กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กลุ่มหมู่บ้านปลอดขยะ กลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรม กลุ่มพืชผักสวนครัวปลอดสารพิษ กลุ่มจักรสารชมรมผู้สูงอายุบ้านไร่ศิลาทอง กลุ่มการดูแลสุขภาพด้วยการออกกำลังกาย อันเป็นมิติอันดีที่ชุมชนสามารถ

รวมตัวกันเพื่อสร้างสรรค์สิ่งดีงาม ตลอดจนถึงการมองอนาคตเพื่อลูกหลานส่งผลให้เกิดความปองดอง
 สมานฉันท์สร้างความมั่นคงปลอดภัยอันก่อให้เกิดประโยชน์สุขของบ้านไรศิลาทอง

ด้วยหลักการของสัมมาอาชีวะนั้น พึงเข้าใจว่าเป็นการแสวงหาทรัพย์แล้วใช้สอยทรัพย์นั้น
 โดยชอบธรรม ตั้งแต่ปัจจัย 4 อันเป็นพื้นฐานในการครองชีพ และผลตอบแทนในด้านจิตใจด้วย ไม่ใช่
 ทำงานเพื่อวัตถุหรือเพียงเพื่อได้ทรัพย์มาเท่านั้น มีประเด็นควรพิจารณา ดังต่อไปนี้

1) มุ่งให้คนมีปัจจัย 4 ที่พอเพียงที่จะเป็นอยู่ได้ แต่ไม่ได้มุ่งว่าจะมีมากหรือน้อย คือ มุ่งให้
 คนทำงานเป็นมากกว่าจะมานั่งนับทรัพย์สิน ซึ่งเป็นผลของการทำงานอีกต่อหนึ่ง มิใช่เป้าหมายของ
 พระพุทธศาสนา

2) ความสมบูรณ์ด้วยทรัพย์ มิใช่จุดมุ่งหมายแสวงหา แต่เป็นเพียงสิ่งเป็นอุปการะแก่การ
 ดำรงชีวิต อันเนื่องมาจากศีลเป็นตัวผลิตให้ ด้วยการทำงานสุจริตนั้น จุดมุ่งหมายจริง ๆ ก็คือ ต้องการ
 ให้เกิดการพัฒนาด้านจิตใจและปัญญา มากกว่ามาประกอบอาชีพเพื่อหาทรัพย์มาบำรุงตนฝ่ายเดียว
 แต่ทรัพย์ภายในอย่างอื่นต้องแสวงหาเพิ่มด้วยเช่นกัน

3) สัมมาชีพ มิได้หมายถึง มีหน้าที่ในการใช้แรงงาน เพื่อให้เกิดทรัพย์สินสมบัติเท่านั้น แต่
 ยังหมายถึง การทำหน้าที่ การดำรงตำแหน่ง การมีคุณธรรม ศีลธรรมในหน้าที่ กิจการงานของตนเอง

4) สัมมาอาชีวะโดยทางธรรม หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานกับอาชีวะและ
 ผลตอบแทน โดยพิจารณาแบ่งเป็น 2 อย่าง คือ สำหรับคฤหัสถ์ ได้แก่ การใช้แรงงานในหน้าที่เป็นเรื่อง
 ของอาชีวะโดยตรง คือเป็นไปเพื่อผลตอบแทนเป็นทรัพย์สินเงินทอง ใช้เป็นปัจจัยเลี้ยงชีพ ส่วนของ
 พระสงฆ์ ได้แก่ การใช้แรงงานในหน้าที่ไม่เป็นเรื่องของอาชีวะ ไม่มีความมุ่งหมายในด้านอาชีวะ คือการ
 ปฏิบัติธรรมเท่านั้น

5) สัมมาอาชีวะในแง่การพัฒนาด้านจิตใจและปัญญา ได้แก่ การรู้จักทำงาน ใช้แรงงาน เมื่อได้
 ทรัพย์อันเกิดจากกิจกรรมนั้น ๆ แล้ว ก็รู้จักวิจิตร วิถีปฏิบัติต่อทรัพย์ คือ ให้มีความรู้ ความเข้าใจ
 คุณค่าแท้ คุณค่าเทียม และเป็นไปด้วยนิสสรณปัญญาเท่านั้น

6) สัมมาอาชีวะที่มีคุณค่าทางจิตใจและปัญญา ได้แก่ เมื่อมีทรัพย์ก็ไม่มัวเมา ไม่ใช่จ่าย
 ทรัพย์ไปในทางให้โทษแก่ตนและสังคม เช่น เล่นการพนันฟุตบอล หวย ไก่ชน เสพยาเสพติด นำไป
 ลงทุนทางผิดต่อศีลธรรม และกฎหมาย เป็นต้น

7) สัมมาอาชีวะในความหมายฝ่ายคฤหัสถ์ ได้แก่ สัมมาอาชีวะสำหรับคฤหัสถ์ ผู้ครองเรือน
 ทางพระพุทธศาสนาก็สอนให้รู้จักพัฒนาด้านสัมมาอาชีวะ คือ ให้รู้จักการหาทรัพย์ การใช้จ่ายทรัพย์
 และความสุขที่เกิดจากการใช้ทรัพย์

8) อาชีพที่ขัดต่อการพัฒนาด้านสัมมาอาชีวะสำหรับคฤหัสถ์ นอกจากการประกอบอาชีพที่
 สุจริตแล้ว บุคคลผู้หวังความเจริญด้านสัมมาอาชีวะพึงหลีกเลี่ยงโทษ ในการประกอบอาชีพค้าขายสิ่ง
 ที่ไม่เหมาะให้โทษ 5 อย่าง คือ ค้าขายอาวุธ ค้าขายมนุษย์ ค้าขายเนื้อสัตว์ ค้าขายน้ำเมา (รวมถึงสิ่งเสพ
 ติดทุกประเภท เช่น ยาบ้า ผีน เป็นต้น) และค้าขายยาพิษ

สรุปได้ว่าชุมชนบ้านไรศิลาทองมีแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยยึดหลักการพึงพา
 ซึ่งกันและกันด้วย วิธีของการเป็นเครือข่าย มีการเกื้อกูล เป็นแบบอย่างที่ดี ดูแลเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกัน

และกันตามหลักพระพุทธศาสนาที่ได้รับการสนับสนุนน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติ ปฏิบัติชอบด้วย ผู้นำทางด้านจิตวิญญาณคือ เจ้าอาวาสวัดบ้านไร่ศิลาทอง (พระอธิการไตรณรงค์ ฐิตธมฺโม) เป็นศูนย์กลางของการดำเนินงานประกอบกับการทำงานร่วมกับผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำชุมชนกลุ่มต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการประสานงานโดยเฉพาะกลุ่ม อสม.ที่ได้รับการสนับสนุนจาก สถาบันการศึกษา หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนจนได้รับการยกย่องให้เป็นชุมชนต้นแบบของการใช้ หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นแนวในการปฏิบัติ ช่วยแก้ไขปัญหาด้านสังคมเป็นอย่างดี

5.2 อภิปรายผล

การศึกษาวิเคราะห์พื้นฐานบริบทของชุมชนบ้านไร่ศิลาทองมีสภาพแวดล้อมที่ดี มีผู้นำทั้งทางด้านจิตวิญญาณและปราชญ์ชาวบ้านร่วมมือกับผู้นำชุมชนทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในด้านการพัฒนาอาชีพ การสืบสานวัฒนธรรมทางประเพณี เกิดความสามัคคี รวมกลุ่มกันในการประกอบอาชีพทำครกหินมีการจัดตั้งศูนย์ฝึกอาชีพการเย็บผ้า การทำลูกปัด การประดิษฐ์ดอกไม้แห้ง การประกอบอาหาร และการทำขนมเป็นต้น ในด้านการเกษตรมีการจัดตั้งโรงเรียนชาวนา (ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญา) สอดคล้องกับผลวิจัยของพระใบฎีกาสุพจน์ ตปสีโส^๑ ที่กล่าวว่า แนวทางการปรับตัวของชุมชนสามารถเป็นแนวทางที่เน้นการปรับตัวและการรับการเปลี่ยนแปลงของชุมชน จะทำให้ชุมชนสามารถมีภูมิคุ้มกันและพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน มีรูปแบบการบริหารจัดการที่ดีแบบมีส่วนร่วมสามารถเฝ้าระวังปัญหาและจัดการปัญหาอุปสรรคได้อย่างมีส่วนร่วม มีข้อตกลงร่วมกันในชุมชน และเรียนรู้แก้ปัญหาจากจุดที่เล็กที่สุด และทำตามลำดับขั้นตอนโดยเน้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน พัฒนาการอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนนั้นจึงต้องเริ่มจากสมาชิกในชุมชนช่วยเหลือเกื้อหนุนกันและกันให้กลายเป็นสังคมแห่งการเอื้ออาทรและสมานฉันท์ ซึ่งจะนำพาประเทศสู่การเป็นประเทศที่เข้มแข็งและยั่งยืน โดยมีองค์ประกอบของการวัดความสำเร็จของการพัฒนา คือ ความสามารถในการพึ่งตนเอง การรวมตัวขององค์กรประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชน ความเป็นธรรมในสังคม^๒

นอกจากนี้แล้วชุมชนนี้มีการพัฒนา 5 ด้าน ได้แก่ 5 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการศึกษา ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสุขภาพอนามัย สะท้อนให้เห็นถึงการมีรูปแบบการพัฒนาในชุมชนที่ชัดเจน ซึ่งหัวใจของการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนคือ การบริหารการใช้ทรัพยากรที่เกิดอรรถประโยชน์สูงสุด โดยมีปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงในระดับพื้นฐาน 3 ประการ ที่จะส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งและความเจริญแก่ชุมชนในระยะยาว ได้แก่ เศรษฐกิจ นิเวศวิทยา และความเสมอภาค (Economy, Ecology and Equity: 3 E's) ดังนี้ ได้แก่ เศรษฐกิจ (Economy) คือ บริหารการใช้ทรัพยากรให้

^๑ พระใบฎีกาสุพจน์ ตปสีโส,ดร., “การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน: การเชื่อมโยง ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงและหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในจังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ และสุรินทร์”, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560), หน้า 84.

^๒ อมรา พงศาพิชญ์ และคณะ อังโน พระมหาสุทนต์ อาภาโร และคณะ, “การสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดความสุขของประชาชนตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา”, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558), หน้า 116-117.

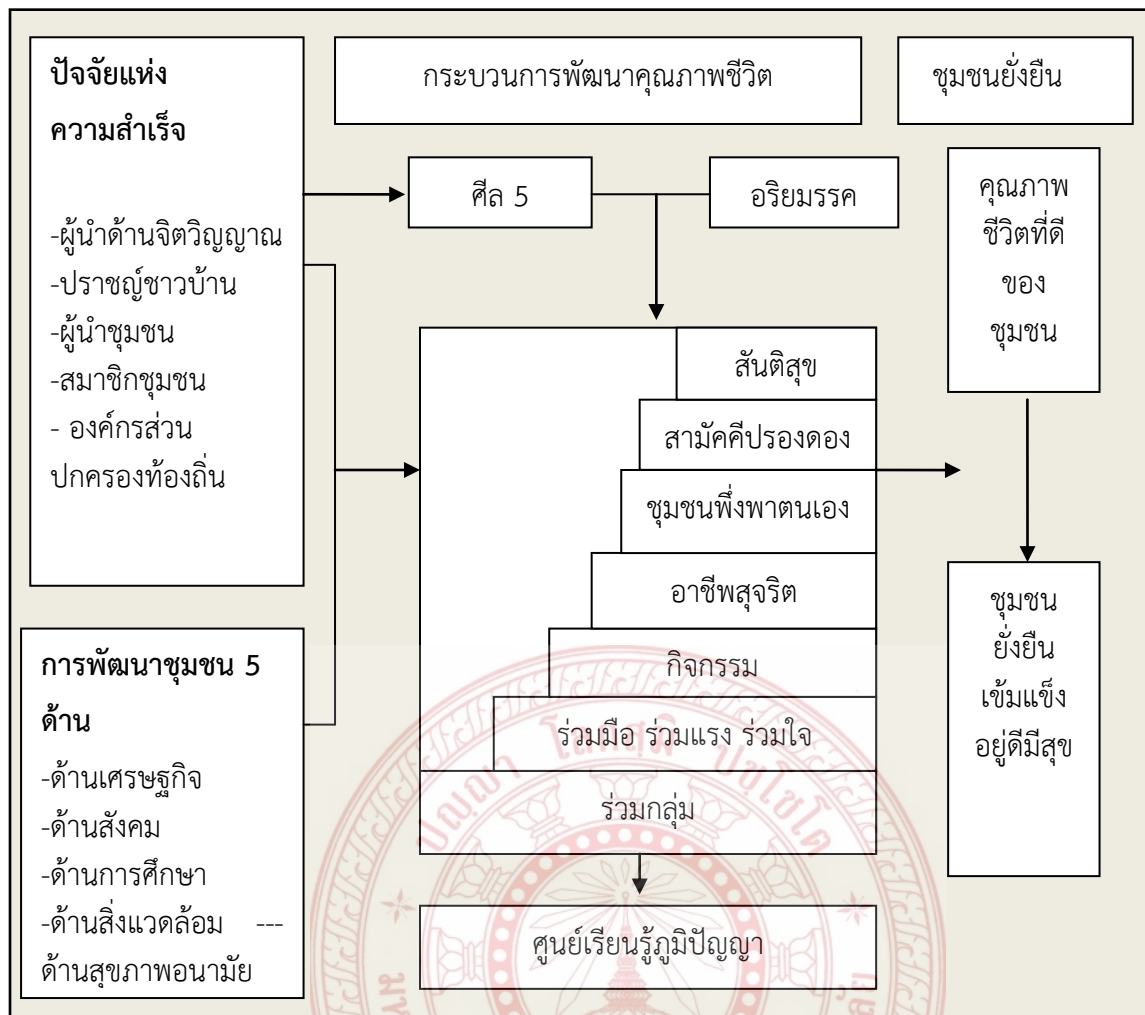
พอเพียงกับความต้องการของครัวเรือนและชุมชน 2) นิเวศวิทยา (Ecology) คือ แบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสภาพแวดล้อม 3) ความเสมอภาค (Equity) คือ ความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันระหว่างคน กลุ่มคน สำหรับแนวทางในการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาชุมชนไปสู่ความยั่งยืนนั้นมีแนวทาง 10 ขั้นตอน คือ (1) การจัดตั้งกลุ่มปฏิบัติการเพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วม (2) การประสานให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของการสร้างวิสัยทัศน์ร่วม และร่วมพัฒนาให้เป็นไปตามวิสัยทัศน์นั้นด้วยกัน (3) การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง (4) การสร้างเครือข่ายชุมชน (5) การพัฒนาแผนปฏิบัติการ (6) การประเมินความก้าวหน้า หรือ ความสำเร็จของการพัฒนา โดยพิจารณาถึงความคุ้มค่าของกิจกรรม และคุณภาพชีวิต (7) การตรวจสอบการจัดสรรทรัพยากรของภาครัฐและเอกชน (8) การมีส่วนร่วมของประชาชน (9) กระตุ้นให้คนมีความคิดสร้างสรรค์ (10) การร่วมประกาศความสำเร็จร่วมกัน^๓ สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาสมบุญ วุฑฒิโร,ดร. พระมหาอดิเดช สติวโร,ดร. ที่กล่าวว่า ชุมชนเข้มแข็งเกิดจากการที่คนในชุมชนมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีเป้าหมายในการช่วยเหลือชุมชน และแก้ปัญหาาร่วมกัน มีการร่วมแรงร่วมใจกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน ร่วมกันวางแผนดำเนินงานโดยอาศัยภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกิดจากการรับรู้ถึงศักยภาพของชุมชนตนเอง และพัฒนาไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจนและปัญหาอื่นๆได้ ความเข้มแข็งของชุมชนเกิดจากคนในชุมชนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมเรียนรู้ มีกระบวนการพัฒนาศักยภาพและปรับเปลี่ยนตนเอง ในการจัดการความสัมพันธ์แบบใหม่ขึ้นมาจนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนและมีศักดิ์ศรีในสังคมโลก ชุมชนที่เข้มแข็งต้องมีสำนึกในความเป็นชุมชนสูง มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติหรือทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในชุมชน และสอดคล้องกับงานวิจัยประพันธ์ พันธวงษ์และคณะ^๔ ที่พบว่า กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอาศัยกระบวนการความสัมพันธ์ 5 ประการ คือ การผสมผสานวิถีชีวิต กระบวนการเรียนรู้ มีผู้นำที่เป็นยอมรับจากชุมชน ผู้นำที่ยอมรับจากภายนอกชุมชน และมีกิจกรรมต่อเนื่อง มีความสัมพันธ์ทุกประเด็น

จากผลการค้นพบองค์ความรู้จากการวิจัยในครั้งนี้ สามารถสรุปเป็นรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ดังแผนภาพ

^๓ World Bank. "Social Indicators of development". (Online) Available at. <http://www.ciesin.org/IC/wbank/sid-home.html>.2005.

^๔ พระมหาสมบุญ วุฑฒิโร,ดร. พระมหาอดิเดช สติวโร,ดร., "ชุมชนเข้มแข็งเชิงพุทธบูรณาการ: กรณีศึกษากลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย", รายงานวิจัย, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559).

^๕ ประสิทธิ์ พันธวงษ์ และคณะ, "รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนชาวพุทธและมุสลิมในจังหวัดสุราษฎร์ธานี", รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559).

จากแผนภาพดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ชาวบ้านในชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง ต่างเห็นถึงความสำคัญในการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนกันเป็นอย่างดี โดยมีการร่วมแรงร่วมใจ ร่วมมือกันในการนำหลักธรรมโดยเฉพาะหลักธรรมของศีล 5 และอริยมรรค 8 ไปสู่การลงมือปฏิบัติของการรักษาศีลอย่างเคร่งครัด โดยมีการพัฒนาทางด้านจิตใจ มีผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ สร้างทัศนคติในทางที่ดีให้กับคนในชุมชน สอดคล้องกับของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)^๖ กล่าวถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักพระพุทธศาสนาไว้ว่าคือ ระบบการพัฒนาที่เป็นองค์รวม คือ การดำรงอยู่ด้วยดีของมนุษย์ หมายถึง มนุษย์อยู่อย่างมีอิสรภาพและสันติสุขในโลกที่เกื้อกูล การพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องอาศัยความเป็นไปอย่างประสานและเกื้อกูลกันของระบบความสัมพันธ์แห่งองค์ประกอบทั้ง 4 ประการคือ มนุษย์ สังคม เทคโนโลยี และธรรมชาติแวดล้อม โดยแนวทางของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนา

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การพัฒนาตนที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, 2539), หน้า 47-50.

แบบองค์รวม โดยบูรณาการอย่างสมดุล จะต้องเข้าถึงความจริงของธรรมชาติเป็นไปด้วยระบบสัมพันธ์ของเหตุและปัจจัยทั้งหลาย มีอิสรภาพที่จะเกื้อกูลต่อกันด้วยระบบความสัมพันธ์แห่งองค์ประกอบพื้นฐานและรวมกับความซับซ้อนที่มนุษย์สร้างขึ้น อันได้แก่ เทคโนโลยี เป็นองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนา สอดคล้องกับผลวิจัยของสุรพล พรหมกุลและคณะ^๗ กระบวนการสร้างวัฒนธรรมอยู่ร่วมกันของชุมชนตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 พบว่า แนวทางการสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของชุมชนภายใต้โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 คือ ประชาชนต้องมีศรัทธา การประกอบกิจกรรม กัลยาณมิตร การแบ่งปัน และมีปัญญา

สรุปได้ว่า แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนนี้ มีการดำรงชีวิตบนพื้นฐานวัฒนธรรมประเพณีอันดี โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางผู้นำทั้งทางด้านจิตวิญญาณและปราชญ์ชาวบ้านร่วมมือกับผู้นำชุมชนทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในด้านการพัฒนาอาชีพ การสืบสานวัฒนธรรมทางประเพณี เกิดความสามัคคี รวมกลุ่มกันในการประกอบอาชีพ และศูนย์ฝึกอาชีพ สำหรับคนในชุมชนทุกช่วงวัย ในด้านการเกษตรมีการจัดตั้งโรงเรียนชาวนา (ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญา) การพัฒนาชุมชนหมู่บ้านไร่ศิลาทอง เห็นความสำคัญของการพัฒนาตนให้สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตอย่างสันติสุขโดยให้หลักยึดในรูปแบบของการยึดมั่นในศีลธรรมอันดีโดยมีการจัดการระบบใน 5 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการศึกษา ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสุขภาพอนามัย แนวทางปฏิบัติในชุมชนที่ชัดเจนในการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาพัฒนาคุณภาพชีวิต ส่งเสริมทางด้านทางด้านคุณธรรม จริยธรรม โดยการน้อมนำเอาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตโดยยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นควบคู่กับความเจริญทางวัตถุ นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนของชุมชน

5.3 ข้อเสนอแนะ

การวิจัยในรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนาในชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือในการเข้าร่วมกิจกรรมโดยมีเจ้าอาวาสวัดบ้านไร่ศิลาทอง (พระอธิการไตรณรงค์ ฐิตธมฺโม) เป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณที่สามารถเป็นแบบอย่างที่ดี อีกทั้งยังมีความมุ่งมั่นการทำงานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากผลการวิจัยพบว่า ผู้นำชุมชนมีส่วนในการขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพชีวิต ตั้งแต่เจ้าอาวาส ผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่ม อสม. ต่างเป็นแกนนำที่ช่วยขับเคลื่อนให้การทำงานสามารถปฏิบัติไปได้อย่างก้าวกระโดดต่างเป็นแกนนำที่ช่วยขับเคลื่อนให้การทำงานสามารถปฏิบัติไปได้อย่างก้าวกระโดดในความพร้อมและการให้ความร่วมมือของทั้งกลุ่มแกนนำและสมาชิกในกลุ่ม ดังนั้นจึงเห็นควรให้มีการเพิ่มกระบวนการสร้างองค์ความรู้ทางด้านวิชาการ ด้านการพัฒนา

^๗ สุรพล พรหมกุลและคณะ, “กระบวนการสร้างวัฒนธรรมอยู่ร่วมกันของชุมชนตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5”, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559).

องค์กรให้เต็มรูปแบบในด้านการดำเนินงานเพื่อสร้างจุดแข็งให้กับชุมชนบ้านไร่ศิลาทองให้ดียิ่งขึ้น โดยเฉพาะในด้านอาชีพของผู้สูงอายุ การจัดตั้งกองทุนสหกรณ์ออมทรัพย์ภายในชุมชน ซึ่งเป็นความต้องการของทางชุมชนเพื่อนำไปพัฒนาและสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีของชาวบ้านในชุมชนได้อย่างยั่งยืน รวมทั้งสนับสนุนศูนย์ภูมิปัญญา เพื่อเป็นแหล่งการเรียนรู้สำหรับเยาวชนรุ่นหลัง สืบสานวัฒนธรรม ประเพณี และองค์ความรู้ของชุมชน ตลอดจนสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ไปสู่ชุมชนใกล้เคียง เพื่อเป็นต้นแบบพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนตามหลักพระพุทธศาสนา

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรศึกษาถอดบทเรียนรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา นำไปใช้กับชุมชนอื่นๆ
- 2) ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการสร้างศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน เพื่อเป็นการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้แบบเชื่อมโยง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเน้นถึงความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทาง ในสภาพที่เกื้อกูล มีการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี มีการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน สังคมและธรรมชาติมีความพร้อม และสามารถที่จะพัฒนาตัวเองให้เจริญงอกงามสู่ความสันติสุขและอิสรภาพแบบองค์รวม ประกอบด้วยกายที่มีคุณภาพกายและคุณภาพใจ นำไปสู่สันติสุขแบบยั่งยืนของชุมชนต่อไป

บรรณานุกรม

กรมการศาสนา,กระทรวงศึกษาธิการ. **บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยในอนาคต.**

กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการการศาสนาเพื่อพัฒนา,2522.

กรมการศาสนา,กระทรวงศึกษาธิการ. **คู่มือปฏิบัติงานด้านการศาสนา.** กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์การศาสนา,2540.

กรมวิชาการ,กระทรวงศึกษาธิการ. **วัดกับชีวิตไทย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา,2531.

กาญจนา ไชยพันธุ์. **กระบวนการกลุ่มทางการศึกษา (พิมพ์ครั้งที่ 2).** ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น,
คณะศึกษาศาสตร์, 2547.

เกื้อ วงศ์บุญสิน. **ประชากรศาสตร์ทรัพยากรมนุษย์.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2547.

คณินนิตย์ จันทบุตร. **สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร : หจก.
ภาพพิมพ์,2530.

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย, สำนักอธิการบดี, 2545.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบ
สวัสดิการสำหรับคนจน และคนด้อยโอกาสในสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เอ็ดสัน
เพรสโปรดักส์.

ปราณี รามสูตร และจำรัส ดั่งสุวรรณ. **พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน (พิมพ์ครั้งที่ 3).** กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์ธารนิการพิมพ์, 2545.

ปรีชา ช่างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา **มนุษย์กับศาสนา พิมพ์ครั้งที่ ๒** จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
กรุงเทพมหานคร 2543.

พระกวีวรรณ (จำนงค์ ทองประเสริฐ). **วิชาศาสนา.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อาศรมอักษร, 2502.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 5).** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม,
2542.

-----**การพัฒนาที่ยั่งยืน.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2540.

-----**คนไทยหลงทางหรือไร.** พิมพ์ครั้งที่ ๒,กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิกจำกัด,2538.

-----**พุทธธรรม: ฉบับปรับปรุงและขยายความ (พิมพ์ครั้งที่ 6).** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2538.

-----**พัฒนาคนกันได้อย่างไร (พุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์).** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ :

บริษัทสหธรรมิก จำกัด, 2536.

-----**เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2531.

-----**สถานการณ์พุทธศาสนา พลิกหายหน้าเป็นพัฒนา.** กรุงเทพฯ : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, 2538.

-----**พจนานุกรมศัพท์พุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2533.

พระราชธรรมนิเทศ,(ระแบบ วิฑิตญาโณ). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา.** กรุงเทพฯ.

มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536.

-----**ธรรมปริทรรศน์.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศาสนา,2527.

ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา. **คำพ่อสอน : ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเกี่ยวกับความสุขในการดำเนินชีวิต.** กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ : มูลนิธิ-สด ศรีสฤชต์วงศ์, 2549.

สมภาร พรหมทา **ศาสนาเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต** (กรุงเทพมหานคร: สำนักมาตรฐานและประเมินผลอุดมศึกษา 2549.

สมิต อาชนิจกุล. **การพัฒนาตนเอง ภาค 2** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2535

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา **การศึกษาองค์ความรู้และแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนย่านกุฎีจีนและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง เขตธนบุรี** 2550.

ภาษาอังกฤษ

Cook, Narida M. (1981) *The Position of Nuns in Thai Buddhism.* Bangkok: Thailand.

Houle, Cyril O. (1961). *The Inquiring Mind.* Madison: University of Wisconsin Press.

Jacobs, Lesley A. (1997). *An Introduction to Modern Political Philosophy:*

The Democratic Vision of Politics. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.

Lahey, B. B. (2001). *Psychology, an introduction* (7th ed.). Chicago: McGraw-Hill.

Luthans, F. (1992). *Organizational behavior* (6th ed.). New York: McGraw-Hill.

Maslow, Abraham H. (1970). *Motivation and Personality.* New York: Harper and Row.

Me Me Khine. (2542). *Burmese Buddhist Nuns in Theravada Tradition and Their Attitudes*

Towards Social Work. Bangkok: M.A. Thesis submitted to Graduate School of Philosophy and Religious Studies, Assumption University.

Noddings, Nel. (1995). *Philosophy of Education.* U.S.A.: West-view Press.

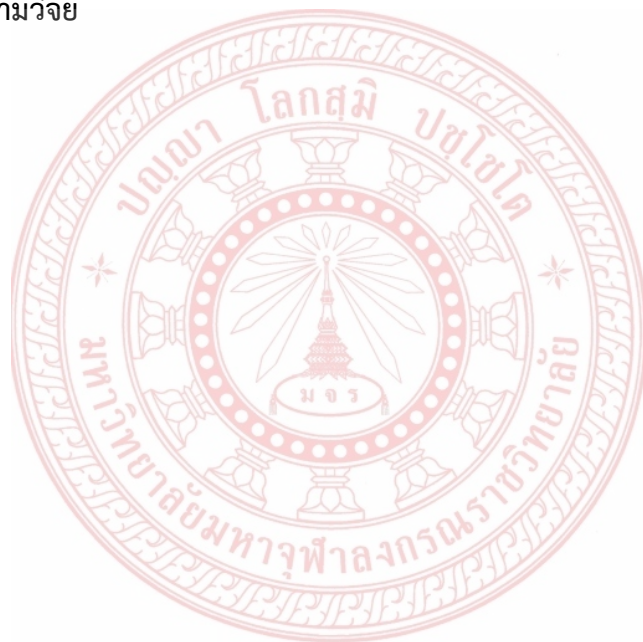
Wannachaiwong, Ms. Mallika. (1999). *An Inquiry into the Spirituality of Bishop Lambert de la Motte and its Relevance to the Present-Day Congregation of the Lovers of the Cross of Chantaburi.* Bangkok:

- Kabilsingh, Chatsumarn (1991). Thai Women in Buddhism. Parallax Press.
- Tambiah, Stanley (1970). Buddhism and the Spirit Cults in North-East Thailand.
Cambridge University Press.
- Terwiel, B.J. (May 1976). "A Model for the Study of Thai Buddhism". Journal of Asian Studies (The Journal of Asian Studies, Vol. 35, No. 3) 35

ภาคผนวก ก

- บทความวิจัย

รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา

พระมหานันทวิทย์ อีรภทโท

บทคัดย่อ

รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นการศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิต คุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนของชุมชน โดยเน้นการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในดำรงชีวิต ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาครั้งนี้ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา 3) เพื่อศึกษาเสนอแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา

ประชากรกลุ่มตัวอย่างคือ ประชากรในชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง อ.เมือง จ.ลำปาง จำนวน 30 รูป/คน การวิเคราะห์ข้อมูลได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นรายบุคคลและจัดสัมมนาเชิงวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนากับคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน โดยใช้หลักของศีล 5 ในการน้อมนำและถอดรูปแบบของการประพฤติปฏิบัติของกลุ่มตัวอย่างจนได้รูปแบบและแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง ดังนี้

1. คุณภาพชีวิตที่ดีตามแนวทางพระพุทธศาสนาของชาวบ้านในชุมชนบ้านไร่ศิลาทองได้ยึดหลักแนวปฏิบัติที่ได้ยึดถือกันมาตั้งแต่อดีต โดยมีผู้นำทางด้านจิตวิญญาณเป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นผู้ชี้แนะ ชี้้นำให้ชาวบ้านได้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบอย่างสม่ำเสมอด้วยการรักษาศีล 5 ตามหลักไตรสิกขา ตลอดจนถึงการตระหนักรู้เท่าทันถึงปัญหาที่พบภายในชุมชนและร่วมมือกันแก้ไขปัญหา จนเป็นชุมชนต้นแบบให้ด้านปลอดยาเสพติด ลด ละ เลิก สุราในงานศพและงานบุญต่าง ๆ ทำให้สุขภาพกายและใจของชาวบ้านในชุมชนดีขึ้น

2. รูปแบบของคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน บ้านไร่ศิลาทองคือชาวบ้านได้เห็นความสำคัญของการทำงานร่วมกัน รวมกลุ่มกันเกิดพลังของการทำงานร่วมกันในระบบโดยใช้ความเป็นเครือญาติ ที่ต่างเอื้อเพื่อเอื้อแก่ซึ่งกันและกัน ร่วมแรงร่วมกันใจ ก่อตั้งกลุ่มต่าง ๆ จนสามารถพึ่งพาตนเองได้

3. แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ด้วยหลักยึดของ การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบของชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง โดยมีทุกภาคส่วนให้การสนับสนุนการสร้างสรรค์ความรู้ใหม่อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะระบบของผู้นำที่เป็นแบบอย่างที่ดีสามารถเอื้อให้การบริหารและพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนบ้านไร่ศิลาทองเป็นชุมชนต้นแบบได้อย่างสมบูรณ์แบบทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม

ข้อเสนอแนะ

คุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนาที่ชุมชนต้องการและกำลังร่วมกันดำเนินการคือการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ การพัฒนาอาชีพให้กับผู้สูงอายุ และการสร้างกองทุนสหกรณ์ในชุมชนเพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ การพัฒนาคุณภาพชีวิต, การพัฒนาชุมชนยั่งยืน

ABSTRACT

The aspects of sustainable development of life in Buddhist concept is the study of the ways of life, the sustainable quality of life of community emphasizing on the application of Buddhist principle to perform in daily life. There are 3 aims of the study as.- 1) to study sustainable quality of life of the community in accordance with the Buddhist concept, 2) to study the aspects of sustainable quality of life of the community in accordance with the Buddhist concept, 3) to present the way to develop sustainable quality of life of the community in accordance with the Buddhist concept

The target of sampling group is the 30 persons of people in Baan Rai Silathong Muang district Lampang Province. The data analysis is from the deep interview of individual and academic discussion on Buddhism and sustainable development with the principle of Five Precepts to make the application form of sampling group and the ways of sustainable development of life in community of Baan Rai Silathong as follows.-

1.The quality of life in Buddhist concept of the villagers in Baan Rai Silathong is performed by the principles of practical ways from the past by the spiritual leaders who are the good model of these people and who are the instructors to encourage the people in the community to do good consistency in the principle of Five Precepts and Threefold Trainings added by acknowledgement of the problems and the ways to solve them and participation to solve the problems leading the make the community become the model in non-drug-society with the reduction, the abandon and the destruction whiskey-drinking in funeral ceremony and all activities of merit-making causing of their better physical and spiritual quality.

2.The aspect of sustainable quality of life in Buddhist concept occurring inside the community of Baan Rai Silathong because the villagers regarded in the importance of co-participation in working, the powerful systematic grouping by using the family's cousin for offering the advantages to each other and the way of harmony to create the various groups of activities supporting the self-living.

3. The ways of sustainable quality of life in Buddhist concept with the principle of right actions of the people in Baan Rai Silathong with the cooperation of all organizations to support the creation of new systematic knowledge-base especially the system of good leadership's model to do the administration and development of quality of life of the community of Baan Rai Silanthon as the Model of objective and subjective perfect community.

Suggestion

Sustainable Quality of life in Buddhist concept is needed by the people in community and they are performing to create it by organizing the Learning's Center for development of career and foundations of cooperation in the community for cultivate the sustainable self-development.

Key words: sustainable development of life, the community Sustainable Development

บทนำ

ประเทศไทยมีสถาบันหลักของชาติไทย ประกอบด้วย สถาบันชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์การดำรงส่งเสริมให้ประชาชนในชาติเกิดจิตสำนึกและตระหนักถึงความสำคัญของสถาบันหลัก ทั้ง 3 สถาบัน ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชาติ จึงเป็นหัวใจหลักที่จะกระตุ้นจิตสำนึกของพี่น้องประชาชนของชาติด้วยการดำเนินงานมิติศาสนาภายใต้สถาบันหลัก 3 สถาบัน การดำเนินงานให้ประชาชนในชาติร่วมกิจกรรมที่ผสมผสานกันอย่างแนบแน่นและมีความผูกพันกัน โดยมีหลักธรรมทางศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว และมีสถาบันชาติ และสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นองค์ประกอบหลักของกิจกรรม

มนุษย์เราทุกคนต้องศึกษาหาความรู้จนวาระสุดท้ายของชีวิต เพื่อเพิ่มพูนข้อมูลความรู้และความสามารถไว้ในความจำของตนเอง สำหรับใช้เป็นข้อมูลในการปฏิบัติงานและดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ การศึกษาวิชาการทางโลก มักจะมุ่งเน้นในเรื่องการเพิ่มพูนข้อมูลด้านสติปัญญาทางวิชาการ (ทางโลก) ในความจำ และใช้ข้อมูลดังกล่าวในการประกอบอาชีพ และการดำเนินชีวิต เพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัย 4 และอื่น ๆ สำหรับดับความทุกข์ทางร่างกายเป็นหลัก.

จากสภาพสังคมในปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและหลากหลายอันเนื่องมาจากความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสารต่างๆ แพร่หลายอย่างรวดเร็วทำให้แนวคิด วิถีชีวิต ค่านิยมของบุคคลในสังคมเกิดความเปลี่ยนแปลง เบี่ยงเบนไปจากหลักศีลธรรม จริยธรรมที่ดั่งตามหลักธรรมของพุทธศาสนา กลับชื่นชมวัฒนธรรมตะวันตก ที่เน้นการบริโภควัตถุต่างๆ จนเกิดความสับสน ระบบสังคมที่เคยดั่งงามของไทยได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยง

ไม่ได้ อันสืบเนื่องมาจากการให้ความสำคัญในด้านเศรษฐกิจซึ่งเป็นการพัฒนาทางด้านวัตถุมากกว่าพัฒนาสังคมในด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะการพัฒนาทางด้านจิตใจจึงทำให้เกิดปัญหาความย่อหย่อนของคุณธรรมจริยธรรม มีการประพฤติปฏิบัติที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม ยังส่งผล ไปยังปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย อาทิ เกิดปัญหาทุจริตคอร์รัปชัน ปัญหายาเสพติด และปัญหาหย่าร้าง ปัญหา นักเรียนตีกัน ปัญหาการรักร่วมเพศ การหลงมัวเมาในอบายมุข การปล่อยตัวปล่อยใจ ขาดระเบียบวินัย ไร้ทิศทางของชีวิต ฟุ่มเฟือย และอื่น ๆ อีกมากมาย หากปล่อยไว้จะเป็นผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศด้วย

ผลจากการพัฒนาประเทศในระลอกที่ผ่านมาโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจทำให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจในอัตราสูง มีความก้าวหน้าทางวัตถุและเทคโนโลยีใหม่ ๆ อย่างรวดเร็ว ประกอบกับอิทธิพลจากวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามามีบทบาทในสังคมไทย ทำให้เกิดปัญหาสังคมที่สลับซับซ้อน ระบบสังคมที่เคยดีงามของไทยได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจเป็นการพัฒนาทางด้านวัตถุมากกว่าพัฒนาสังคมในด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะการพัฒนาทางด้านจิตใจจึงทำให้เกิดปัญหาความย่อหย่อนของคุณธรรม จริยธรรม มีการประพฤติปฏิบัติที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าส่วนรวม การขาดคุณธรรมจริยธรรม ทำให้เกิดปัญหาทุจริตคอร์รัปชัน ปัญหายาเสพติด และปัญหาอื่น ๆ อีกมากมาย หากปล่อยไว้จะเป็นผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศด้วย

การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของคนไทยในสังคมให้เป็นคนดี จึงเป็นเรื่องที่จำเป็น เพราะคนในสังคมต่างเรียกร้องในเรื่องคุณธรรมจริยธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมไทยแม้เป็นเรื่องที่มีความยากเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นกระบวนการที่มีความสลับซับซ้อน และมีองค์ประกอบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง รัฐบาล ได้พิจารณาถึงความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการ ในเรื่องการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งเป็นเครื่องมือในการกำหนดความสงบสุขของสังคมไทย จากการที่ได้วิเคราะห์แล้ว พบว่า สังคมใดมีผู้เพียบพร้อม ด้วยคุณธรรมจริยธรรม สังคมนั้นจะมีแต่ความสงบสุข ในขณะที่เดียวกัน หากคนในสังคมใดมีความ บกพร่องด้านจิตใจ ขาดคุณธรรมและจริยธรรม แม้สังคมนั้นจะมีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ก็หาความสงบ สุขได้ยาก สรุปรวมของปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นกับคนในชาติทุกกลุ่มเป้าหมาย นับวันจะรุนแรงและทวีคูณมากขึ้น ที่มีผลต่อประเทศและสังคมไทยโดยรวม

จากการประเมินสถานะคนและสังคมไทยประกอบกับบริบทการเปลี่ยนแปลงที่จะมีผลกระทบต่อการพัฒนาในอนาคต รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา จึงมุ่งพัฒนาคนและสังคมไทยครอบคลุม 3 เรื่องหลัก คือ การพัฒนาคนไทยให้มีคุณธรรมนำความรู้ โดยพัฒนาจิตใจควบคู่กับการพัฒนาการเรียนรู้ของคนทุกกลุ่มทุกวัยตลอดชีวิต ตั้งแต่วัยเด็กให้มีความรู้พื้นฐานเข้มแข็ง มีทักษะชีวิต พัฒนาสมรรถนะ ทักษะของกำลังแรงงานให้สอดคล้องกับความต้องการ พร้อมก้าวสู่โลกของการทำงานและการแข่งขันอย่างมีคุณภาพ สร้างและพัฒนากำลังคนที่เป็นเลิศโดยเฉพาะในการสร้างสรรค์นวัตกรรมและองค์ความรู้ ส่งเสริมให้คนไทยเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต จัดการองค์ความรู้ทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้สมัยใหม่ตั้งแต่ระดับชุมชนถึงประเทศ สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การเสริมสร้างสุขภาวะคนไทยให้มีสุขภาพแข็งแรงทั้งกายและใจ เน้นการพัฒนาาระบบสุขภาพอย่างครบวงจร มุ่งการดูแลสุขภาพเชิงป้องกัน การฟื้นฟูสภาพร่างกายและจิตใจ เสริมสร้างคนไทยให้มีความมั่นคงทาง

อาหารและการบริโภคอาหารที่ปลอดภัย ลด ละ เลิกพฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาพ และการเสริมสร้างคนไทยให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข โดยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีของคนในสังคมบนฐานของความมีเหตุมีผล ดำรงชีวิตอย่างมั่นคงทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน พัฒนาระบบการคุ้มครองทางเศรษฐกิจและสังคมที่หลากหลายและครอบคลุมทั่วถึง สร้างโอกาสในการเข้าถึงแหล่งทุน ส่งเสริมการดำรงชีวิตที่มีความปลอดภัย น่าอยู่ บนพื้นฐานของความยุติธรรมในสังคม เสริมสร้างกระบวนการยุติธรรมแบบบูรณาการและการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจังจับคู่กับการเสริมสร้างจิตสำนึกด้านสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองและความตระหนักถึงคุณค่าและเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เพื่อลดความขัดแย้ง

ฉะนั้นการดำเนินชีวิตที่มีความเป็นอยู่สอดคล้องกับระดับความต้องการขั้นพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์อย่างมีคุณค่า โดยเป็นชีวิตที่มีการกินที่อยู่ดีถูกต้องตามสุขลักษณะมีสุขภาพอนามัยที่แข็งแรงสมบูรณ์มีงานทำที่สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ โดยไม่ต้องให้ผู้อื่นมาเป็นภาระช่วยเหลือ สำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบของตนเองที่มีต่อตนเอง ต่อครอบครัว และต่อสังคม โดยมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมได้เต็มที่ต้องการกำลังความสามารถและสภาพภาพของตนเองและสามารถดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข ซึ่งเป็นชีวิตที่พึงปรารถนาสำหรับทุกคนอย่างไรก็ตามในความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่าการที่จะดำเนินชีวิตตามความดีและความปรารถนาของตนเองได้ไม่ว่าจะเป็นระดับบุคคลหรือระดับชุมชนนั้นจะต้องมีหลักการ หลักธรรมสำคัญในการยึดเหนี่ยวเพื่อให้บุคคลสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

ดังนั้นด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้นนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต คุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนของชุมชนที่ได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิต รวมถึงรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตภายใต้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาซึ่งนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนไทยอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา
- 2) เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา
- 3) เพื่อศึกษาเสนอแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทาง

พระพุทธศาสนา

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา” ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัย ดังนี้

ขอบเขตด้านเนื้อหา มุ่งเน้นการศึกษาในมิติต่างๆ คือ

- 1) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับรูปแบบคุณภาพชีวิตและการพัฒนารูปแบบคุณภาพชีวิตทั้งตะวันตกก จากเอกสาร ตำราวิชาการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2) ศึกษากระบวนการและเครือข่ายการสร้างและพัฒนารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนและพระสงฆ์ตามแนวพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

3) ศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สามารถประยุกต์เข้ากับการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของชุมชนไทย

4) สร้างและพัฒนารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของภาคประชาชนด้วยวิถีแห่งวัฒนธรรมเชิงพุทธบูรณาการ

5) การวิเคราะห์ถึงกระบวนการเสริมสร้างรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของภาคประชาชนด้วยวัฒนธรรมเชิงพุทธบูรณาการ

ขอบเขตด้านพื้นที่ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง สนใจศึกษาถึงวัดและพระสงฆ์ที่มีกระบวนการจัดรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตในรูปแบบต่างๆ จากตัวแทนคณะสงฆ์ และองค์กรเครือข่ายการจัดรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตของพระสงฆ์และชุมชนตามแนวพระพุทธศาสนา เพื่อให้เห็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของภาคประชาชนด้วยวิถีแห่งวัฒนธรรมเชิงพุทธบูรณาการ ในเขตภาคเหนือ จังหวัดลำปาง โดยการศึกษา ชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง โดยมี พระอธิการไตรณรงค์ ฐิตธมโม เป็นเจ้าอาวาสวัดบ้านไร่ศิลาทอง

วิธีการดำเนินวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยทำการศึกษาเชิงเอกสารกับการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) แล้ววิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลโดยการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation technique) และนำเสนอผลการวิจัยโดยวิธีการอภิปรายพรรณนา

พื้นที่ในการศึกษา ครั้งนี้ คือ ศึกษาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านชุมชนในเขตภาคเหนือ จังหวัดลำปาง โดยการศึกษาในชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง มีพระอธิการไตรณรงค์ ฐิตธมโม เป็นเจ้าอาวาสวัด บ้านไร่ศิลาทอง

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในการศึกษาวิจัยนี้ผู้วิจัยกำหนดวิธีการไว้ 3 วิธีคือ 1) สัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 7 คน 2) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) 1 กลุ่ม รวม 23 คน ในประเด็นศึกษาที่เฉพาะเจาะจง 3) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนาความ (Descriptive Interpretation) เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนาด้วยการเก็บข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) โดยทำการศึกษาค้นคว้าและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารต่างๆ เช่น หนังสือ เอกสารทางวิชาการ บทความงานวิจัย วิทยานิพนธ์และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

เครื่องมือในการวิจัย

1) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structure In-dept Interview) เพื่อศึกษาการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชีวิตของชุมชนอย่างยั่งยืน

2) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ซึ่งผู้วิจัยใช้รูปแบบการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จะเป็นไปในลักษณะของการประชุมกลุ่มเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงและข้อมูลตรงตามที่กำหนดไว้ หรือเป็นข้อค้นพบใหม่ ซึ่งเกิดจากการสนทนา โดยมีประเด็นปัญหาที่เจาะจงกับกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งกลุ่มตัวอย่างดังกล่าวได้รับการคัดเลือกตามเกณฑ์ที่กำหนดเรียบร้อยแล้ว ดังนั้น การจัดกลุ่มสนทนาเฉพาะ (Focus Group Discussion) จึงเป็นไปในลักษณะของการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

3) การสร้างเครื่องมือการวิจัย ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาคุณภาพ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่หนุนเสริมเป็นแนวทางในการพัฒนาชีวิตอย่างยั่งยืน และนำไปสู่การปฏิบัติได้จริงทุกโอกาสตามหลักอภิลักขิตที่สามที่สามารถพิสูจน์ได้ตลอดเวลา แล้วนำมาร่างข้อคำถามที่จะใช้ในการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม ปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์ ต่อจากนั้น นำแบบสัมภาษณ์และข้อคำถามในการสนทนากลุ่มมาปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้องสมบูรณ์และนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูล

4) การศึกษาในภาคสนาม (Field Study)

สำหรับการศึกษาภาคสนามผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตการณ์ดำเนินชีวิตของชุมชนแบบมีส่วนร่วมโดยผู้วิจัยเข้าฝังตัวอยู่ในชุมชนในช่วงระยะเวลาหนึ่งเพื่อทราบถึงแนวคิด บทบาท ความสัมพันธ์ และรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของประชาชนที่ได้ดำเนินชีวิตตามแนวทางพระพุทธศาสนา

การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

1) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารเนื้อหา (Content Analysis) นำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา

2) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (Interview) และการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล ด้วยวิธีการพรรณนาความ (Descriptive Interpretation) โดยนำข้อมูลมาเรียบเรียงและจำแนกอย่างเป็นระบบ จากนั้นนำมาตีความหมาย เชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุปจากข้อมูลต่างๆ ที่รวบรวมได้ โดยทำไปพร้อมๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งนี้เพื่อจะได้ศึกษาประเด็นต่างๆ ได้ลึกซึ้ง เมื่อประเด็นใดวิเคราะห์แล้วไม่มีความชัดเจนก็จะตามไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นต่างๆ เหล่านั้น เพื่อตอบคำถามหลักตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อมูลเชิงคุณภาพได้นำมาวิเคราะห์เพื่อหาความเชื่อมโยง ความสัมพันธ์เชิงทฤษฎี

3) การวิเคราะห์ผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยใช้วิธีการประมวลความคิดของของผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งหมดแล้วยึดหลักในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลประกอบด้วยกระบวนการดังต่อไปนี้

- (1) Concept กำหนดมโนทัศน์ สร้างแนวคิดเพื่อการวิเคราะห์
- (2) Content รวบรวมเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย
- (3) Classification วิเคราะห์จำแนกกลุ่มข้อมูล
- (4) Category จัดหมวดหมู่ข้อมูลที่ได้ให้เป็นระบบ

ผลการวิจัย

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยขอสรุปผลการศึกษิตตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้การวิจัย ดังนี้

1. การศึกษาคูณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนาของบ้านไร่ศิลาทองนั้น ผู้วิจัยพบว่า ชาวบ้านในชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง ต่างเห็นถึงความสำคัญในการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนกันเป็นอย่างดี โดยมีการร่วมแรง ร่วมใจ ร่วมมือกันในการนำหลักธรรมโดยเฉพาะหลักธรรมของศีล 5 ไปสู่การลงมือปฏิบัติของการรักษาศีลอย่างเคร่งครัด โดยมีการพัฒนาทางด้านจิตใจ มีผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ สร้างทัศนคติในทางที่ดีให้กับคนในชุมชน ซึ่งการดำรงชีวิตบนพื้นฐานวัฒนธรรมประเพณีอันดี โดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง ลด ละ เลิก อบายมุขภายในชุมชนส่งผลให้ปัญหาทางด้านยาเสพติดได้รับการแก้ไขไปในทิศทางที่ดีขึ้น การจัดกิจกรรมลดเหล้าในงานศพ งานบุญก็ส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวบ้านมีความสุข สงบ สันติ ลดความขัดแย้งซึ่งเป็นกิจกรรมที่ได้รับความร่วมมือโดยเฉพาะผู้นำชุมชนตลอดจนถึงปราชญ์ชาวบ้านที่ทุกคนให้การยอมรับเป็นแบบอย่างที่ดี และสามารถนำความสุขสงบ ร่มเย็นมาสู่ชุมชนบ้านไร่ศิลาทองได้เป็นอย่างดีและเป็นแบบอย่างที่ดีของชุมชนอื่น ๆ

2) การศึกษารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนาของชุมชนบ้านไร่ศิลาทองที่น้อมนำแนวทางในการปฏิบัติ การดำรงตนตามหลักศีล 5 ที่เป็นหลักยึดในการปฏิบัติของอุบาสก อุบาสิกา ที่มีวิถีของชาวพุทธอย่างแท้จริงและยั่งยืน คือการรักษากายอันบริสุทธิ์ การสำรวมวาจา ควบคุมอารมณ์โกรธมิให้เกิดการเบียดเบียนใคร โดยเฉพาะคำพูดที่สื่อเจตนาร้ายต่อผู้อื่น ตลอดจนจนถึงการคิดดี ทำดี พูดดี ประรณาสีต่อผู้อื่นอยู่เสมอด้วยใจอันบริสุทธิ์ ตระหนักรู้ถึงการรู้จักอย่างมีสติด้วยใช้หลักของการอยู่กับปัจจุบันทุกขณะจิต มีความสุขอยู่กับการทำงานร่วมกัน สร้างสันติสุขภายในชุมชนด้วยการสร้างสุขโดยการประพฤติทางกาย วาจา และใจ จากการน้อมนำของผู้นำจิตวิญญาณเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้และปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบด้วยหลักคิดแบบอาณาปานสติที่ไม่ก่อให้เกิดปัญหา หรือความทุกข์ที่ก่อให้เกิดกับตนเองและผู้อื่น

สรุปได้ว่าชุมชนหมู่บ้านไร่ศิลาทองให้หลักยึดในรูปแบบอริยมรรคและการคิดแบบโยนิโสมนสิการที่มีผู้นำทางจิตวิญญาณ และผู้นำหมู่และการรวมกลุ่มของชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง ได้ร่วมแรงร่วมใจในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนโดยจัดตั้งกลุ่มที่ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเอง ต่อผู้อื่น ต่อชุมชนตลอดจนถึงต่อสังคม ประเทศชาติ จากการเป็นแบบอย่างที่ดีต่อชนรุ่นหลังเพื่อพัฒนาต่อยอดให้เกิดความยั่งยืนสืบต่อไป

3) การศึกษาเสนอแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนาของชุมชนบ้านไร่ศิลาทองปรากฏว่ามิติทางสังคมของชุมชนมีพื้นฐานความผูกพันกันในชาติพันธุ์ ทำให้มีความรู้สึกเปรียบเสมือนเป็นญาติเดียวกัน เกิดพลังกลุ่มในการร่วมมือกันในด้านต่าง ๆ ซึ่งเกิดเป็นมิติทางสังคมภายในชุมชนรูปแบบการดำเนินชีวิตในด้านการประกอบอาชีพ ได้แก่ กลุ่มแกะสลักหินครก กลุ่มออมทรัพย์และกองทุน กลุ่มผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่ กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กลุ่มหมู่บ้านปลอดขยะ กลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรม กลุ่มพืชผักสวนครัวปลอดสารพิษ กลุ่มจักรสารชมรม

ผู้สูงอายุบ้านไร่ศิลาทอง กลุ่มการดูแลสุขภาพด้วยการออกกำลังกาย อันเป็นมิติอันดีที่ชุมชนสามารถรวมตัวกันเพื่อสร้างสรรค์สิ่งดีงาม ตลอดจนถึงการมองอนาคตเพื่อลูกหลานส่งผลให้เกิดความปองดองสมานฉันท์สร้างความมั่นคงปลอดภัยอันก่อให้เกิดประโยชน์สุขของบ้านไร่ศิลาทอง

ด้วยหลักการของสัมมาอาชีวะนั้น พึงเข้าใจว่าเป็นการแสวงหาทรัพย์แล้วใช้สอยทรัพย์นั้นโดยชอบธรรม ตั้งแต่ปัจจัย 4 อันเป็นพื้นฐานในการครองชีพ และผลตอบแทนในด้านจิตใจด้วย ไม่ใช่ทำงานเพื่อวัตถุหรือเพียงเพื่อได้ทรัพย์มาเท่านั้น มีประเด็นควรพิจารณา ดังต่อไปนี้

1) มุ่งให้คนมีปัจจัย 4 ที่พอเพียงที่จะเป็นอยู่ได้ แต่ไม่ได้มุ่งว่าจะมีมากหรือน้อย คือ มุ่งให้คนทำงานเป็นมากกว่าจะมานั่งนับทรัพย์สิน ซึ่งเป็นผลของการทำงานอีกต่อหนึ่ง มิใช่เป้าหมายของพระพุทธศาสนา

2) ความสมบูรณ์ด้วยทรัพย์ มิใช่จุดมุ่งหมายแสวงหา แต่เป็นเพียงสิ่งเป็นอุปการะแก่การดำรงชีวิต อันเนื่องมาจากศีลเป็นตัวผลิตให้ ด้วยการทำงานสุจริตนั้น จุดมุ่งหมายจริง ๆ ก็คือ ต้องการให้เกิดการพัฒนาด้านจิตใจและปัญญา มากกว่ามาประกอบอาชีพเพื่อหาทรัพย์มาบำรุงตนฝ่ายเดียว แต่ทรัพย์ภายในอย่างอื่นต้องแสวงหาเพิ่มด้วยเช่นกัน

3) สัมมาชีพ มิได้หมายถึง มีหน้าที่ในการใช้แรงงาน เพื่อให้เกิดทรัพย์สินสมบัติเท่านั้น แต่ยังหมายถึง การทำหน้าที่ การดำรงตำแหน่ง การมีคุณธรรม ศีลธรรมในหน้าที่ กิจการงานของตนเอง

4) สัมมาอาชีวะโดยทางธรรม หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานกับอาชีวะและผลตอบแทน โดยพิจารณาแบ่งเป็น 2 อย่าง คือ สำหรับคฤหัสถ์ ได้แก่ การใช้แรงงานในหน้าที่เป็นเรื่องของอาชีวะโดยตรง คือเป็นไปเพื่อได้ผลตอบแทนเป็นทรัพย์สินเงินทอง ใช้เป็นปัจจัยเลี้ยงชีพ ส่วนของพระสงฆ์ ได้แก่ การใช้แรงงานในหน้าที่ไม่เป็นเรื่องของอาชีวะ ไม่มีความมุ่งหมายในด้านอาชีวะ คือการปฏิบัติธรรมเท่านั้น

5) สัมมาอาชีวะในแง่การพัฒนาจิตใจและปัญญา ได้แก่ การรู้จักทำงาน ใช้แรงงาน เมื่อได้ทรัพย์อันเกิดจากกิจกรรมนั้น ๆ แล้ว ก็รู้จักวิจิต วิถีปฏิบัติต่อทรัพย์ คือ ให้มีความรู้ ความเข้าใจ คุณค่าแท้ คุณค่าเทียม และเป็นไปด้วยนิสสรณปัญญาเท่านั้น

6) สัมมาอาชีวะที่มีคุณค่าทางจิตใจและปัญญา ได้แก่ เมื่อมีทรัพย์ก็ไม่มัวเมา ไม่ใช่จ่ายทรัพย์ไปในทางให้โทษแก่ตนและสังคม เช่น เล่นการพนันฟุตบอล หวย โกงขน เสพยาเสพติด นำไปลงทุนทางผิดต่อศีลธรรม และกฎหมาย เป็นต้น

7) สัมมาอาชีวะในความหมายฝ่ายคฤหัสถ์ ได้แก่ สัมมาอาชีวะสำหรับคฤหัสถ์ ผู้ครองเรือน ทางพระพุทธศาสนาก็สอนให้รู้จักพัฒนาด้านสัมมาอาชีวะ คือ ให้รู้จักการหาทรัพย์ การใช้จ่ายทรัพย์ และความสุขที่เกิดจากการใช้ทรัพย์

8) อาชีพที่ขัดต่อการพัฒนาด้านสัมมาอาชีวะสำหรับคฤหัสถ์ นอกจากการประกอบอาชีพที่สุจริตแล้ว บุคคลผู้หวังความเจริญด้านสัมมาอาชีวะพึงหลีกเลี่ยงโทษ ในการประกอบอาชีพค้าขายสิ่งที่ไม่เหมาะให้โทษ 5 อย่าง คือ ค้าขายอาวุธ ค้าขายมนุษย์ ค้าขายเนื้อสัตว์ ค้าขายน้ำเมา (รวมถึงสิ่งเสพติดทุกประเภท เช่น ยาบ้า ผิ่น เป็นต้น) และค้าขายยาพิษ

สรุปได้ว่าชุมชนบ้านไร่ศิลาทองมีแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยยึดหลักการพึ่งพาซึ่งกันและกันด้วย วิถีของการเป็นเครือญาติ มีการเกื้อกูล เป็นแบบอย่างที่ดี ดูแลเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันตามหลักพระพุทธศาสนาที่ได้รับการสนับสนุนน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบด้วย ผู้นำทางด้านจิตวิญญาณคือ เจ้าอาวาสวัดบ้านไร่ศิลาทอง (พระอธิการไตรณรงค์ ฐิตธมโม) เป็นศูนย์กลางของการดำเนินงานประกอบกับการทำงานร่วมกับผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำชุมชนกลุ่มต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการประสานงานโดยเฉพาะกลุ่ม อสม. ที่ได้รับการสนับสนุนจากสถาบันการศึกษา หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนจนได้รับการยกย่องให้เป็นชุมชนต้นแบบของการใช้หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นแนวในการปฏิบัติ ช่วยแก้ไขปัญหาทางด้านสังคมเป็นอย่างดี

อภิปรายผล

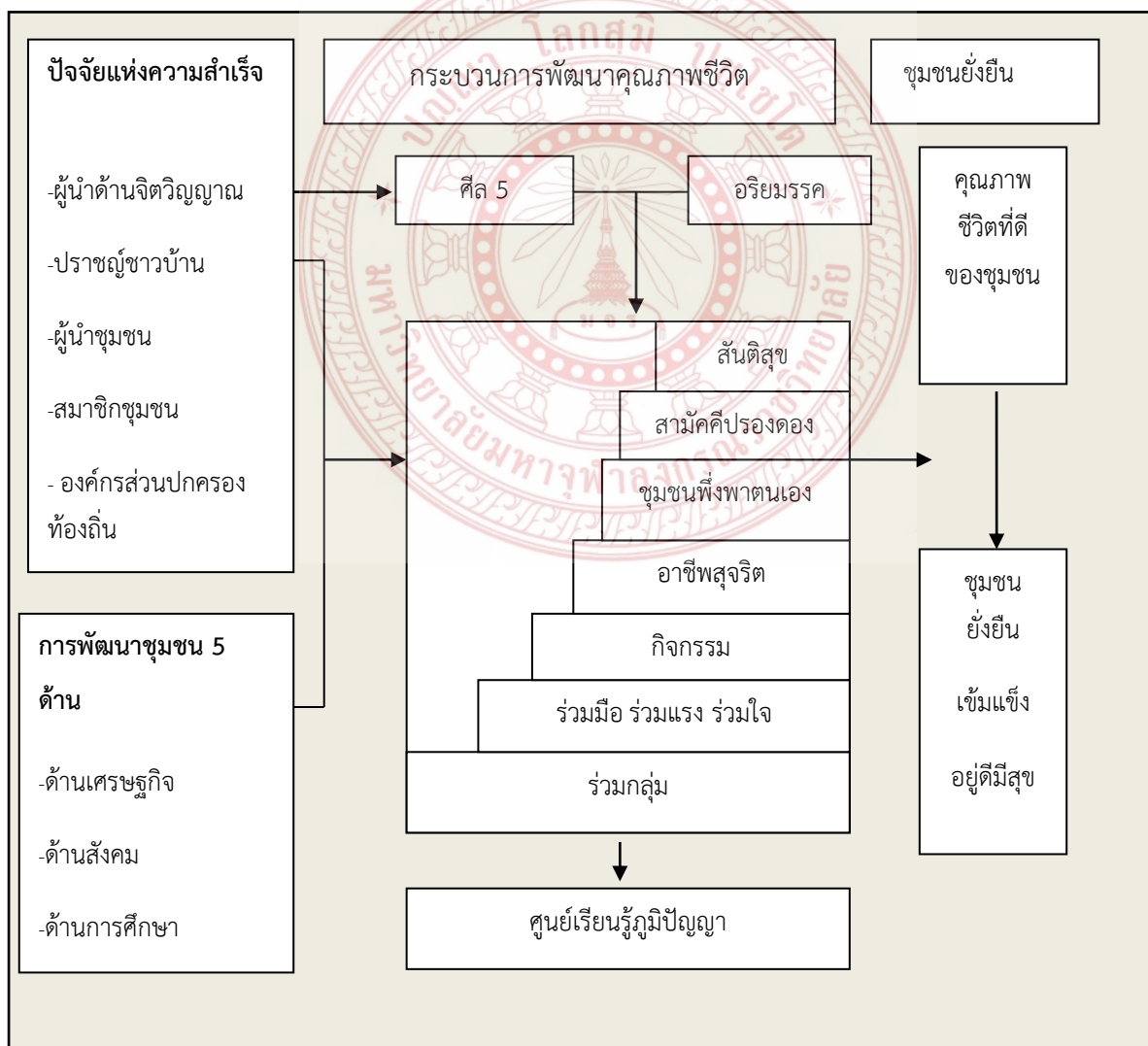
การศึกษาวิเคราะห์พื้นฐานบริบทของชุมชนบ้านไร่ศิลาทองมีสภาพแวดล้อมที่ดี มีผู้นำทั้งทางด้านจิตวิญญาณและปราชญ์ชาวบ้านร่วมมือกับผู้นำชุมชนทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในด้านการพัฒนาอาชีพ การสืบสานวัฒนธรรมทางประเพณี เกิดความสามัคคี รวมกลุ่มกันในชุมชนในการประกอบอาชีพทำครกหินมีการจัดตั้งศูนย์ฝึกอาชีพการเย็บผ้า การทำลูกปัด การประดิษฐ์ดอกไม้แห้ง การประกอบอาหาร และการทำขนมเป็นต้น ในด้านการเกษตรมีการจัดตั้งโรงเรียนชาวนา (ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญา) สอดคล้องกับผลวิจัยของพระใบฎีกาสุพจน์ ตปสีโส¹ ที่กล่าวว่า แนวทางการปรับตัวของชุมชนสามารถเป็นแนวทางที่เน้นการปรับตัวและการรับการเปลี่ยนแปลงของชุมชน จะทำให้ชุมชนสามารถมีภูมิคุ้มกันและพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน มีรูปแบบการบริหารจัดการที่ดีแบบมีส่วนร่วมสามารถเฝ้าระวังปัญหาและจัดการปัญหาอุปสรรคได้อย่างมีส่วนร่วม มีข้อตกลงร่วมกันในชุมชน และเรียนรู้แก้ปัญหาจากจุดที่เล็กที่สุด และทำตามลำดับขั้นตอนโดยเน้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่าพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนนั้นจึงต้องเริ่มจากสมาชิกในชุมชนช่วยเหลือเกื้อหนุนกันและกันให้กลายเป็นสังคมแห่งการเอื้ออาทรและสมานฉันท์ ซึ่งจะนำพาประเทศสู่การเป็นประเทศที่เข้มแข็งและยั่งยืน โดยมีองค์ประกอบของการวัดความสำเร็จของการพัฒนา คือ ความสามารถในการพึ่งตนเอง การรวมตัวขององค์กรประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชน ความเป็นธรรมในสังคม²

¹ พระใบฎีกาสุพจน์ ตปสีโส,ดร., “การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน: การเชื่อมโยง ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงและหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในจังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ และสุรินทร์”, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560), หน้า 84.

² อมรา พงศาพิชญ์ และคณะ อังโน พระมหาสุทิตย์ อากาศโร และคณะ, “การสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดความสุขของประชาชนตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา”, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558), หน้า 116-117.

สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร,ดร พระมหาอดิเดช สติวโร,ดร.³ ที่กล่าวว่า ชุมชนเข้มแข็งเกิดจากการที่คนในชุมชนมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีเป้าหมายในการช่วยเหลือชุมชน และแก้ปัญหาด้วยกัน มีการร่วมแรงร่วมใจกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน ร่วมกันวางแผนดำเนินงานโดยอาศัยภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกิดจากการรับรู้ถึงศักยภาพของชุมชนตนเอง และพัฒนาไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจนและปัญหาอื่นๆได้ ความเข้มแข็งของชุมชนเกิดจากคนในชุมชนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมเรียนรู้ มีกระบวนการพัฒนาศักยภาพและปรับเปลี่ยนตนเอง ในการจัดการความสัมพันธ์แบบใหม่ขึ้นมาจนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนและมีศักดิ์ศรีในสังคมโลก ชุมชนที่เข้มแข็งต้องมีส่วนในความเป็นชุมชนสูง มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติหรือทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในชุมชน และสอดคล้องกับงานวิจัยประพันธ์ พันธวงษ์และคณะ⁴ ที่พบว่า กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอาศัยกระบวนการความสัมพันธ์ 5 ประการ คือ การผสมผสานวิถีชีวิต กระบวนการเรียนรู้ มีผู้นำที่เป็นยอมรับจากชุมชน ผู้นำที่ยอมรับจากภายนอกชุมชน และมีกิจกรรมต่อเนื่อง มีความสัมพันธ์ทุกประเด็น

จากผลการค้นพบองค์ความรู้จากการวิจัยในครั้งนี้ สามารถสรุปเป็นรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ดังแผนภาพ

สรุปได้ว่า แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนนี้ มีการดำรงชีวิตบนพื้นฐานวัฒนธรรมประเพณีอันดี โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางผู้นำทั้งทางด้านจิตวิญญาณและปราชญ์ชาวบ้านร่วมมือกับผู้นำชุมชนทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในด้านการพัฒนาอาชีพ การสืบสานวัฒนธรรมทางประเพณี เกิดความสามัคคี รวมกลุ่มกันในการประกอบอาชีพ และศูนย์ฝึกอาชีพ สำหรับคนในชุมชนทุกช่วงวัย ในด้านการเกษตรมีการจัดตั้งโรงเรียนชาวนา (ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญา) การพัฒนาชุมชนหมู่บ้านไร่ศิลาทอง เห็นความสำคัญของการพัฒนาตนให้สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตอย่างสันติสุขโดยให้หลักยึดในรูปแบบของการยึดมั่นในศีลธรรมอันดีโดยมีการจัดการระบบใน 5 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการศึกษา ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสุขภาพอนามัย แนวทางปฏิบัติในชุมชนที่ชัดเจนในการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาพัฒนาคุณภาพชีวิต ส่งเสริมทางด้านทางด้านคุณธรรม จริยธรรม โดยการน้อมนำเอาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตโดยยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นควบคู่กับความเจริญทางวัตถุ นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนของชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากผลการวิจัยพบว่า ผู้นำชุมชนมีส่วนในการขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพชีวิต ตั้งแต่เจ้าอาวาส ผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่ม อสม. ต่างเป็นแกนนำที่ช่วยขับเคลื่อนให้การทำงานสามารถปฏิบัติไปได้อย่างก้าวกระโดดต่างเป็นแกนนำที่ช่วยขับเคลื่อนให้การทำงานสามารถปฏิบัติไปได้อย่างก้าวกระโดดในความพร้อมและการให้ความร่วมมือของทั้งกลุ่มแกนนำและสมาชิกในกลุ่ม ดังนั้นจึงเห็นควรให้มีการเพิ่มกระบวนการสร้างองค์ความรู้ทางด้านวิชาการ ด้านการพัฒนาองค์กรให้เต็มรูปแบบในด้านการดำเนินงานเพื่อสร้างจุดแข็งให้กับชุมชนบ้านไร่ศิลาทองให้ดียิ่งขึ้น โดยเฉพาะในด้านอาชีพของผู้สูงอายุ การจัดตั้งกองทุนสหกรณ์ออมทรัพย์ภายในชุมชน ซึ่งเป็นความต้องการของทางชุมชนเพื่อนำไปพัฒนาและสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีของชาวบ้านในชุมชนได้อย่างยั่งยืน รวมทั้งสนับสนุนศูนย์ภูมิปัญญา เพื่อเป็นแหล่งการเรียนรู้สำหรับเยาวชนรุ่นหลัง สืบสานวัฒนธรรมประเพณี และองค์ความรู้ของชุมชน ตลอดจนสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ไปสู่ชุมชนใกล้เคียง เพื่อเป็นต้นแบบพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนตามหลักพระพุทธศาสนา

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรศึกษาถอดบทเรียนรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา นำไปใช้กับชุมชนอื่นๆ
- 2) ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการสร้างศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน เพื่อเป็นการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้แบบเชื่อมโยง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเน้นถึงความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทาง ในสภาพที่เกื้อกูล มีการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี มีการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน สังคมและธรรมชาติมีความ

พร้อม และสามารถที่จะพัฒนาตัวเองให้เจริญงอกงามสู่ความสันติสุขและอิสรภาพแบบองค์รวม ประกอบด้วยกายที่มีคุณภาพกายและคุณภาพใจ นำไปสู่สันติสุขแบบยั่งยืนของชุมชนต่อไป

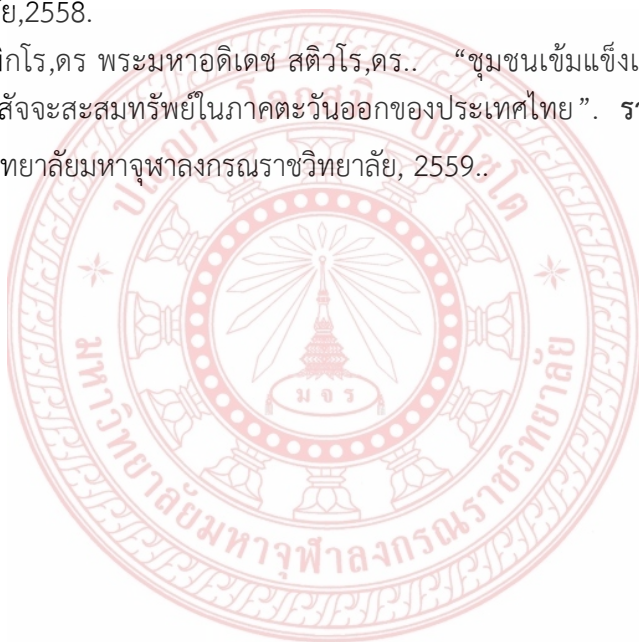
บรรณานุกรม

ประสิทธิ์ พันธวงษ์ และคณะ. “รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนชาวพุทธและมุสลิมใน จังหวัดสุราษฎร์ธานี”. รายงานวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559.

พระใบฎีกาสุพจน์ ตปสีโส,ดร., “การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน: การเชื่อมโยง ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงและ หมู่บ้านรักษาศีล 5 ในจังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ และสุรินทร์”. รายงานวิจัย, สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์,มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560.

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ และคณะ. “การสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดความสุขของประชาชนตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา”. รายงานวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,2558.

พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร,ดร พระมหาอดิเดช สติวโร,ดร.. “ชุมชนเข้มแข็งเชิงพุทธบูรณาการ: กรณีศึกษากลุ่มสังฆะสมถ์พยุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย”. รายงานวิจัย.บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559..

ภาคผนวก ข

- กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. กิจกรรมพัฒนาการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถาบันการศึกษา

- สามารถนำผลวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน รายวิชา มนุษย์และสังคม รายวิชาพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม เป็นต้น
- สามารถผลวิจัยไปเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายของสถาบันศึกษา การสร้างเครือข่าย ในชุมชน เกี่ยวข้องการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เช่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ตำบล และหมู่บ้าน รักษาศีล 5 โดยเฉพาะหน่วยงานในท้องถิ่น องค์การสงฆ์ ที่เกี่ยวข้องกับนโยบายหรือโครงการหมู่บ้าน ศีล 5
- สามารถนำผลการวิจัยไปสร้างความร่วมมือและเครือข่ายรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิต แบบยั่งยืนในชุมชน เชื่อมโยงกับโครงการรักษาศีล 5 โดยรูปแบบการจัดกิจกรรมเวทีสาธารณะ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน

2. กิจกรรมด้านวิชาการ

- นำผลวิจัยเสนอหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรง คือ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นำองค์ความรู้การลงพื้นที่เชิงปฏิบัติการ ไปต่อยอดเชื่อมโยงกับ ผลการวิจัยเชิงพื้นที่ในภาคอื่นๆ เพื่อสรุปเป็นภาพรวมเชิงนโยบายในการพัฒนาองค์ความรู้ต่อไป
- นำผลวิจัยไปจัดกิจกรรมส่งเสริมการสร้างความร่วมมือในชุมชนและความร่วมมือในชุมชน อื่นๆ เพื่อสร้างเครือข่ายการพัฒนาคุณภาพชีวิตแบบยั่งยืน และขับเคลื่อนร่วมกับโครงการรักษาศีล 5 โดยให้วัด ชุมชน และสถาบันศึกษา เข้ามามีบทบาทในการสร้างความร่วมมือเป็นภาคีเครือข่าย

ภาคผนวก ค

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมา
และผลที่ได้รับจากโครงการ

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมา และผลที่ได้รับจากโครงการ

วัตถุประสงค์	ผลที่ได้รับ	บรรลุม วัตถุประสงค์	โดยทำให้
1) เพื่อศึกษา คุณภาพชีวิตอย่าง ยั่งยืนของชุมชน ตามแนวทาง พระพุทธศาสนา	1.ทราบถึงสภาพปัญหา และบริบทสภาพพื้นบน ของชุมชน	ข้อที่ 1	ทำให้ทราบข้อมูลพื้นฐาน ของสภาพปัญหาและ ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนที่ สามารถนำมาเป็นกรอบ มโนทัศน์การศึกษา คุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน ของชุมชนตามแนวทาง พระพุทธศาสนา
	2.ทราบข้อมูลของการ พัฒนาคุณภาพชีวิตและ วิสัยทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับการ คุณพัฒนาคุณภาพชีวิต แบบยั่งยืน	ข้อที่ 1	
2) เพื่อ ศึกษารูปแบบการ พัฒนาคุณภาพ ชีวิตอย่างยั่งยืน ของชุมชนตาม แนวทาง พระพุทธศาสนา	1.ได้กระบวนการพัฒนา คุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน ของชุมชนตามแนว พระพุทธศาสนา	ข้อ 2	ได้รูปแบบของคุณภาพชีวิต ที่ยั่งยืนตามแนวทาง พระพุทธศาสนา
	2. ได้รูปแบบของคุณภาพ ชีวิตที่ยั่งยืนตามแนวทาง พระพุทธศาสนา ที่เกิดขึ้น ภายในชุมชน บ้านไร่ศิลา ทองคือชาวบ้านได้เห็น ความสำคัญของการทำงาน ร่วมกัน ก่อตั้งกลุ่มต่าง ๆ จน สามารถพึ่งพาตนเองได้	ข้อ 2	
3) เพื่อเสนอแนว ทางการพัฒนา คุณภาพชีวิตอย่าง ยั่งยืนของชุมชน ตามแนวทาง พระพุทธศาสนา	.แนวทางการพัฒนาคุณภาพ ชีวิตที่ยั่งยืนตามแนวทาง พระพุทธศาสนา ด้วยหลัก ยึดของ การปฏิบัติดีปฏิบัติ ชอบของชุมชนบ้านไร่ศิลา ทอง	ข้อ 3	โดยมีทุกภาคส่วนให้การ สนับสนุนการสร้างองค์ ความรู้ใหม่อย่างเป็น ระบบ โดยเฉพาะระบบ ของผู้นำที่เป็นแบบอย่าง ที่ดีสามารถเอื้อให้การ บริหารและพัฒนา คุณภาพชีวิตของชุมชน

	ผลที่ได้รับ	บรรลु วัตถุประสงค์	บ้านไร่ศิลาทองเป็นชุมชน โดยทำให้
วัตถุประสงค์			บ้านไร่ศิลาทองเป็นชุมชน ต้นแบบได้อย่างสมบูรณ์ แบบทั้งในด้านรูปธรรมและ นามธรรม
4 ข้อเสนอแนะ	การเพิ่มกระบวนการสร้าง องค์ความรู้ทางด้าน วิชาการ ด้านการพัฒนา องค์กรให้เต็มรูปแบบใน ด้านการดำเนินงานเพื่อ สร้างจุดแข็งให้กับชุมชน บ้านไร่ศิลาทองให้ดียิ่งขึ้น โดยเฉพาะในด้านอาชีพ ของผู้สูงอายุ การจัดตั้ง กองทุนสหกรณ์ออมทรัพย์ ภายในชุมชน ซึ่งเป็นความ ต้องการของทางชุมชนเพื่อ นำไปพัฒนาและสร้าง คุณภาพชีวิตที่ดีของ ชาวบ้านในชุมชนได้อย่าง ยั่งยืน	ข้อ 1-3	คุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนตาม แนวทางพระพุทธศาสนาที่ ชุมชนต้องการและกำลัง ร่วมกันดำเนินการคือการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ การ พัฒนาอาชีพให้กับผู้สูงอายุ และการสร้างกองทุน สหกรณ์ในชุมชนเพื่อให้เกิด การพึ่งพาตนเองได้อย่าง ยั่งยืน

ภาคผนวก ง
แบบสรุปโครงการ

แบบสรุปโครงการวิจัย

สัญญาเลขที่	ว.137/2558
ชื่อโครงการ	รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา
หัวหน้าโครงการ	พระมหานันทวิทย์ ธีรภทฺโท, พระสรวิชัย อภิปัญญา,ดร. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ความเป็นมาและความสำคัญ	<p>กษัตริย์การดำรงส่งเสริมให้ประชาชนในชาติเกิดจิตสำนึกและตระหนักถึงความสำคัญของสถาบันหลัก ทั้ง 3 สถาบัน ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชาติ จึงเป็นหัวใจหลักที่จะกระตุ้นจิตสำนึกของพี่น้องประชาชนของชาติด้วยการดำเนินงานมิติศาสนาภายใต้สถาบันหลัก 3 สถาบัน การดำเนินงานให้ประชาชนในชาติร่วมกิจกรรมที่ผสมผสานกันอย่างแนบแน่นและมีความผูกพันกัน โดยมีหลักธรรมทางศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว และมีสถาบันชาติ และสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นองค์ประกอบหลักของกิจกรรม</p> <p>มนุษย์เราทุกคนต้องศึกษาหาความรู้จนวาระสุดท้ายของชีวิต เพื่อเพิ่มพูนข้อมูลความรู้และความสามารถไว้ในความจำของตนเอง สำหรับใช้เป็นข้อมูลในการปฏิบัติงานและดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ การศึกษาวิชาการทางโลก มักจะมุ่งเน้นในเรื่องการเพิ่มพูนข้อมูลด้านสติปัญญาทางวิชาการ (ทางโลก) ในความจำ และใช้ข้อมูลดังกล่าวในการประกอบอาชีพ และการดำเนินชีวิต เพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัย 4 และอื่น ๆ สำหรับดับความทุกข์ทางร่างกายเป็นหลัก.</p> <p>จากสภาพสังคมในปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและหลากหลายอันเนื่องมาจากความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสารต่างๆ แพร่หลายอย่างรวดเร็วทำให้แนวคิด วิถีชีวิต ค่านิยมของบุคคลในสังคมเกิดความเปลี่ยนแปลง เบี่ยงเบนไปจากหลักศีลธรรม จริยธรรมที่ดั่งงามตามหลักธรรมของพุทธศาสนา กลับชื่นชมวัฒนธรรมตะวันตก ที่เน้นการบริโภควัตถุต่างๆ จนเกิดความสับสน ระบบสังคมที่เคยดั่งงามของไทยได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อันสืบเนื่องมาจากการให้ความสำคัญในด้านเศรษฐกิจซึ่งเป็นการพัฒนาทางด้านวัตถุมากกว่าพัฒนาสังคมในด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะการพัฒนาทางด้านจิตใจจึงทำให้เกิดปัญหาความย่อหย่อนของคุณธรรมจริยธรรม มีการประพฤติปฏิบัติที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม ยังส่งผล ไปยังปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย อาทิ เกิดปัญหาทุจริตคอร์รัปชัน ปัญหายาเสพติด และปัญหาหย่าร้าง ปัญหา นักเรียนตึกกัน ปัญหาการรักร่วมเพศ การหลงมัวเมาในอบายมุข การปล่อยตัวปล่อยใจ ขาดระเบียบวินัย ไร้ทิศทางของชีวิต ฟุ่มเฟือย และอื่น ๆ อีกมากมาย หากปล่อยไว้จะเป็นผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศด้วย</p> <p>ผลจากการพัฒนาประเทศในระยะที่ผ่านมาโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจทำให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจในอัตราสูง มีความก้าวหน้าทางวัตถุและเทคโนโลยีใหม่ ๆ อย่างรวดเร็ว ประกอบกับอิทธิพลจากวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามามีบทบาทในสังคมไทย ทำให้เกิดปัญหาสังคมที่สลับซับซ้อน</p>

ระบบสังคมที่เคยดีงามของไทยได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ เป็น การพัฒนาทางด้านวัตถุมากกว่าพัฒนาสังคมในด้านอื่นๆ โดยเฉพาะการพัฒนาทางด้านจิตใจ จึงทำให้เกิดปัญหาความย่อหย่อนของคุณธรรม จริยธรรม มีการประพฤติปฏิบัติที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าส่วนรวม การขาดคุณธรรมจริยธรรม ทำให้เกิดปัญหาทุจริตคอร์รัปชั่น ปัญหายาเสพติด และปัญหาอื่น ๆ อีกมากมาย หากปล่อยไว้จะเป็นผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศด้วย

การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของคนไทยในสังคมให้เป็นคนดี จึงเป็นเรื่องที่จำเป็น เพราะคนในสังคมต่างเรียกร้องในเรื่องคุณธรรมจริยธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมไทยแม้เป็น เรื่องที่มีความยากเป็นอย่า ยิ่ง เพราะเป็นกระบวนการที่มีความสลับซับซ้อน และมีองค์ประกอบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ รัฐบาล ไ พิจารณาถึงความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการ ในเรื่องการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งเป็นเครื่องมือใ การกำหนดความสงบสุขของสังคมไทย จากการที่ได้วิเคราะห์แล้ว พบว่า สังคมใดมีผู้เพียบพร้อม ด้วยคุณธรรมจริยธรรม สังคมนั้นจะมีแต่ความสงบสุข ในขณะเดียวกัน หากคนในสังคมใดมีความ บกพร่องด้านจิตใจ ขาดคุณธรรมและจริยธรรม แม้สังคมนั้นจะมีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ก็หาความสงบ สุขใ ยาก สภาพภาพรวมของปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นกับคนในชาติทุกกลุ่มเป้าหมาย นับวันจะรุนแรงและทวีคูณ มากขึ้น ที่มีผลต่อประเทศและสังคมไทยโดยรวม

จากการประเมินสถานะคนและสังคมไทยประกอบกับบริบทการเปลี่ยนแปลงที่จะมีผลกระทบต่อการพัฒนาในอนาคต รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา จึงมุ่งพัฒนาคนและสังคมไทยครอบคลุม 3 เรื่องหลัก คือ การพัฒนาคนไทยให้มีคุณธรรมนำความรู้ โดยพัฒนาจิตใจควบคู่กับการพัฒนาการเรียนรู้ของคนทุกกลุ่มทุกวัยตลอดชีวิต ตั้งแต่วัยเด็กให้มีความรู้พื้นฐานเข้มแข็ง มีทักษะชีวิต พัฒนาสมรรถนะ ทักษะของกำลังแรงงานให้สอดคล้องกับความต้องการ พร้อมก้าวสู่โลกของการทำงานและการแข่งขันอย่างมีคุณภาพ สร้างและพัฒนากำลังคนที่เป็นเลิศโดยเฉพาะในการสร้างสรรค์นวัตกรรมและองค์ความรู้ ส่งเสริมให้คนไทยเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต จัดการองค์ความรู้ทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้สมัยใหม่ตั้งแต่ระดับชุมชนถึงประเทศ สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การเสริมสร้างสุขภาพคนไทยให้มีสุขภาพแข็งแรงทั้งกายและใจ เน้นการพัฒนาาระบบสุขภาพอย่างครบวงจร มุ่งการดูแลสุขภาพเชิงป้องกัน การฟื้นฟูสภาพร่างกายและจิตใจ เสริมสร้างคนไทยให้มีความมั่นคงทางอาหารและการบริโภคอาหารที่ปลอดภัย ลด ละ เลิกพฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาพ และการเสริมสร้างคนไทยให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข โดยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีของคนในสังคมบนฐานของความมีเหตุมีผล ดำรงชีวิตอย่างมั่นคงทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน พัฒนาระบบการคุ้มครองทางเศรษฐกิจและสังคมที่หลากหลายและครอบคลุมทั่วถึง สร้างโอกาสในการเข้าถึงแหล่งทุน ส่งเสริมการดำรงชีวิตที่มีความปลอดภัย นำอยู่ บนพื้นฐานของความยุติธรรมในสังคม เสริมสร้างกระบวนการยุติธรรมแบบบูรณาการและการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจังควบคู่กับการเสริมสร้างจิตสำนึกด้านสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองและความตระหนักถึงคุณค่าและเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เพื่อลดความขัดแย้ง

ฉะนั้นการดำเนินชีวิตที่มีความเป็นอยู่สอดคล้องกับระดับความต้องการขั้นพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์อย่างมีคุณค่า โดยเป็นชีวิตที่มีการกินที่อยู่ดีถูกต้องตามสุขลักษณะมีสุขภาพอนามัยที่แข็งแรงสมบูรณ์มีงานทำที่สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ โดยไม่ต้องให้ผู้อื่น

<p>มาเป็นภาระช่วยเหลือ สำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบของตนเองที่มีต่อตนเอง ต่อครอบครัว และต่อสังคม โดยมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมได้เต็มที่ต้องการกำลังความสามารถและสถานภาพของตนเองและสามารถดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข ซึ่งเป็นชีวิตที่พึงปรารถนาสำหรับทุกคนอย่างรักตามในความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่าการที่จะดำเนินชีวิตตามความต้องและความปรารถนาของตนเองได้ไม่ว่าจะเป็นระดับบุคคลหรือระดับชุมชนนั้นจะต้องมีหลักการ หลักธรรมสำคัญในการยึดเหนี่ยวเพื่อให้บุคคลสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข</p> <p>ดังนั้นด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้นนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต คุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนของชุมชนที่ได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิต รวมถึงรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตภายใต้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาซึ่งนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนไทยอย่างยั่งยืนต่อไป</p>
<p>วัตถุประสงค์โครงการ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) เพื่อศึกษาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา 3) เพื่อศึกษาเสนอแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา
<p>ผลการวิจัย</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. คุณภาพชีวิตที่ดีตามแนวทางพระพุทธศาสนาของชาวบ้านในชุมชนบ้านไร่ศิลาทองได้ยึดหลักแนวปฏิบัติที่ได้ยึดถือกันมาตั้งแต่อดีต โดยมีผู้นำทางด้านจิตวิญญาณเป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นผู้ชี้แนะ ชี้แนะให้ชาวบ้านได้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบอย่างสม่ำเสมอด้วยการรักษาศีล 5 ตามหลักไตรสิกขา ตลอดจนจนถึงการตระหนักรู้เท่าทันถึงปัญหาที่พบภายในชุมชนและร่วมมือกันแก้ไขปัญหา จนเป็นชุมชนต้นแบบให้ด้านปลอดภัย เสพติด ลด ละ เลิก สุราในงานศพและงานบุญต่าง ๆ ทำให้สุขภาพกายและใจของชาวบ้านในชุมชนดีขึ้น 2. รูปแบบของคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน บ้านไร่ศิลาทองคือชาวบ้านได้เห็นความสำคัญของการทำงานร่วมกัน รวมกลุ่มกันเกิดพลังของการทำงานร่วมกันในระบบโดยใช้ความเป็นเครือญาติ ที่ต่างเอื้อเพื่อเอื้อเผื่อซึ่งกันและกัน ร่วมแรงร่วมกันใจ ก่อตั้งกลุ่มต่าง ๆ จนสามารถพึ่งพาตนเองได้ 3. แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ด้วยหลักยึดของ การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบของชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง โดยมีทุกภาคส่วนให้การสนับสนุนการสร้างองค์ความรู้ใหม่อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะระบบของผู้นำที่เป็นแบบอย่างที่ดีสามารถเอื้อให้การบริหารและพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนบ้านไร่ศิลาทองเป็นชุมชนต้นแบบได้อย่างสมบูรณ์แบบทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม
<p>การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์</p> <p>กิจกรรมพัฒนาการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถาบันการศึกษา</p> <p>- สามารถนำผลวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน รายวิชา</p>

<p>มนุษยและสังคม รายวิชาพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม เป็นต้น</p> <ul style="list-style-type: none"> - สามารถผลวิจัยไปเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายของสถาบันศึกษา การสร้างเครือข่ายในชุมชน เกี่ยวข้องการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เช่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ตำบล และหมู่บ้าน รักษาศีล 5 โดยเฉพาะหน่วยงานในท้องถิ่น องค์การสงฆ์ ที่เกี่ยวข้องกับนโยบายหรือโครงการหมู่บ้านศีล 5 - สามารถนำผลการวิจัยไปสร้างความร่วมมือและเครือข่ายรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตแบบยั่งยืนในชุมชน เชื่อมโยงกับโครงการรักษาศีล 5 <p>2. กิจกรรมด้านวิชาการ</p> <ul style="list-style-type: none"> - นำผลวิจัยเสนอหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรง คือ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นำองค์ความรู้การลงพื้นที่เชิงปฏิบัติการ ไปต่อยอดเชื่อมโยงกับผลการวิจัยเชิงพื้นที่ในภาคอื่นๆ เพื่อสรุปเป็นภาพรวมเชิงนโยบายในการพัฒนาองค์ความรู้ต่อไป - นำผลวิจัยไปจัดกิจกรรมส่งเสริมการสร้างความร่วมมือในชุมชนและความร่วมมือในชุมชนอื่นๆ เพื่อสร้างเครือข่ายการพัฒนาคุณภาพชีวิตแบบยั่งยืน และขับเคลื่อนร่วมกับโครงการรักษาศีล 5 โดยให้วัด ชุมชน และสถาบันศึกษา เข้ามามีบทบาทในการสร้างความร่วมมือเป็นภาคีเครือข่าย
<p>การประชาสัมพันธ์</p> <p>อยู่ในระหว่างการดำเนินการการประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานวิจัยทางอินเทอร์เน็ต http://www.mcu.ac.th.</p>

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Structured In-depth Interview)

เรื่อง : “รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา”

.....

การศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา” นี้ ใช้กระบวนการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหาแสวงหาข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ และข้อสรุปที่เหมาะสมในประเด็นสาระของการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา เพื่อนำมาตรวจสอบ ศึกษารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา โดยมีรายละเอียดของแนวคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึกดังต่อไปนี้

ประเด็นในการสัมภาษณ์ (Question guideline)

คำชี้แจง: แบบสัมภาษณ์ในการวิจัยนี้แบ่งออกเป็น 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 คำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้สัมภาษณ์

ชื่อ-นามสกุล.....
ระดับ การศึกษา.....
ตำแหน่ง/หน้าที่รับผิดชอบ.....
สถานที่ให้สัมภาษณ์.....
วัน/เดือน/ปี..... เวลา..... น.

ตอนที่ 2 คำถามเกี่ยวกับความจำเป็นและความต้องการในการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

1. การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา มีความสำคัญและความจำเป็นอย่างไร

.....
.....
.....
.....
.....

2. การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา มีประโยชน์ และมีข้อจำกัดอย่างไร

.....

.....

.....

3. หากท่านต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ท่านเห็นว่าควรมีกระบวนการอย่างไร

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 คำถามเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชน โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

1. การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนควรใช้หลักธรรมข้อใด ใช้กระบวนการอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

2. การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวพระพุทธศาสนามีความจำเป็นหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

3. การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ควรใช้กับชุมชนประเภทใด อย่างไร และควรมีการประยุกต์ใช้กระบวนการพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชนอย่างไรหรือไม่

.....

.....

.....

ตอนที่ 4 หากจะมีการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนในด้านต่างๆ ควรมีการพัฒนาอย่างไร

1. ด้านร่างกาย(กายภพาวนา)

.....

.....

แบบการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

เรื่อง : “รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา”

.....

การศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา” นี้ ใช้กระบวนการสนทนากลุ่ม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหาแสวงหาข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ และข้อสรุปที่เหมาะสมในประเด็นสาระของการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา เพื่อนำมาตรวจสอบ ศึกษา รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา โดยมีรายละเอียดของแนวคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึกดังต่อไปนี้

ประเด็นในการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

คำชี้แจง: แบบสัมภาษณ์ในการวิจัยนี้แบ่งออกเป็น 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 คำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้สัมภาษณ์

ชื่อ-นามสกุล.....
 ระดับการศึกษา.....
 ตำแหน่ง/หน้าที่รับผิดชอบ.....
 สถานที่ให้สัมภาษณ์.....
 วัน/เดือน/ปี..... เวลา.....น.

ตอนที่ 2 คำถามเกี่ยวกับความจำเป็นและความต้องการในการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

1. การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา มีความสำคัญและความจำเป็นอย่างไร

.....
 .....
 .....
 .....

2. การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา มีประโยชน์ และมีข้อจำกัดอย่างไร

.....

.....

.....

3. หากท่านต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ท่านเห็นว่าควรมีกระบวนการอย่างไร

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 คำถามเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชน โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

1. การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนควรใช้หลักธรรมข้อใด ใช้กระบวนการอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

2. การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวพระพุทธศาสนามีความจำเป็นหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

3. การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ควรใช้กับชุมชนประเภทใด อย่างไร และควรมีการประยุกต์ใช้กระบวนการพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชนอย่างไรหรือไม่

.....

.....

.....

ตอนที่ 4 หากจะมีการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนในด้านต่างๆ ควรมีการพัฒนาอย่างไร

1. ด้านร่างกาย(กายภavana)

.....

.....

.....

2. ด้านศีล

.....
.....
.....

3. ด้านจิต

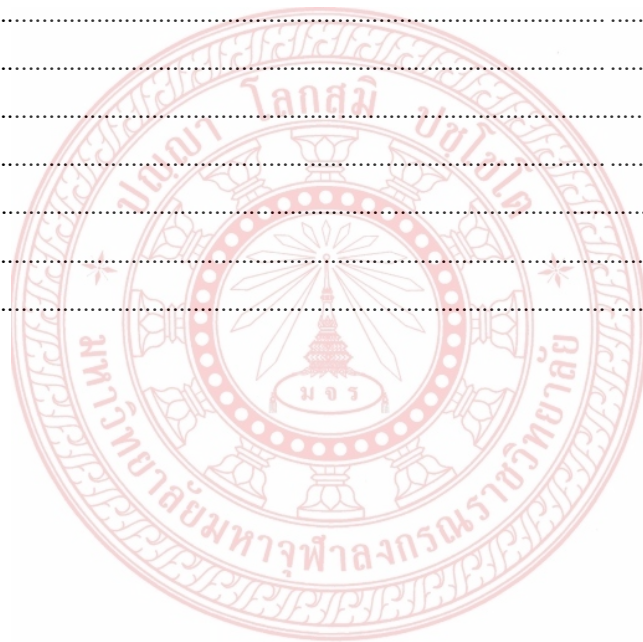
.....
.....
.....

4. ด้านปัญญา

.....
.....
.....

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

.....
.....
.....
.....
.....

มิตีการทำงานร่วมกันของชุมชนบ้านไร่ศิลาทองมีการจัดตั้งกลุ่มเพื่อร่วมกันทำงานมากมาย

การตรวจเยี่ยมของรัฐมนตรีและคณะ
อันเนื่องมาจากความสำเร็จในการร่วมมือแก้ไขปัญหของชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง

ประวัติผู้วิจัย

1. หัวหน้าโครงการวิจัย

1. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) พระมหานันทวิทย์ อธิภทโท (แก้วบุตรดี)
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Phramaha Nuntawit Theerapuddhoo
(Kaewbooddee)
3. ตำแหน่งปัจจุบัน นักวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
4. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อได้สะดวก
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุ
ถนนมหาราช แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200
โทร.02-226-6398 โทรสาร.02-226-6398 โทรศัพท์มือถือ 089-404-7531
E-mail saskorn_49@hotmail.com
- วัดปทุมคงคา ถ.ทรงวาด แขวงสัมพันธวงศ์ เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพฯ 10100
โทร. 02-639-5807 โทรศัพท์มือถือ 089-404-7531
E-mail saskorn_49@hotmail.com
5. ประวัติการศึกษา
นักธรรมเอก
เปรียญธรรม 6 ประโยค
ปริญญาตรี ครุศาสตร์บัณฑิต (พธ.บ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย
ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย
6. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ:
- นักวิจัยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
7. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

7.1 ผู้ร่วมวิจัยโครงการวิจัย

- การวิจัยเรื่อง “การปฏิบัติกรรมฐานในประเทศไทยร่วมสมัย”
- การวิจัยเรื่อง “การศึกษาพระพุทธรูปในประเทศไทย”
- การวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ที่มีความสุขเชิง